

EL LLENGUATGE MARINER DE LA MARINA

Francesc Xavier Llorca Ibi

PUBLICACIONS
Universitat d'Alacant

© Francesc Xavier Llorca Ibi

© de la presente edición

Publicaciones de la Universidad de Alicante

Campus de San Vicente s/n

03690 San Vicente del Raspeig

Publicaciones@ua.es

<http://publicaciones.ua.es>

Diseño de portada: Alfredo Candela

Preimpresión:

Impresión: INGRA Impresores

ISBN: 84-7908-527-4

Depósito Legal: A-169-2000

Reservados todos los derechos. No se permite reproducir, almacenar en sistemas de recuperación de la información ni transmitir alguna parte de esta publicación, cualquiera que sea el medio empleado -electrónico, mecánico, fotocopia, grabación, etc.-, sin el permiso previo de los titulares de los derechos de la propiedad intelectual.

**Estos créditos pertenecen a la edición
impresa de la obra.**

Edición electrónica:

Índice

Portada

Créditos

Pròleg 7

Introducció 14

Capítol 1. El llenguatge mariner i la marina 19

El llenguatge mariner 19

La comarca de la Marina 21

Notas 67

Capítol 2. Pesqueres diverses 69

Introducció 69

L'encesa 69

La fluixa 70

Anar a l'ham 72

La nansa 72

El palangre 76

La mussolera 82

La potera 84

El rall 84

Anar a la tonyina 86

El volantí 89

Vocabulari 90

Notas 104

Índice

Capítol 3. Els arts de peces	106
Introducció	106
L'alatxera o marassera.	107
La boguera o espetera	109
El bolero	111
Els bols de batuda o solta	112
La boletxa	115
La bonitolera	115
Anar a la llagosta	117
La llucera	118
La melvera o tonaire	119
La mussoloneria	121
L'oroneta	121
La pantasana	122
El sardinal.	123
La sepiera.	128
Els tirs o tresmall.	128
El xanguet.	130
Vocabulari	131
Notas	152
Capítol 4. Els arts copejats	153
Introducció	153
L'agullera o agulleta.	154

Índice

L'artó o artet	161
El bolig	165
La llampuguera	171
La peceta	173
El poblador	174
La xàvega	175
Vocabulari	181
Notas	200
Capítol 5. Els arts de cercol	201
Introducció	201
L'artó.	203
El fanalot.	203
La tarrafa	204
La traïnya	219
Vocabulari	221
Notas	231
Capítol 6. L'arrossegament	232
Introducció	232
La història del bou.	233
L'èxode viler	336
Els elements del bou.	337
L'arrossegament tradicional	342

Índice

El parelló	246
L'arrossegament modern	247
L'horari i la jornada del bou	248
La correguda	249
Les destruccions de l'art	251
Vocabulari	252
Notas	271
Capítol 7. Conclusions generals.	272
El llenguatge mariner blavet.	272
Expansió del llenguatge mariner blavet	273
Elements constitutius del llenguatge mariner blavet .	278
Recursos blavets per a la creació de terminologia . .	303
Estandardització del llenguatge pesquer	305
Variacions dialectals	307
Termes no enregistrats	310
Transmissió i abast del llenguatge mariner blavet. . .	311
Conclusió final.	318
Notas	323
Bibliografia	324
Índex de paraules estudiades.	344

Pròleg

En una país com el valencià –abocat a la mar per la seua configuració geogràfica– es podria esperar que l'estudi del món mariner comptara amb nombroses aportacions. Però mentre la ictionímia valenciana ha estat relativament estudiada, ja al segle XIX –gràcies a treballs com ara el de Marc Antoni Orellana (Catalogo de els peixos, que es crien è peixquen en lo mar de Valencia, 1802) i el d'Antoni Esteve (Vocabulario valenciano-castellano de los peces, València, 1888)–, el llenguatge de la cultura material marinera (el vocabulari de la navegació i de la peixca) ha romàs fins fa ben poc en un cert oblit.

A mitjant segle a soles disposàvem d'un treball pioner sobre el llenguatge halièutic valencià: el breu però valuós Vocabulari valencià de l'art de la navegació i de la construcció naval (Buenos Aires, 1943) de Lluís P. Flores, que va arreplegar

nombrosos mots mariners en els ports situats entre Morvedre i Cullera. Vint anys després es llegia a la Universitat Barcelonina una memòria de llicenciatura de Consol Arnau sobre El léxico pesquero de Vinaroz (1965), que dissortadament ha romàs inèdita. Deu anys després Lidio Nieto ens ofería un breu estudi del vocabulari de les Embarcaciones y artes de pesca en Cullera y Denia (Madrid, 1977).

És en la dècada dels anys huitantes quan es viurà un esclat dels estudis halièutics valencians. Gràcies en primer lloc al treball modèlic d'Alfred Ayza sobre El món mariner de Península (València, 1981), que malgrat la seua densitat i aprofundiment és una memòria de llicenciatura, dirigida per l'enyorat mestre Manuel Sanchis Guarner. Molt valuosos per a l'estudi del llenguatge mariner valencià són els materials del Léxico de los marineros peninsulares (Madrid, 1985-1989), arreplegats en les costes valencianes per Manuel Alvar (director de l'Atlas Lingüístico de los Marineros Peninsulares), per Lluís Alpera i per Francesc Gimeno, que va dedicar la seua tesi de doctorat (inèdita) a l'estudi del parlar mariner de Santa Pola, sobretot des d'una vessant sociolingüística.

Ja a la darrería de segle noves aportacions han enriquit el nostre coneiximent del món de les peixqueres. La professora Xaro Cabrera, que ja havia publicat excel·lents treballs etno-

Pròleg

lingüístics (sobre el conreu de la vinya i l'elaboració de la panxa, de l'espart, de la llata i de l'oli), ha dedicat la seua tesi de doctorat, dirigida primer per Sanchis Guarner i després per Joan Veny, a l'estudi de El món mariner a Dénia (Alacant, 1997), obra monumental i plena d'una gran riquesa de dades i d'observacions valuoses sobre l'univers dels mariners. Francesc Simó i Redó ha publicat recentment un breu estudi sobre El món mariner de Vinaròs: una recerca lingüística (Vinaròs, 1999). I, finalment, Antoni Barber, Isabel Guardiola i Miquel Almenara ens han sorprés darrerament amb un estudi molt aprofundit i acurat sobre Nits i peixos a les pesqueres de cingle. Estudi etnogràfic i històric de les pesqueres de cingle de la Marina Alta (Pedreguer, 1999).

A aquest panorama, com més va més positiu, cal afegir l'obra que tinc hui el plaer de prologar. Francesc Xavier Llorca Ibi, nat a Benidorm l'any 1964 al si d'una família no marinera i llicenciat en Filologia Valenciana per la Universitat d'Alacant, va acceptar de molt bona gana la suggerència de dedicar el seu treball de curs de la nostra assignatura de «Dialectologia catalana» a l'estudi del llenguatge mariner benidormer. D'aquell jovenívol estudi inicial –que va enriquir notablement el nostre llibre sobre El valencià de la Marina Baixa (València, 1991)– va sorgir la seua memòria de llicenciatura (1994), centrada en

la parla marinera de Benidorm, i en acabant la seua tesi de doctorat (1998) sobre el llenguatge mariner d'Altea, Benidorm i la Vila Joiosa.

En El llenguatge mariner de la Marina, Francesc Llorca ens oferix una part de la seua tesi de doctorat. Ací només es publica l'estudi de les peixqueres (i encara ha hagut de deixar fora, per raons d'espai, l'estudi de l'almadrava). Cal dir que el llenguatge de l'halièutica, de l'art de la peixca, és bastant estandarditzat: no hi ha massa diferències entre els diversos indrets de la nostra llengua, ni encara entre les diverses llengües romàniques. Tanmateix, és un llenguatge molt valuós, especialment ric en arcaismes (com ara metre o regonéixer) i en mots ben genuïns, especialment en els arts més antics, com ara els de peces o els copejats. En els arts més moderns –com ara el bou, la tarrafa i, sobretot, l'almadrava– les interferències d'altres llengües són cada volta més nombroses.

Haurem d'esperar amb candeleta la publicació en altres indrets del magnífic estudi que Francesc Llorca ha dedicat a l'almadrava i a la tonyina, un dels arts on els blavets han fet més aportacions al llenguatge mariner mediterrani. També caldrà esperar una miqueta per poder llegir els seus estudis sobre la terminologia de la barca, dels vents, de la vela i de la xàrcia, sobre els noms dels peixos –un dels apartats on

Pròleg

trobarem més novetats—, sobre la talassonímia —els noms de lloc de la costa i de la mar, les senyes i les enfiladures que els mariners empraven per a orientar-se dins de la mar—, i sobre les creences i la literatura popular oral —refranys, modismes, malnoms, etc.—.

Els diversos capítols del llibre que el lector té a les mans es poden agrupar en tres blocs. El primer bloc (capítol 1) és una excel·lent visió històrica de l'important paper que l'activitat marinera —construcció, navegació, peixca, xàrcies, tragineria— ha representat en la vida de la comarca de la Marina. Cal remarcar en aquest capítol l'estudi de l'emigració blaveta a Catalunya, especialment nombrosa a l'Ametlla de Mar, a Roses i a la Barceloneta i ben documentada entre els segles XVIII i XX. Si bé a les hores d'ara només treballen en la comarca en faenes relacionades amb la mar mig miler de persones, en altres èpoques l'excés de població dedicada a la mar va obligar molts benidormers i vilers a emigrar i a establir noves peixqueres a Catalunya i a Andalusia.

El segon bloc de El llenguatge mariner de la Marina (capítols 2 al 6) constituïx el cos principal de l'obra i és dedicat a la descripció i l'estudi de les tècniques de peixca usades en la comarca. Tots els capítols d'aquest bloc consten de dues parts. En primer lloc es fa una descripció dels arts i de les

seues parts, dels mètodes de calament i d'eixaguament, de les xàrcies, de les embarcacions i dels tripulants, de la jornada de faena i a voltes fins i tot dels sistemes de repartiment del peix. Clou cada capítol un apartat lingüístic on s'estudia la definició, l'ús, l'origen etimològic i la presència o l'absència en els repertoris lexicogràfics dels termes mariners considerats més importants.

El tercer bloc (capítol 7) constituïx l'aportació més original de l'obra. Ací Francesc Llorca ens dóna una excel·lent caracterització del llenguatge mariner blavet, de la seua expansió pel Mediterrani i fins i tot per la Mar Gran, i dels seues elements constitutius. Aquest apartat mostra la maduresa a què ha arribat Llorca Ibi com a investigador. Podrem no estar sempre d'acord amb ell –potser hi ha una valoració excessiva de l'aportació de la Marina al llenguatge halièutic català i fins i tot mediterrani–, però un no pot deixar d'admirar la intel·ligència amb què ha sabut estudiar els paral·lelismes entre el llenguatge terraire i el de la mar fonda, com ara l'ús de llaurar o cordamare i filloles, termes emprats pels mariners als terrassans, o, a l'inrevés, l'ús per part d'estos de termes mariners com ara atracar «acostar-se», arratxar o arriar. Així mateix, cal remarcar la seua perspicàcia per a descobrir fonts estranyes en els

Pròleg

materials marítims d'alguns dels nostres millors diccionaris (vegeu, com ara, el que diu a propòsit del mot gata al capítol 7). Volem cloure aquest pròleg mostrant el nostre agraïment, en primer lloc, a Francesc Llorca, per haver arreplegat amb precisió i estudiat acuradament els testimonis d'un món que ja sembla quasi arraconat per les noves tècniques –la mecanització, els radars, els sonars–, però que constituïx una part valuosíssima del nostre patrimoni cultural; i, en darrer lloc, a la Universitat d'Alacant per haver inclòs esta obra entre les seues publicacions.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

Introducció

El *llenguatge mariner de la Marina* és el resum corresponent a l'apartat halièutic de la tesi doctoral *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina*, dirigida pel Doctor Jordi Colomina i Castanyer, que va ser llegida a la Universitat d'Alacant l'any 1998. El corpus textual de l'estudi el forneixen les informacions obtingudes a través de converses amb la gent de mar a Altea, a Benidorm i a la Vila Joiosa.

La presentació i l'explicació dels apartats es fa mitjançant camps semàntics on es descriu i s'anota tot allò que és d'interès i d'utilitat per al procés de fixació de la terminologia marinera. Cal assenyalar que hem escrit en cursiva els termes usats a la Marina les primeres vegades que apareixen a la redacció, o quan són tractats com a material lingüístic. En la presentació de *ee* i *oo* tòniques s'han accentuat –contrave-

Introducció

nint les regles ortogràfiques— les paraules que pogueren presentar dubtes.

Al llarg de la redacció alguns mots es marquen amb una creu (+): *+llaüt*, *+moruna*, *+badiola*, perquè al final de cada capítol apareix un vocabulari amb l'estudi i comentari dels termes seleccionats. Els mots del vocabulari es presenten per ordre alfabètic i en negreta. Si les paraules estudiades no estan enregistrades al *DCVB* ni en el *DECat*, van precedides d'un asterisc (*). Si els mots presenten variació entre els diversos pobles ho indiquem entre parèntesis: Altea (A), Benidorm (B) i la Vila Joiosa (V). Així, per exemple: «El *+davant* (A) o l'*+avant* (B,V), cap davanter de la vela a proa de l'embarcació». Si el lector desitja completar la informació d'un mot, hem remés a d'altres: «***Alabà**.— Xàrcia cega que es posa sobre la del cóp de l'alma-drava per capturar el peix menut, especialment la melva. Hem de pensar que el substantiu genuí per a designar aquesta xàrcia és *cel* (veg. **Cel**)».

Col·laboradors

Les persones entrevistades, per estricta ordre alfabètic, sense l'ajut de les quals no hagués estat possible la realització d'aquest treball, són:

– Antonio Agulló Cortés.

- Jaume Agulló Iborra.
- Joan Agulló Orts.
- Enrique Aldeguer Luchoro.
- José Altet Riera.
- Miquel Alvado Orozco.
- Pablo Alvado Valor.
- Josep Bayona Vives.
- Joan Beneyto Pérez.
- José Berenguer Reos.
- Joan Cano Fuster.
- Enrique Doménech Llinares.
- Josep Gomis Martínez.
- Manuel Llambrich Llorca.
- Francisco Lledó Jiménez.
- Josep Llinares Martínez.
- Miguel Llorca Lloret.
- Joan Lloret Llinares.
- Antonio Lloret Vives.
- Llorenç Lloret Vives.
- Pere Joan Martí i Pérez.
- Francisco Martínez Cabot.
- José Martínez Crespo.
- José Martínez Espinosa.

Introducció

- Vicent Martínez Rostoll.
- Joaquim Mas Llorens.
- Jaume Mas Navarro.
- Llorenç Mulet Muñoz.
- Emilio Muñoz Roger.
- Josep Orozco Llorca.
- Rafael Orquín Bernabeu.
- José Pasqual Martínez.
- Jaume Pérez Zaragoza.
- Ramon Ronda Lloret.
- Nazario Sellés Llinares.
- Miquel Soldevila Lloret.
- Isabel Soler Devesa.
- Diego Sòria Zaragoza.
- Josep Zaragoza i Pérez.

Agraïments

Vull agrair al Doctor Jordi Colomina i Castanyer la direcció i orientació de la meua tesi, així com l'atenció que m'ha oferit, sense les quals no hauria estat possible la realització del present treball. La seua comprensió, encoratjament i saviesa, demostrada al llarg dels anys amb un tracte humà delitós, m'ha permés arribar al port desitjat.

També cal fer constar les aportacions i suggeriments dels Doctors Joan Veny, Rafael Alemany, Antoni Ferrando, Rosa Lloret i Josep Martines –membres del tribunal– que han estat ben valuosos i encertats.

També vull agrair a Josep Cano i Gracià la col·laboració i la dedicació que ha tingut al llarg de tota la realització del treball. Igualment vull manifestar la meua gratitud a Gregori Climent i Seguí, a Vicent Pérez Zaragoza, i a Amparo Aranda López pels dibuixos que il·lustren la tesi. A Joan Piera Olives per la realització de la majoria de fotografies del relleu de la Marina i les delitoses explicacions sobre el món vegetal de la comarca; i a Nicolau Borja Sanz per la col·laboració informàtica. Finalment agrair a Salvador Mira Gregori l'ajut informàtic en la realització de les làmines sobre els arts de pesca.

Per últim expressar el meu agraïment sincer a tots els alteans i alteanes, benidormers i benidormeres, vilers i vileres, que restaran en l'anonimat.

Capítol 1. El llenguatge mariner y la Marina

El llenguatge mariner

El llenguatge mariner és una parla especialitzada emprada per la gent de mar en les tasques diàries de navegació i de pesca. Podem considerar que aquest tipus de llenguatge s'inicià a la Catalunya del segle IX amb la important expedició franca que, amb base a Empúries, pretenia conquerir Barcelona l'any 801 ([nota 1](#)). Durant aquest segle també tenen lloc altres accions navals reeixides a Petxina –prop d'Almeria–, Mallorca i Menorca. Però ja a mitjan segle XI la situació ha canviat i el poder dels estols es desplaça des d'Empúries a Barcelona.

És a partir de l'època del casament –el 1078– del comte de Barcelona, Ramon Berenguer II, amb Mahalt de Pulla-Calàbria, filla del normand Guiscard, que es troben els primers testimonis importants d'activitat naval pròpiament bar-

celonina. Cal dir, però, que els contactes amb els normands havien començat ja, almenys, en l'expedició contra Barbastre el 1064, i van assolir el punt culminant en la intervenció de Robert Bordet el 1129 amb el domini de Tarragona.

La següent fita reeixida la duu a terme Ramon Berenguer III, qui el 1114-1115 participa amb els pisans en l'expedició contra Mallorca i Eivissa. S'inicien així els contactes amb mariners de la península Itàlica que tanta influència han tingut en la navegació i en el llenguatge mariner de la Mediterrània. Ramon Berenguer IV, ara junt als genovesos, té un paper destacat en la presa d'Almeria el 1147, i en la de Tortosa el 1148. Per tant, com diu Coll, podem considerar que els barcelonins –i la llengua marinera catalana–: «[...] han tingut com a ensinistradors els emporitans, els normands, els pisans i els genovesos».

L'empenta definitiva de la nostra marina es produeix amb la conquesta de Mallorca després de la reunió a casa del barceloní Pere Martell el novembre del 1227.

Ben aviat se sotmet Menorca (1231), es conquesta Eivissa (1235) i avancen les naus per la costa valenciana fins a Altea (1244). És aleshores que la nostra llengua marinera arriba a la comarca. La Marina i la llengua catalana al segle XIII estan

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

en condicions d'esdevenir un dels puntals del llenguatge mariner mediterrani, on la nostra comarca tindrà molt a dir.

La comarca de la Marina

Geografia

En aquest treball estudiarem la *Marina*, comarca que s'estén entre el cap de Moraira i el barranc de Coves –extrem sud de la Vila Joiosa–, i fita a l'interior amb els contraforts de la serrallada alcoiana ([nota 2](#)).

L'actual divisió comarcal considera com a comarca de la Marina Baixa l'espai costaner entre el Penyal d'Ifac i el Barranc de Coves a la partida del Carritxal. Les poblacions de vora mar que hi podem trobar són de tramuntana a migjorn: Calp, Altea, Benidorm i la Vila Joiosa. La resta de poblacions són per ordre alfabètic: l'Alfàs del Pi, Beniardà, Benifato, Benimantell, Bolulla, Callosa d'en Sarrià, el Castell de Guadalest, Confrides, Finestrat, la Nucia, Orxeta, Polop, Relleu, Sella i Tàrbena. Així, doncs, la Marina fita al nord amb el Marquesat –o Marina Alta–, al sud amb l'Alacantí, a l'oest amb l'Alcoià i a l'est amb la mar. Políticament, Calp també s'hi inclou, però la resta d'habitants no considerem aquesta localitat com a pertanyent a la nostra comarca ni des del punt de vista vital, ni històric, ni geogràfic, ni lingüístic. A més a més,

Calp crea el seu propi *hinterland* nàutic i pesquer per la qual cosa no entrarà dins d'aquest estudi.

La Marina és un territori envoltat de muntanyes, algunes de les quals estan entre les més altes del País Valencià. La fita per tramuntana és Bèrnia (1.128 m.), mentre que la part meridional de la comarca recolza en els vèrtexs fisiogràfics d'Aitana (1.558 m.) i el Puig Campana (1.416 m.). Des d'aquestes muntanyes la topografia davalla suaument a través de glacis que, encaixonant-se els uns als altres, s'obrin sobre les platges litorals. Els principals cursos d'aigua que hi corren són el riu Algar-Guadalest i el Sella-Amadòrio o riu de la Vila. El domini litoral es resol amb una alternança de platges amples, cales petites i penya-segats.

La Marina té seixanta-sis quilòmetres de costa, dels quals vint-i-cinc són de platja i la resta de penya-segats ([nota 3](#)). En la configuració costanera destaquen les badies de Calp i d'Altea, els sis quilòmetres de platges benidormeres, així com els relleus del Penyal d'Ifac i de l'Illa de Benidorm. El paral·lel 38° 30'N creua la comarca. El clima és típicament mediterrani, però amb una insolació i sequera accentuades.

En el present treball anomenarem *Marina* a la comarca que a hores d'ara hom anomena *Marina Baixa*, tot estenent-nos fins

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

el barranc d'Aigües, que és la fita del districte marítim de la Vila Joiosa, i frontera natural del Regne al tractat d'Almirra. Per referir-nos globalment als habitants de la comarca, els direm *blavets*, ja que aquest és el nom que les generacions més majors tenen assumit com a gentilici comarcal, especialment els pescadors, justificant-lo per la vestimenta blava de la tela de *maonet* amb la qual es vestien. Per referir-nos a la parla comarcal, especialment la d'Altea, Benidorm i la Vila Joiosa emprarem els adjectius *blavet* i *blaveta*.

Constitució cristiana de la Marina

La història de la Marina és la història de la mar, ja que a més de ser territori d'almiralls, les activitats pesqueres i marítimes s'hi testimonien des de ben aviat. Segons Querada Sala (1978:9), la Marina és l'antic feu de l'almirall Bernat de Sarrià, qui per donació o per compra va arribar a posseir gran part de les terres que integren la comarca. Així mateix un altre almirall, Roger de Llúria, posseïa Sella, Calp i Altea (veg. Alemany *et alii* 1987:39-43). La rivalitat per la possessió de la Marina va ser gran segons Orts i Bosch (1990a:20-21):

«Tota aquesta activitat no va fer que Sarrià oblidàs el seu desig de tenir un gran senyoriu al País Valencià, contra allò que ja havia intentat frenar Jaume I [...] És

ben probable que, en aquesta obsessió, tingués alguna cosa a veure la seua rivalitat amb Roger de Llúria, el qual també eixamplava els seus dominis valencians, centrats a Alcoi i Cocentaina. Els dos almiralls disputaren pel senyoriu d'Altea, Calp, Benissa i Teulada, perquè Jaspert de Castellnou, segons sembla, va vendre aquestes terres dues vegades, a Sarrià i a Llúria».

El poblament de la comarca després de la conquesta del segle XIII fou difícil, com s'explica a l'estudi de l'entorn històric de la *Carta de Poblament* de Benidorm (Alemany *et alii* 1987:21):

«El 1245 la conquesta catalano-aragonesa de les terres valencianes assolí els límits acordats amb la Corona de Castella. L'ocupació del territori anava acompanyada de la repoblació, però la precària situació dels cristians es va fer palesa amb la sublevació d'al-Azraq, seguida de l'expulsió dels musulmans el 1248. Tot i que la posició de Jaume I s'havia enfortit prou després de prendre València, l'amenaça de revolta dels mudèjars era permanent i necessitava d'un fort control militar de la zona. Alhora s'imposava de dotar a aquestes comarques meridionals d'una densa població cristiana, que contrastés la majoria musulmana».

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

També l'enemic era la Corona de Castella i l'almirall Bernat de Sarrià maniobrà políticament per allunyar-ne el perill, com diu Pere Maria Orts i Bosch (1990a:18):

«El 5 de novembre, Bernat de Sarrià aconsegueix que l'Ordre de Santiago li atorgue la possessió de l'encomanda d'Orxeta. I aquesta operació és alguna cosa més que la simple tenuta d'un castell. Es tracta d'una maniobra política, amb la finalitat de fer-se amb aquell perillós baluard castellà dins el Regne de València. Perquè si bé és cert que els comanadors havien estat els Fernandes d'Híxer, no és menys cert que el veritable senyor n'era el mestre de Santiago. L'obra de Bernat de Sarrià a l'Encomana d'Orxeta culmina amb la fundació i bastiment de la Vila Joiosa, a la qual concedeix carta de població el 8 de maig de 1300».

Una vegada solucionat el problema castellà restava el control dels musulmans. La solució va ser la creació d'una línia de castells costaners que apaivagassen la població àrab de l'interior. Així naixen les viles cristianes d'Altea, Benidorm i la Vila Joiosa. La capitalitat de la Marina l'ostentà la Vila Joiosa en tots els aspectes des del segle XIV fins a 1960, especialment en el vessant demogràfic. Per tant, considerarem la

situació de la Vila Joiosa com la general de la Marina, salvant les diferències de població.

Història i població de la Vila Joiosa

Bernat de Sarrià atorgà la carta pobla de la Vila Joiosa el vuit de maig de 1300. Aquesta població era un punt d'interès estratègic front a les possibles revoltes musulmanes i contra els atacs nazarís que arribaven de la mar. Les dades que tenim d'aquells temps són ben escasses però apunten vers un desenvolupament més o menys regular fins a l'arribada del segle XVI. Sebastià Llinares (1986:17) diu que és possible seguir l'evolució demogràfica de la Vila Joiosa des del segle XVI, i així trobem que, per a l'any 1563, la població aproximada era de 1.148 habitants «constituyéndose en uno de los núcleos más poblados del litoral». És a dir un bastió fonamental entre València i Cartagena.

Però en aquesta època la comarca i el Regne de València viuen un dels períodes més amargs de la seua història, ja que la pressió de la pirateria barbaresca tingué el seu punt àlgid entre 1560-1563. I no és fins a 1582-1584 que s'alleugereix. En aquelles circumstàncies, la Vila Joiosa va ser un exemple de coratge segons Garcia Martínez (1980:48):

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

«Per fer front a aquest malson atroç, no hi havia una organització militar eficaç, i pesava sobre els habitants del litoral la responsabilitat de llur pròpia defensa amb els dubtosos resultats que hom pot presumir. Tanmateix, una excepció notable la va constituir la Vila Joiosa [...] Els seus habitants, dedicats especialment a la pesca, combatien sovint amb els d'Algèria. Així, el 1534 es van emparar d'una fragata corsària de tretze bancs. El 1546 frustraren un desembarc de sis galiotes barbaresques a Cap Negre. L'any següent capturaren Lelis Rais i la seua galiota de divuit bancs a les penyes de l'Albir. El 1549, i al mateix paratge, capturaren la galiota de catorze bancs d'Amar Rais, i poc després la fragata de nou bancs d'Arpet Rais. Amb idèntica bravesa, van saber resistir un duríssim atac el 1536. Però el 29 de juliol de 1538, va assetjar la Vila Joiosa per mar i per terra Salah Rais amb vint-i-set galiotes i llenys, i encara que els veïns aguantaren el setge, el virrei duc de Calàbria ordenà la retirada, perquè el deficient estat de les muralles no oferia grans possibilitats. Els pirates incendiaren i destruïren les fortificacions».

Aquests fets marcaren el record dels habitants de la Vila Joiosa fins a tal punt que les festes de Moros i Cristians de la

població no són més que la rememoració de l'atac de Salah Rais. Segons els vilers i vileres, el 29 de juliol d'aquell any –dia de santa Marta, patrona de la Vila Joiosa des d'aleshores–, es va poder resistir el setge gràcies a la intervenció de la santa. Tanmateix la realitat és que les accions piràtiques afectaren greument la comarca. Altea i Benidorm es degueren abandonar, i la Vila Joiosa en patí les conseqüències com explica Garcia Martínez (1980:51):

«Les corts de 1547 demanaren la reedificació de les muralles de la Vila Joiosa [...] –per evitar la despoblació d'aquesta vila, que deixaria inermes l'Horta d'Alacant i els termes d'Alcoi, Xixona, Penàguila i Cocentaina».

La situació fou especialment greu per a la pesquera segons Gutiérrez del Caño (1920:83), qui parlant de l'any 1589 afirma:

«[...] debiendo hallarse por dicha época tan castigado el reino de Valencia a consecuencia de múltiples ataques de los corsarios que en agosto participaba el virrey, estar tan atemorizados los habitantes del litoral, que no había pescador que se atreviera a salir al mar para no perder su libertad».

Aquestes accions piràtiques algerines provocaren l'enduriment de les condicions de vida dels moriscos valencians,

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

amb mesures com la prohibició de pescar i del comerç marítim. Fins i tot es va prohibir que entrassen a la baronia de Polop i, a més se'ls recurtà el dret a anar pel litoral (veg. Garcia Martínez 1980:59-181). Les activitats marítimes dels moriscos degueren reduir-se al tragí de les captures –com mostra la quantitat de «moros» i «morets» que apareixen al llarg del *Llibre de peixca* d'Alacant de 1578– i al salat del peix (veg. Blasco 1981:17, 22, 27 i 33).

La pressió piràtica també provocà el desenvolupament del corsarisme hispànic antibarbaresc, els centres claus del qual estaven a València, Mallorca i Almeria. Aquest triangle, amb centre geogràfic a la Marina, presentarà un gran índex de noliejament corsari al segle XVI (Garcia Martínez 1980:82-83). Al capdavant, la solució mampresa fou l'expulsió dels moriscos. Per a l'any 1609 es calculen 350 veïns (1.575 habitants) cristians a la Vila Joiosa, que suposa un augment del 37'2% en quaranta-sis anys, similar al d'altres nuclis cristians com el d'Elx (Sebastià Llinares 1986:17). En el cas de la Marina, la repoblació postmorisca no va implicar grans trasbalsos humans, sinó que es va fer, amb l'excepció del poblament mallorquí de Tàrbena i els seus voltants, amb gent procedent de la contornada i, en especial, de la superpoblada Vila Joiosa. La repoblació d'altres nuclis provoca que l'any

1646 a la Vila Joiosa es compten 1.032 habitants, és a dir, el 74% de la població de 1609 (Sebastià Llinares 1986:19).

A partir d'aquestes dates i fins el segle XVIII, la població es manté més o menys equilibrada, amb les lògiques fluctuacions ocasionades per les pestes del segle XVII. Aquesta tònica es trencà positivament al segle XVIII, ja que aleshores es produeix el major auge demogràfic en la història de la Vila Joiosa i de la comarca coincidint amb el conjunt peninsular. En el període comprés entre els segles XVIII i el XX, cal assenyalar l'emigració que duia els llauradors i els pescadors (nota 4) vers Algèria –amb un trasllat facilitat per l'existència d'un vapor regular que eixia del port de l'Olla d'Altea–, i als pescadors cap a la Barceloneta i Andalusia. L'emigració a l'Alger, iniciada als voltants de 1830 i fins la guerra civil espanyola, és un dels episodis més notables de la història comarcal (Seva 1968:11-12):

«En principi, hi havia uns fets bàsics: l'existència al llarg d'un segle i quart, d'un corrent emigratori algerí des del País Valencià i les Illes; alguns indicis de la supervivència en terra africana dels costums i de la llengua dels nostres emigrants; i, als nostres ulls, la presència palpable a la ciutat d'Alacant i a d'altres localitats costaneres d'un nombre considerable de *pieds-noirs*».

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

Però l'emigració valenciana i blaveta no sols deixà petjada a l'Alger sinó que també altres punts del litoral mediterrani han rebut una emigració blaveta notòria, com l'Ametlla de Mar i Roses. L'àmplia superioritat numèrica de la gent de mar de la Marina justifica la influència blaveta i valenciana a les costes catalanes, sobretot des de finals del segle XVIII. Per exemple, Palamós l'any 1834 tenia 91 pescadors –després d'haver doblat la xifra des de 1800– (Junyent i Comas 1991a:78), mentre que Altea comptava amb 300 matriculats (Cavanilles 1795, II, 239).

Si passem a l'últim terç del segle XX, les dades que aportava Quereda Sala (1978:213) de la Vila Joiosa eren: 45 embarcacions, de les quals tan sols 5 no es dedicaven a l'arrossegament. Dels 410 mariners, 402 es dedicaven al bou i 8 al tresmall. L'activitat pesquera a la Vila Joiosa a hores d'ara és ben viva. L'any 1998 la Confraria de Pescadors registrava 48 barques d'arrossegament, 3 tresmallers i 1 palangrer. Aquest nombre d'embarcacions suposa el 5% de la flota valenciana i fa de la Vila Joiosa un dels primers ports valencians de pesca d'arrossegament. El nombre de mariners oscil·la entre els 350-380.

Història i població d'Altea

L'Altea històrica és la població situada al vessant meridional de la serra de Bèrnia, al llevant del riu Algar i que avui coneix-

xem com a Altea la Vella. La vida dels cristians que la repoblaren tan bon punt finí la conquesta no degué ser fàcil i molts emigraren espentats per les revoltes mudèjars. El 22 d'abril de 1279 es repoblà, de bell nou, Altea. La concessió es féu a Pere i Raimon Tomàs, veïns de Lleida amb l'objectiu de defensar el castell (Alemany *et alii* 1987:21). Però sembla que les coses no van anar millor, com afirmava el malaguanyat Jaume Pastor Fluixà (Orts i Pastor 1995:25-27):

«La vida de la vila d'Altea o la dels pobladors d'Altea, Albalat i Bellaguarda (nota 5) va ser migrada, i fou sempre molt poca població que aconseguiren reunir [...] El 1503, Joan de Palafox, senyor de la baronia de Calp, i Alfonso Fajardo, senyor de les baronies de Polop i Benidorm, exposen al rei Ferran el Catòlic que llurs vassalls moros, que havien fugit al nord d'Àfrica, desitjaven de bell nou retornar a la Marina i, per aquesta raó, els dos nobles demanaven llicència al monarca a fi que els oficials reials no destorbassen el retorn als moros [...] Pocs islàmics tornaren a poblar les terres de l'actual terme d'Altea, car en un document de 1522 es veu clarament que el lloc d'Altea, o siga el poblet que estava situat en el lloc del que hui coneixem com a Altea la Vella, a penes tenia una dotzena de famílies [...] Els

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

informes de la segona meitat del segle XVI ens parlen d'una Altea enderrocada i deserta en les estribacions de Bèrnia».

La inestabilitat militar féu que durant el regnat de Felip II s'hi construïssen edificacions defensives (nota 6), com ara la torre de Bellaguarda amb la finalitat de guardar les aigües del riu d'Altea, un dels principals punts d'aiguada dels estols que naveguen per la Mediterrània. Els atalladors o guaites d'aquesta torre foren els qui van poblar el terme d'Altea a darrees del cinc-cents. També es va bastir la torre de Cap Negret, que tenia com a objectiu guardar l'altra banda del riu. Igualment, les Corts de 1585 recomanaren al monarca que enviàs gent de les viles i ciutats reials perquè habitassen a la fortalesa. Ben aviat la Vila Nova d'Altea tingué una vuitantena de cases, però l'any 1609 amb l'expulsió dels moriscos es quedà solament amb unes dotze o catorze cases de cristians vells. La resta anaren a repoblar altres indrets. Orts i Pastor afirmen que Escolano l'any 1612 esmenta soldats, mariners, pescadors i traginers, és a dir, exclusivament gent de la mar o que s'hi relaciona per defensa o transport de la mercaderia. A poc a poc, van arribar a ser entre quaranta i seixanta cases. A més, els noms citats a la *Carta Pobra* de 1617 ja arrelaren fortament en aquest indret: Alvado, Barber, Beneyto, Sellés,

Gregori, Ripoll, Lloret, Climent, Orozco, Mulet, Rostoll, Nomdedéu, Morales i Llorca.

Aquesta *Carta Pobla* s'adreçà als llauradors, tanmateix no podem dubtar de l'existència de gent de mar i, més aïna, hem de pensar que els pescadors i mariners devien ser un grup que feia una vida allunyada de les oficialitats administratives. Llorens (1988:39) suposa que els primers nous pobladors vindrien de Calp i Benissa, fet que justificaria l'acostament de certes formes del parlar alteà a les del Marquesat. Aquesta relació s'accentua pel fet que Altea, a l'època foral, pertanyia a la governació de Dénia –mentre que la Vila Joiosa i Benidorm pertanyien a la d'Alcoi–.

Llorens (1988:111) constata als *Quinque Libri* de la Parròquia d'Altea del segle XVIII que la immigració continuà arribant des de poblacions de caràcter agrícola de les comarques de la Muntanya i la Marina Alta –el Marquesat–. El mateix Llorens (1988:141-144) afirma que l'ocupació marinera era inferior a l'activitat agrícola, sobretot si el contrast s'estableix amb Calp, Benidorm i la Vila Joiosa. Tanmateix la població alteana del segle XVIII s'acostà cada vegada més a la mar.

El *Libro Padrón de Censos* esmenta en aquesta època un barri anomenat *Raval de la Mar* o, simplement, *la Mar*. Aquest

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

barri estava perfectament constituït i devia estar habitat pels pescadors. Per tant, la pressió barbaresca i piràtica no era tan forta quan els habitants s'arriscaven a abandonar les muralles que els havien protegit durant segles. També a partir d'aquesta època es produeix una major presència de «peixcador/mariner» als *Quinque Libri* alteans, alhora apareixen mariners i pescadors que no són naturals d'Altea sinó que vénen a fer-hi la temporada (Llorens Barber 1988:144):

«Así vemos matrimonios, bautizos y defunciones donde el varón o padre es del Grau de Valencia, de Tarragona, de Binaros (*sic*) (fallece “un patró de barca y son germá paga lo acostumat” en 1734), “de nació catalá de Siches” (*sic*) (“els seus companeros se obligaren a pagar drets [...] patró de la barca intitulá San Antoni de Padua”, en un entierro de 1735), de Masamagrell, de Alicante, de Santapola, de Caldes (Obispado de Barcelona), de Cullera, de Cañamelar, del Grao de Valencia...».

A més de l'activitat pesquera, l'activitat marítima i comercial d'Altea era força important, fins al punt que al segle XVII i, sobretot, al XVIII es produeix l'assentament d'una important colònia de comerciants francesos: els cognoms Icart, Moncaut, Audivert, Cortada, Labat, Trotes o Darbon en són

bona prova. Altea no sols exporta els seus productes, sinó que també s'hi tragina amb els excedents dels pobles de la comarca.

Llorens Barber (1988:177) esmenta vaixells anglesos amb destinació a Gibraltar, Anglaterra, França i Algèria; també arròs que entrava i eixia pels ports de la comarca procedent de la Ribera; vaixells i comerciants que traginaven el carbó vegetal a Orà des de Mallorca i Eivissa. Aquest trànsit marítim i el fet que el riu de l'Algar fos un dels principals punts d'aiguada per a les naus de la Mediterrània tingué una conseqüència fonamental en la nostra història: el 9 d'agost de 1705 l'esquadra angloholandesa de 170 naus fondejà a la badia d'Altea per a proclamar l'inici de la guerra de Successió.

Pel que fa a la població, el cens de Floridablanca de 1787 ens mostra que Altea comptava amb 4.361 habitants. Per la seua banda, Cavanilles (1795, II, 239) especificava la quantitat de població dedicada a la mar, col·lectiu professional bàsic aleshores: «Viven en Altea 1.200 vecinos, todos labradores, excepto unos 300 matriculados en la Marina Real». Per tant, comprovem que la situació demogràfica d'Altea segueix sense grans variacions les directrius que hem vist en parlar de la Vila Joiosa. Madoz (1845, I, 122) també cita 300 habi-

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

tants matriculats en la marineria, el mateix nombre que esmentava Cavanilles. Aquesta situació es mantindrà fins que arriba l'esclat turístic de les dècades 60 i 70 del segle XX.

L'any 1998 la Confraria de Pescadors d'Altea comptava amb 24 barques d'arrossegament, de les quals 23 treballaven per la mar d'Altea i Eivissa, i una a la Mar Gran. També hi havia cinc barques de tresmall i dues de cèrcol. Aquestes embarcacions representen un poc menys del 3% de la flota dels País Valencià. El nombre de mariners oscil·la entre els 178 i els 180, a una mitjana de 6 o 7 hòmens per cada barca.

Història i població de Benidorm

Les restes més antigues de poblament en l'actual territori benidormer es troben al Tossal de la Cala, indret que fou abandonat pels poblaments cristians posteriors. El poblament cristià s'encetà amb l'atorgament, el 20 de juliol de 1249, a P. Gual de Vilamajor i uns altres quatre pobladors de l'alqueria de Liriet, que fitava amb els termes de Polop, Finestrat i Sanxet. Segons Querada Sala (1978:386), Benidorm va ser conquerit el 1254 i poblat per cristians, especialment per gent de la veïna i més antiga ciutat de la Vila Joiosa. Aquesta capacitat repobladora de la Vila Joiosa també la remarquen

Orts i Pastor (1995:41): «De la Vila Joiosa eixiren llauradors que aplegaren fins a les hortes de Gandia».

El 8 de maig de 1325, Bernat de Sarrià atorgà la carta pobla de Benidorm, que se situava dins el terme de Polop sobre la punta d'Alfalig. El motiu de l'atorgament tenia un fonament militar –punt estratègic per a la defensa contra les revoltes musulmanes– alhora que personal –com a barrera davant la possible expansió dels Llúria que controlaven Altea–. Pel que fa al món mariner tenim que a la *Carta de Poblament* ja s'esmenta la pesquera com a sector productiu de la nova població (Alemany *et alii* 1987:59):

«La tradició pesquera de la zona es tradueix a la carta de poblament quan en fixar els límits de Benidorm es fa referència a la pesquera del llogaret d'Albalat. Als veïns de Benidorm se'ls permet tenir pesquera franca i lliure, però donant el delme al senyor, testimoni que n'era conscient dels elevats rendiments que es podien obtenir».

També la *Carta de Poblament* té en compte l'activitat comercial marítima (Alemany *et alii* 1987:41):

«Major atenció es dedica a l'activitat comercial, que descansava fonamentalment en els intercanvis per via

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

marítima, ja que les comunicacions terrestres per la costa entre Dénia i Alacant eren tan difícils, a causa de l'orografia, que l'home de l'època s'estimava més d'utilitzar la navegació de cabotatge [...] Bernat de Sarrià autoritzava els pobladors de Benidorm a tenir ports i platges per carregar i descarregar naus, importar i exportar tota mena de mercaderies sense pagar cap cens, trets dels que pertanyien al rei [...] En qualsevol cas no s'ha de pensar en un port amb instal·lacions fixes i capaces per a un important tràfic marítim, sinó més prompte en un varador o escar, o un ancoratge a la platja on s'acostaven les barques i altres embarcacions –llaüts, esquifs, etc.– pròpies de la navegació de cabotatge, l'habitual en aquestes petites poblacions costaneres. No tenim notícies que les relacions marítimes de Benidorm sobrepassaren a l'Edat Mitjana el marc comarcal o regional».

Pel que fa a la població, aquesta seguirà la tònica comarcal amb una sèrie de daltabaixos des de la seua constitució com a entitat dins el Regne de València fins al segle XVII. Els habitants de la vila creada al voltant del castell, degueren anar fent una vida depenent de la pesquera. Fins que arribà la intensíssima pressió piràtica del segle XVI que obligà a la

recerca de refugi, tal volta a la Vila Joiosa. Garcia Martínez (1980: 127) diu que Vespasiano Gonzaga fa un informe per a Felip II on diu que s'han de repoblar les cases: «las quales agora están diruydas todas y sólo un mesón ay para pescadores». És a dir, Benidorm al segle XVI és un punt de pesquera més prompte que una població consolidada. Però llevat del període crític del segle XVI pense que les oscil·lacions de poblament hem de considerar-les més notables pel que fa a l'ocupació agrícola de Benidorm –que és pràcticament impossible de desenvolupar fins que arriben els recs al segle XVII– que de la comunitat de gent dedicada a la mar. Sembla clar que no podem dubtar de l'existència d'un nucli de població en l'espai de temps situat entre el segle XIV i el XVI, i que va emigrar temporalment per l'esmentada pressió piràtica. Aquest nucli de població, aixoplugat al castell i els seus voltants, devia estar format principalment per pescadors com escrivia Gonzaga al rei: «Benidorm es un castillo [...] seria necesario ayudalle para el reparo de aquello donde a causa de la pesca se recoxe mucha gente» (Gutiérrez del Caño 1920: 208).

La presència de població marinera i pescadora és constant des del segle XIII fins el segle XVI malgrat les dificultats per les quals veiem que passen. Així, per exemple, l'any 1373 tro-

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

bem el corsari benidormer Joan Martí subhastant cinc sarraïns capturats a «Barberia ab la sua barca» (ARV, Mestre Racional, lib. 9585, f. 40v); el 1442 al pescador benidormer, Joan de Llorca, li reclamen deutes per xàrcies (ARV, Bailia, 1144); l'any 1452 s'atorga un privilegi als pescadors de la Vila Joiosa concedint dret a pescar en la mar de l'Illa de Benidorm sense haver de descarregar el peix a la vila de Benidorm (veg. Vila i Galiana 1997:93-97); més tard, el 1580 s'esmenta l'existència d'una almadrava a Benidorm (veg. Oliver 1982:117). És a dir, una activitat i població que es mostra activa a la qual, certament, afectaria força la pressió barbaresca de mitjan segle XVI. Tanmateix l'any 1646 trobem que Benidorm té 11 veïns –al voltant de 49 persones– (Llorens Barber 1988:89). Així doncs, s'hauria de matisar l'afirmació d'Orts i Bosch (1990a:11-12) quan diu que els primers pobladors de Benidorm arribaren entre 1660-1680:

«Malgrat que es pot llegir que a Benidorm podien establir-se sarraïns mai n'hi hagué i sempre l'habitaren cristians vells. Es poblà i es despoblà repetides vegades, fins que entre 1660-1680 s'hi assentaren els pobladors avantpassats de les famílies més antigues del poble».

Orts i Bosch (1990b:76-77) ens diu que a partir de 1680 apareixen els primers habitants de Benidorm amb l'arribada del

Rec Nou de Polop, que després es diria Rec Major d'Alfàs i Benidorm, sense fer esment de mariners o pescadors que altres fonts ens mostren vivint, o almenys treballant a l'ombra del castell:

«El 30 de noviembre de 1680 se instituye la capellanía de San Jaime, y en el acta de fundación figuran los apellidos de los primeros habitantes de Benidorm, que son los siguientes: Lloret, Santamaría, Vives, Llorca, Morales, Thous, Orts, Barber [...] se extendieron principalmente desde Villajoyosa, no sólo a Polop y Benidorm, sino también a otros muchos pueblos de la comarca».

Pense que el nou poblament, que s'assenta a partir de 1680, fou el de caire terraire, però sense que calga qualificar els nous habitants de 1680 com a primers habitants de la localitat. Per la documentació que hem ressenyat es comprova la presència de pescadors i mariners a Benidorm des del segle XIV. Crec que una historiografia massa abocada a la perspectiva terraire, amb grans buits pel que fa a la història pesquera i marítima, és la responsable de l'oblit d'aquestes comunitats de pescadors de vida autàrquica, no tan sotmesos a senyors ni a notaris com ho estaven els llauradors, però que foren els veritables puntals de la població.

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

Si passem al segle XVIII, Orts i Bosch (1990b:76-77) diu que la tònica és la mateixa del segle anterior, amb l'arribada de nous pobladors des de Finestrat, la Vall de Guadalest, Altea, Relleu, Sella, Orxeta, Tàrbena i algun que altre poble més allunyat. Per la seua banda, Llorca Baus (1994:19) reporta un document de 1729 on s'esmenta Benidorm: «villa que se compone de quarenta vecinos con poca diferencia». Posteriorment, al cens de Floridablanca de 1787, apareix Benidorm amb 2.526 veïns, dels quals 337 són «jornaleros», apartat on s'inclouen els mariners. És aquest un més que altíssim augment de la població entre les dades de 1729 i 1787. Hem de tenir en compte les ocultacions de població que se solien fer als pobles litorals per qüestions econòmiques i de servei militar forçós a la marina.

A les acaballes del segle XVIII, Cavanilles (1795, II, 241) confirma que la riquesa de Benidorm era la pesquera i que l'agricultura començava a expandir-se, amb la imatge d'un Benidorm que es desenvolupa acceleradament:

«Pocos pueblos habrá en España que en tan corto tiempo hayan hecho tantos progresos en vecindario y agricultura. Acaba de morir un respetable anciano que conoció solas 17 familias de Benidorm quando era niño, y hoy pasan de 600. La inmediación del mar hacía que

aquel corto número de vecinos se ocupase en pescar, descuidando el cultivo de los campos».

Cavanilles segueix parlant de la gent de mar benidormera i dóna notícies de l'almadrava on treballaven 150 mariners, 8 arraixos i 16 sotarraixos, als qui cal afegir-ne més (Cavanilles 1795, II, 242):

«También se ocupan en pescar por aquellos mares como 150 hombres, y otros viajan transportando frutos de una provincia a otra. La ociosidad es allí desconocida. Todos, hasta los más acomodados, toman parte o en la marina o en la agricultura».

El total especificat per Cavanilles són 324 hòmens de mar entre almadravers i els dedicats a pescar «por aquellos mares». És a dir, que l'any 1795 vora un 14% de la població benidormera treballava directament a l'almadrava o pescant. Però, per tal de fer-nos una idea de les persones que es relacionen amb el món i la llengua de la mar, hi hauríem d'afegir el nombre indeterminat que es dedicaven al cabotatge, que segons Cavanilles existia; i, a més, afegir els mariners ocupats en el corsarisme, calafats, palers, xarciers i xarcieres que l'autor no indica, però l'existència dels quals està acreditada per la dinàmica normal d'una comunitat pescadora i pels

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

protocols notarial dels segles XVIII i XIX. Si entrem al segle XIX, trobem que l'any 1820 Benidorm té més de dues-centes trenta embarcacions, moltes de les quals es dedicaven a transportar gèneres alcoians i ontinyentins, especialment paper de fumar que anava a Amèrica (Llorca Baus 1994:140). És l'època dels capitans i pilots que fan la carrera d'Amèrica. Aquests mariners fan estudis a les escoles nàutiques d'Alacant i de Barcelona.

Pel que fa la població, l'any 1858 es compten 3.720 habitants –dels quals 1.700 estan matriculats, quasi un 50% de la població–, però el 1889 s'ha reduït a 3.181 habitants de fet. La disminució és deguda al corrent emigratori que porta els jornalers de la terra a l'Alger, i els mariners a la Barceloneta. Cal tenir en compte, a l'hora de fer-nos una idea aproximada a la realitat, que moltes vegades els mariners i els almadravers no apareixien al cens per passar llargues temporades fora de la població: Màlaga, Cartagena, Barcelona, Àguiles (Múrcia), València i Amèrica (Llorca Baus 1994:22). L'única diferència remarcable en les activitats marineres de la comarca és l'aparició de guardacostes, com assenyala Madoz (1845, I, 158):

«Su matrícula de mar es numerosa, y una multitud de embarcaciones de más o menos cala dan ocupaciones

a todos sus marineros, que por su carácter particular y por su genio marino se emplean muchísimos de ellos en el servicio de guarda-costas».

Aquests guardacostes no eren més que mariners benidormers amb patent de cors reconvertits en agents de la llei per qüestions d'Estat (Llorca Baus 1994:35-68) amb la missió de controlar la mar des de la nostra costa fins a Gibraltar. Les ordenances del corsarisme s'establiren el 1779, i a Benidorm el 1782 ja es demanaren dos permisos per a armar vaixells corsaris. L'activitat corsària a Benidorm tingué tant d'auge que el poble era conegut com «el petit Gibraltar». Fins i tot, encara que el 1856 la legislació internacional aboleix el corsarisme a l'Estat Espanyol, a Benidorm segueixen armant-se llaüts corsaris.

Les dotacions d'aquests vaixells fan augmentar el nombre i percentatge de benidormers dedicats a les tasques de la mar, ja que, per exemple, l'any 1825 el vaixell «Puríssima Concepció» de vint tones, de la llista de Torrevella, porta la següent dotació: 21 benidormers, 1 de Torrevella, 1 de la Vila Joiosa i 2 de Formentera.

Del corsarisme passem a la primera dècada del segle XX en què la situació, pel que fa a l'emigració, millora lleugerament.

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

L'any 1910 es compten 3.498 habitants, però el 1920 davallen a 2.976 (Llorca Baus 1994:24). La memòria dels benidormers recorda que molts dels mariners d'aquesta onada emigratòria recalaren a la Barceloneta. A partir dels anys 30 la tendència general és a l'augment de la població. Pel que fa a l'activitat pesquera Llorca Baus (1994:24) la sintetitza de la manera següent:

«Pesca, comercio de cabotaje, almadrabas e incipiente corsarismo son los cuatro pilares sobre los que se sustenta la economía benidormense [...] Desde sus inicios como villa y esto es lo curioso, se mantendrá esta estructura marinera específica de Benidorm, basada en las industrias marinas, que ya encontramos en el último tercio del XVIII, y subsistirá sin grandes cambios hasta mediados del XIX. Todo lo más decaerá la pesca artesanal y de arrastre (bou), al tiempo que aumentará proporcionalmente el cabotaje que llegará a convertirse en navegación de altura, así como el despliegue de los arraéces y almadrabereros benidormenses desde el golfo de Cádiz a Rosas. Por su parte el corsarismo oscilará en su azarosa trayectoria, con períodos de una gran incidencia entre 1805 y 1813, el final de la década de

los 20 y a lo largo de los 30 para ir decayendo rápidamente en la década siguiente».

Del Benidorm que va del segle XVIII al desenvolupament turístic d'aquest segle, podem subscriure allò que diu el mateix Llorca Baus (1994:14):

«Otro de los aspectos más sorprendentes de la historia de Benidorm –mejor dicho del tramo histórico de los dos últimos dos siglos–, es la enorme capacidad de sus gentes. Una población que osciló entre los 2.000 y poco más de 3.000 habitantes entre fines del XVIII y principios del XX, consiguió una representación singularísima en los oficios de la mar. No es sólo su predominancia absoluta en el mayor tipo de pesca que existe, la almadraba, sino renombre en la marina de vela, así como en el difícil corsarismo español y también, en la selectiva marina de vapor. Y más aún, de toda esa conjunción de viajes por el redondo planeta, vendría el nacimiento del turismo, pues no se puede olvidar que los primeros edificios hoteleros e inversiones procedían de marinos benidormenses que profetizaron lo que hoy es su resultado».

Però tot açò és història. Si mirem l'any 1998 la Confraria de Pescadors de Benidorm comptava amb quatre barques de

Capítol 1 El llenguatge mariner y la Marina

tresmall –de les quals dues treballaven i les altres dues les donarien de baixa aviat–. Els mariners professionals són sis –tots de la família dels Tabarquins–: dos que es retiraran prompte, un de mitjana edat i tres que fa poc han començat l'ofici dels seus avantpassats.

L'activitat i població pesquera comarcal

Pel que fa a l'activitat i població pesquera i marítima, Quereda Sala (1978:197-198) explica que les condicions naturals de la contrada abocaren els seus habitants a les tasques marítimes des de l'inici, les quals foren la base econòmica i vital de la Marina; fins i tot, aquest autor assenyala que el nom de la comarca n'és el més fidel exponent. García (1986:55 i 56) ens diu que entre els diversos objectes recuperats al jaciment ibèric del Tossal de Polop (actual Tossal de la Cala), es troben hams de bronze, primera petjada pesquera de la comarca. Aquest poblament està datat a la segona època ibera, l'auge del qual se situa entre els segles II-I abans de Crist.

Ja a la *Carta de poblament* de Benidorm de 1325 es fa referència a la pesquera d'Albalat en esmentar les fites del nou terme de Benidorm (Alemany *et alii* 1987:113): «[...] et cum termino de Albalat, usque ad vertentem montanee sive serre que est prope pesqueriam dicti loci de Albalat». Aquesta

importància de la pesquera continuà els segles posteriors i, així, al principi del segle XVI trobem que a la Vila Joiosa vivien 209 veïns, principalment de la pesquera.

La pesca abastia la comarca de peix i els excedents es comercialitzaven principalment a Alcoi, a través del camí de la Vila Joiosa, Orxeta, Relleu i Alcoi. Sebastià Llinares (1986:243 i 375) afirma que aquest comerç està documentat al segle XVI, però devia ser molt anterior. Des d'Alcoi els tra-giners es dividien en dos ramals: uns anaven a Muro, Albaida i Ontinyent, i els altres anaven cap a Biar, Villena i, fins i tot, Almansa. Els benidormers i els alteans també s'adreçaven a Alcoi. Els alteans a través de la ruta de la Nucia, Polop i Callosa, mentre que els benidormers podien anar per Finestrat cap a Aitana o pel Liriet a Callosa i Alcoi.

També el peix de la Vila Joiosa arribava a Alacant –mitjançant el transport amb barques– com apareix als bans del mustassaf alacantí de 1552: «Encara es estat ordenat que qualsevol peix fresch de mar o salt, que de *Vilajoyosa* o de qualsevol altra part [...]» (Cabanes 1989:177). «Qualsevol altres parts» que segons un ban de 1369 fet pel Consell de la ciutat de València i recollit al llibre del mustassaf d'Alacant devien ser principalment Calp i Eivissa, Cabanes (1989:120): «Item, que la liura de sardina de *Calp*, se vene (*sic*) a III diners [...] Item,

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

que la sardina de *Iviça*, se vena la liura a III diners». Peix de Calp que Roig (1460:118) als versos del *Spill* fa excel·lir sobre el d'Altea i de l'Albir: «Les peixcadores, grans robadores [...] *Alte'*, *Albir*, cert vos sé dir / per *Calp* lo venen, e totes tenen / sa paltonera».

La pesquera tenia com a activitat paral·lela el tragí del peix. I així és com traginer esdevingué una de les principals ocupacions comarcals. Els vilers ho posaren de manifest a les Corts de 1645, tot planyent-se de la situació de crisi (Sebastià Llinares 1986:246):

«Per quant la Vila de Vila Joyosa, *es sustenta de llaurar, peixquera y trachinar* y los peixcadors de dita vila solen matar peix de que redunda lo sustento dels vehins y en particular dels pobres de aquella y los llauradors ab ses besties trahuen y porten a vendre dit peix per tot lo Regne y a la ciutat de Valencia en barques [...]».

La comercialització del peix a Alcoi ha estat una activitat quasi mítica fins als anys 40 d'aquest segle. El transport començava a primeres hores de la vesprada quan els traginers esperaven les barques al moll per a carregar les sàries i eixir immediatament vers Alcoi, tot travessant muntanyes com l'Aitana amb més de 1.500 metres o la Carrasqueta de 1.020

metres, i sense pràcticament camins que en facilitassen el transport.

Per tant, la població dels pobles litorals al segle XVIII –sobretot la Vila Joiosa i Benidorm– era majoritàriament pescadora i relacionada amb les activitats marítimes com palesa la següent afirmació de 1718 referida a la Vila Joiosa (Sebastià Llinares 1986:28): «[...] por cuanto los vecinos de esta villa son de las tres partes, las dos pescadores y arrieros de pescado de poquísimas conveniencias».

L'activitat pesquera anava unida a l'emigració, quasi constant fins el desenvolupament del turisme. Aquesta mobilitat dels habitants de la comarca es veia facilitada pel gran nombre d'embarcacions (Sebastià Llinares 1986:33):

«[...] los vesinos de esta villa suplican se les rebaje las cargas del repartimiento de cuarteles, Bogages y alojamientos, y otras cargas del Real Servicio, ya que la mayor parte de los vesinos de esta villa la han desertado, por ser gente pescadores y otros pobres, que no tienen ningún abrigo y *su modo de vivir es donde pueden pescar*».

Les activitats que van portar els nostres mariners a d'altres punts són el bou i, a partir del segle XVIII, l'almadrava.

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

Generalment els pescadors eixien a la recerca de caladors tant a llevant com a garbí i, si la pesquera tenia èxit, bastien construccions que facilitassen l'activitat als llocs on trobaven peix. A partir d'aquestes primitives construccions podien arribar a bastir-se autèntiques poblacions, com veurem més avant en el cas de l'Ametlla de Mar.

Un altre tipus d'emigració i comerç era el que oferien les terres d'Amèrica. Aquesta activitat de la Marina i l'Alacantí amb Amèrica la sintetitza Sebastià Llinares (1986:40) així:

«Alicante se convirtió en uno de los tres puertos de España más importantes a fines del siglo XVIII, siguiendo de cerca esta coyuntura económica favorable a puertos del País Valenciano, entre ellos la Vila Joiosa que comercializó sobre todo con la América de los trópicos».

L'espenta del segle XVIII contrasta amb la situació al segle XIX on Sebastià Llinares (1986:48 i 54) parla d'una deceleració a la primera meitat del segle i un estancament a partir dels finals de la centúria, amb fortes onades emigratòries a partir de 1860 sobretot a l'Alger, que es manté fins el decenni 1950-1960 (Sebastià Llinares 1986:111):

«[...] la evolución del movimiento migratorio en la Vila Joiosa, desde la segunda mitad del XIX hasta nuestros

días, donde la emigración es una constante, pues sólo se interrumpe durante el último cuarto de siglo».

Al cens de Floridablanca de 1787 la Vila Joiosa compta amb 5.128 habitants. El nombre d'embarcacions era de 40 vaixells de tràfic, i vint embarcacions de pesquera, de les quals dues es dedicaven al bou i la resta es dedicaven a la xàvega, el bolig, el palangre i altres modalitats (Quereda Sala 1978:199). Cavanilles (1795, II, 244) assenyala la mar i les indústries subsidiàries com una de les riqueses principals de la Vila Joiosa:

«[...] pero hay otros recursos poderosos, que son el mar, y las manufacturas de esparto. En la pesca o en viages marítimos se ocupan 370 hombres, y muchísimos más sin comparación en diferentes obras de esparto para almadrabas y otros usos, que rinden al año 36@ pesos. En estas obras se emplean mugeres y niños, y aun hombres quando el campo no los necesita».

Al segle XVIII a la Vila Joiosa, Benidorm i Calp es dedicaven 978 persones a la pesca (Quereda Sala 1978:219). Als quals hauríem d'afegir els dedicats al cabotatge, a la navegació i les tasques auxiliars com calafats, palers o xarciers.

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

La presència de quantitats significatives de pescadors emigrats de la comarca, especialment al segle XIX, es constata des de Marsella fins a Canàries, Galícia i Amèrica (veg. Guillén Tato 1973:117-118; i Llorca Baus 1994:234-235). La transmissió oral parla d'emigracions nombroses a Algesires, on el barri de pescadors es diu *barrio del arroz* per l'alta presència de mariners valencians, en particular vilers, campeillers i alteans; a la Figuereta (l'actual Isla Cristina); a la Barceloneta, on a la seua església està present una imatge de la Mare de Déu del Sufragi –patrona de Benidorm– i un carrer amb el nom de la Vila Joiosa; i a Roses. Una emigració que solia ser temporal segons Sebastià Llinares (1983:119-120):

«Hasta 1960 aproximadamente, eran escasas las familias de pescadores que emigraban al puerto de atraque del pesquero, donde faenaban generalmente el cabeza de familia y los hijos que alcanzaban la edad para poder salir a la mar (de doce a catorce años) [...] El hogar continuaba estando en la Vila, a donde regresaban estos marineros en los meses de Julio (mes en que se celebran las fiestas patronales) y Diciembre. Estas largas permanencias se les denominaban «viatges», siendo muy usual tener un miembro de la familia realizándolo».

Al segle XIX Madoz (1845, II, 329) exposa una activitat marinera a la Vila Joiosa que no deixa lloc a dubtes sobre la gran força d'aquest sector com a motor de la comarca:

«Las mujeres se ocupan en labrar el esparto y en la fabricación de jarcias para las redes de pescar: pero los ramos principales de industria en esta población, son la arriería, navegación y pesca; en la primera se emplean muchos brazos con 600 caballerías mayores y 200 menores; a la segunda pertenecen 685 individuos entre pilotos, patrones y gente de la matrícula que tripulan los buques de la carrera de América y de cabotaje de este distrito marítimo, y en la tercera se ocupan 31 embarcaciones tripuladas, con su correspondiente dotación, que hacen la pesca en las dos almadras del distrito y fuera de él con los diferentes artes del Bou, Palangre, Nazas, Currican, Sardinales, Liceras y Jábega. Las compañías establecidas para la pesca de bonítalo y caballa, marchan por abril con 16 embarcaciones y 196 hombres al cabo Espartel en la costa de África, y no regresan hasta setiembre. Otras compañías para diferentes pescas, emplean 14 ó 15 barcos y 200 hombres desde setiembre hasta junio, en la costa de Estepona junto a Manilva, y en el punto denominado

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

la Savinilla. La gente de maestranza se ocupó en la construcción de barcos menores en esta playa, que pueden graduarse por un quinquenio en 25 buques desde 50 a 150 toneladas. También se emplean, más de 300 hombres en varar los buques y botarlos al agua, en la carga y descarga de éstos y en la conducción de los frutos, géneros y efectos a la orilla del mar y los almacenes».

Sebastià Llinares (1986:183-185) ens diu que al *Libro de matrícula parroquial de 1880* de la Vila Joiosa apareixen 938 mariners –ofici principal seguit a molta distància per 196 jornalers–. Els pescadors i mariners representaven el 61'6% del total dels actius del sector, als quals hem d'afegir altres oficis que s'hi relacionen, com ara 31 filadors, 1 xarcier, 24 calafats, 38 carreters, 46 arriers i, a més, dones i xiquets que treballaven als pals i a les sendes o fent xàrcia a casa. En definitiva, un món i una llengua dominats per la mar. Amb una altra característica fonamental per a la cohesió de la llengua: la gent de mar té el seu lloc d'habitatge perfectament marcat dins les poblacions fins l'explosió turística de 1960, com explica Sebastià Llinares (1986:185) de la Vila Joiosa:

«Se podría afirmar que el Raval es un barrio de marineros y pescadores, siendo un buen testimonio el nombre de sus calles, entre las que se cuentan: San Telmo (patrón de los navegantes), Virgen de la Soledad (nombre de la primitiva y auténtica patrona de pescadores y marineros), San Pedro, Costera de la Mar, etc.».

Barris de pescadors que també existien a Altea, amb el raval de la Mar o, simplement, la Mar; i a Benidorm amb el barri del Campo (Santo), anteriorment anomenat de Santa Maria (Almiñana 1997:66).

Si passem al segle XX trobem que, segons Sebastià Llinares (1986: 69-76), es pot dividir demogràficament en dues etapes ben distintes. La primera etapa és d'estancament absolut des de l'inici de la centúria fins al cens de 1950, malgrat un molt important volum d'emigració el primer decenni, que s'accentua amb la sequera de 1910-1920. En el període de l'intercensal de 1921-1930 l'emigració neta assoleix la seua xifra màxima amb un total de 1.190 persones. L'arribada del decenni 1941-1950, representa l'última etapa d'estancament de la població absoluta de la Vila Joiosa (Sebastià Llinares 1986:76): «Con este intercensal (1941-1950) se cierra la corriente emigratoria que fluye de la Vila desde 1861 a 1950, ascendiendo 5.834 la cifra aproximada de emigrantes netos».

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

Sebastià Llinares (1986:187 i 193) marca la segona etapa a partir de 1950, en la qual es produeix un gran desenvolupament demogràfic. Aquesta etapa es caracteritza perquè el sector primari –on s'enquadren jornalers, mariners, propietaris, llauradors i pastors– pateix una forta davallada a causa de la potent indústria turística, i passen de ser el 42'1% de la població activa el 1950 a ser-ne el 27'5 el 1981. L'any 1950 els primaris són 1.624 dels quals 1.268 són mariners.

El 1970 la població dedicada a la mar a la comarca és de 1.044 persones segons Quereda Sala (1978:197 i 219-225). El 1978 havia davallat a 805, però en la minva influeix l'emigració de pescadors als ports pesquers del sud de la Península. La principal pesquera de la comarca és el bou. Si analitzem els grups per edats, el més nombrós a la Marina era el comprés entre els 46-50 anys d'edat, però a la Vila Joiosa el grup més nombrós era el situat entre els 41-45 anys. La seua retribució era poca –tan sols els qui anaven a la Mar Gran guanyaven un sou digne–, per la qual cosa la joventut s'orientava vers l'oferta turística. A hores d'ara el desplaçament al Marroc i a Andalusia, sobretot Algesires, és esporàdic. On més es treballa és a les Balears: Sant Antoni i Eivissa.

L'any 1978, la població de la Marina dedicada a aquesta activitat era de 805 mariners, que representa un cinc per cent de la població activa total de la comarca. El nombre de vaixells era de 107 embarcacions de diversos tipus i potències. Cal afegir-hi un centenar de persones dedicades a la reparació i construcció de vaixells (s'hi incloïa Calp).

Les dades de 1998 indiquen que a la comarca (sense incloure Calp) hi havia 87 embarcacions: 72 barques d'arrossegament, 12 tresmallers, 2 barques de cercol i 1 palangrer. Aquest nombre d'embarcacions suposa el 8% de la flota valenciana. El nombre de pescadors està al voltant dels 570. A més, pel que fa a la pervivència d'aquesta activitat és significatiu que s'observe la incorporació de gent jove a les tasques de la mar als darrers anys.

La Marina i l'emigració a Catalunya

L'emigració de pescadors i mariners blavets ha tingut diversos ports d'arribada al llarg de la història. Catalunya no ha estat absent d'aquest procés i així, tenim que, les principals poblacions catalanes que han rebut població blaveta han estat l'Ametlla, Tarragona, Palamós, Barcelona i Roses. Emigració a Catalunya que sembla especialment intensa durant les dècades de 1870 i 1880 (Llorca Baus 1994:237),

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

i de 1910 a 1930 (Sebastià Llinares 1986:69-76). És precisament en aquestes dates on es constata l'arribada de pescadors valencians a ports catalans. Per exemple, Palamós que el 1910 tenia 24 pescadors, vers l'any 1920 en tenia 50, i l'any 1955 arriba a 327 molts dels quals eren blavets, campellers i caleros (Junyent i Comas 1991a:99-100). Però ha estat a l'Ametlla de Mar i a Roses on ha quedat una petjada lingüística i humana més reeixida. En aquest apartat fem un curt apunt sobre quina ha sigut la intervenció dels nostres mariners en la colonització de la costa catalana.

L'Ametlla de Mar

El bou és el motiu d'un fet ben singular en la història de Benidorm i de la Marina. Segons Margalef (1988:14) els pescadors de Benidorm van crear la població que avui coneixem com l'Ametlla de Mar:

«Possiblement si a meitats del segle XVI (nota 7) no s'hagués produït una llevantada, i els falutxos a vela que venien de Benidorm, no s'haguessin vist obligats a refugiar-se en una cala petita que llavors donava al barranc de Galetet, possiblement, dic, l'Ametlla de Mar, no fóra el que és».

Aquesta afirmació també es fonamenta en la tradició oral calera –gentilici dels habitants de l’Ametlla– que indica que van ser pescadors de Benidorm els qui s’assentaren a la Cala de l’Ametlla i van posar les bases de l’actual poble. Figueres (1991:205-216) reporta una interpretació sobre la fundació de la cala de l’Ametlla al segle XVIII, escrita per Martí Gilabert Colomines (hem de suposar que a finals del segle XIX), on també apareix el benidormer Joaquim Gallart com a fundador de la població tarragonina (Figueres 1991:207):

«Pues bien, a esta playa o Cala de la Merla llegó un pescador llamado de apellido Gallart y de apodo Toral, natural de Benidorm, que se llamaba Joaquín Gallart [...] Y cual otro Colón se posesionó de aquel desierto explorando el golfo con su pareja de Bou durante la época de la pesquera y marchándose a su país con las barcas en el verano siguiente y así consecutivamente, hasta que se dirá más adelante se quedó para siempre».

Gilabert segueix contant que els mariners van construir una barraca per a tenyir el bou. Aviat llauradors del voltant s’acostaren a baratar productes amb els mariners, per a poc després convertir-se en traginers del peix que agafaven les parelles. Al temps vingueren més parelles de Benidorm, la

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

Vila Joiosa i de València fins que s'hi constituí un nucli estable (Figueres 1991:209):

«Como se ha dicho anteriormente, vinieron otras parejas después de la de Gallart, procedentes de algunos pueblos situados entre Valencia y Alicante cuyos patrones se llamaron García (Carchofo), Doménech (de apodo Nelo) y con estos y los arrieros antes dichos también se principió a poblarse la Cala de la Merla».

Figueres (1991:65) afirma que Joan Baptista Gallart Gafarelo, veritable fundador de l'Ametlla, aplegà al segle XVIII des del Grau de València. Nogensmenys, cal assenyalar que als *Protocols Notarials* de Benidorm de finals del segle XVIII trobem el cognom Gallart portat per diversos patrons de bou. Per tant, tal vegada els Gallart foren d'origen benidormer i que, d'un punt a l'altre de la costa, arribaren a establir-se a l'Ametlla. Com veurem al llarg del treball, un dels mercats per al peix blavet, almenys des del segle XV, és el Cap i Casal del Regne; per tant, no ens ha d'estranyar la presència de blavets en aquesta ciutat.

A més a més, la presència i forta influència de la Marina i Benidorm es constata en certs trets, com ara el llenguatge –particularment la ictionímia–, en l'excel·lència de la captura

de la tonyina i en certs cognoms que han perdurat a les respectives població. Per exemple, Gilabert en enumerar els cognoms calers diu (Figueres 1991:210): «El apellido Llorca proviene también de uno de los primeros patronos que de Benidorm vinieron después de Joaquín Gallart». Com veiem, un exemple de gènesi, colonització i desenvolupament d'un punt vora mar fet pels blavets. Aquest punt de pesquera ha esdevingut nucli habitat a partir de les necessitats professionals d'aquells hòmens, com degué ocórrer amb altres dels pobles vora mar de la Mediterrània.

Roses

Roses ha estat un altre punt de recalada per als mariners blavets i per als alacantins –sobretot campellers–. Pense que no és casualitat que al segle XVIII aparega el bou a Roses (Junyent i Comas 1991c:51-52), ja que en aquest segle els benidormers introdueixen l'art a l'Ametlla de Mar (Figueres 1991:207); i uns valencians (blavets?) a Cadis (Sáñez Reguart 1791, I, 317). Per veure la influència de la Marina en el desenvolupament de Roses, cal tenir en compte que la localitat catalana era considerada un poble sense futur mariner ni pràcticament població dedicada a la mar a finals del segle XVIII (Junyent i Comas 1991c:63), mentre que la

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

comarca de la Marina comptava amb un nombre excedent de gent de mar que propicià l'expansió per bona part del litoral mediterrani, particularment a aquest punt. Si a més pensem que la badia de Roses és un dels llocs més adients per a la pesquera d'arrossegament no ens ha d'estranyar que hi hagués una immigració blaveta, que s'afegiria a l'anterior protagonitzada pels almadravers. Els documents de l'Arxiu Municipal de Benidorm mostren que pescadors benidormers s'estableixen a Roses a principis del segle XIX. Fins a tal punt la població benidormera hi anà prenent cos que aviat apareix l'almadrava de Roses en mans de benidormers, si més no des de 1850, quan es documenta que Manuel Bayona hi té usdefruit. Al capdavant Manuel Bayona n'obté la propietat l'any 1864 (Llorca Baus 1994:102-103). D'aleshores fins a l'any 1921, que deixà de funcionar segons afirma Junyent i Comas (1991c:87), l'almadrava passava de benidormer a benidormer. L'últim arraix va ser-ne el *ti* Domingo Baches i Lloret de Benidorm. Però la immigració no s'aturava. Lloret (1993:1) constata documentalment que també s'hi instal·len famílies d'origen benidormer i viler a finals del segle XIX:

«Els llibres de naixements de la parròquia, però, indiquen que des de finals del segle passat s'instal·laren en aquesta vila famílies procedents de Tarragona,

Castelló, València i Alacant: entre 1900 i 1901, per exemple, es bategen nens els pares dels quals procedien de “*Vinidorme*”, “*Villajoyosa*”, “*Tortosa*” [...] La primera immigració significativa no començà, però, fins a la segona dècada, entre els anys 12 i 20, i eren famílies procedents majoritàriament de l’Ametlla de Mar o La Cala de l’Ametlla (els “caleros”), de Campello (els campellers) i de Vilajoiosa (“els vileros”). Tota aquesta gent nova es dedicà exclusivament a feines relacionades amb el món de la pesca».

Al segle XX el moviment emigratori blavet cap a Roses continuà. La tradició oral de la Marina recorda l’anada dels pescadors i llurs famílies a la població empordanesa. Junyent i Comas (1991c:87) diu que, de l’any 1910 al 1920, el nombre de pescadors passà de 178 a més de 400 –coincidint amb la darrera emigració blaveta de grans proporcions– amb dos punts d’origen principals com són el Campello i l’Ametlla de Mar.

Per tant, podem constatar que al segle XVIII, si més no, s’inicia una emigració de pescadors blavets vers Roses que no s’ha aturat fins al segle XX. Durant aquest període Roses passà de ser un punt pesquer quasi inactiu a esdevenir un dels ports més importants. L’augment de la població pescadora de Roses es nodreix amb persones d’origen blavet, alacantí o calero, que

Capítol 1

El llenguatge mariner y la Marina

seguia arribant a mitjan segle XX: «Així, a mitjan segle hi havia gairebé cinc-cents pescadors, dels quals una quarta part eren forans, provinents bàsicament dels ports d'Alacant i de Tarragona» (Junyent i Comas 1991c:96). L'arribada contínua de gent de la Marina i l'Alacantí a Roses ha deixat una petjada que ha marcat el llenguatge d'aquesta població empordanesa (veg. Veny 1986:206-207). Petjada lingüística que no passa desapercebuda per a totes les persones amb sensibilitat cultural, com palesa la manifestació de Barral (1985:277):

«[...] el que reconeix a Roses són unes es que li sonen tortosines. Li dic que he sentit a dir que ja hi ha estudis lingüístics sobre aquesta qüestió i que es tracta, segurament, d'influència de pescadors emigrants, de caleros com ell i d'alacantins [...] han contribuït molt a la repoblació de la marina de Roses i han acabat tenyint, almenys fonèticament, la parla del país, no solament la parla marinera, sinó fins i tot la ciutadana».

1 Coll i Alentorn, «Capçalera» pàg. VII i VIII. Vegeu Hernández i Izal, *Els costums marítims de Barcelona*, Barcelona, 1986. Pel que fa a la història naval des dels inicis fins al segle XIII seguisc aquest autor amb alguns afegits.

- 2 La descripció geogràfica de la comarca ha estat presa de Querada Sala (1978:9-11).
- 3 Cal tenir en compte que són dades de Querada Sala (1978), autor que inclou Calp i Moraira a la comarca de la Marina.
- 4 Tradicionalment s'ha dit que els emigrants a Algèria han estat els llauradors, tanmateix Seva (1968:78-79) assenyala que a l'Alger els pescadors eren espanyols i italians, per la qual cosa pensem que bona part d'aquests mariners devien ser blavets. De fet Llorca Baus (1994:237) constata una forta colònia de gent de mar benidormera a Algèria entre les dècades de 1870 i 1880.
- 5 Bellaguarda és allò que avui coneixem com a Altea o, com deia Pastor Fluixà, vila nova d'Altea.
- 6 D'ací en avall seguisc a Orts i Pastor (1995:27-53) pel que fa a Altea.
- 7 *Meitat del segle XVI* és una errada tipogràfica. En realitat és a meitat del segle XVIII com narra l'autor més avant.

Capítol 2. Pesqueres diverses

Introducció

Sota el títol *pesqueres diverses* estudiarem una diversitat de ginys que es fan servir per a capturar el peix com són les esqueres amb ham, la fitora, la nansa, el mornell i el palangre. Aquestes eines representen l'estat més primitiu de l'activitat halièutica, però algunes han tingut un desenvolupament tecnològic posterior que les ha situades entre les esqueres més destacades d'avui en dia, com el palangre. Principalment són ginys que podien emprar-se des de la costa estant i per un home sol. Aquesta facilitat de maneig i, el vessant lúdic que se'n deriva, féu que les *Ordinacions* (1673:168) les esmente i vede perquè distreien els atalladors i guaites de les seues obligacions.

L'encesa

L'encesa o *anar a l'encesa* és la pesquera nocturna feta amb fitora pel remels de la costa. La gent de mar ha observat que

els peixos són atrets per la llum i aquesta característica ha permès el desenvolupament de certes tècniques de captura. L'operació consistia a encendre un llum per cridar l'atenció del peix i enfitorar-lo en posar-se a una distància adient. El terme *a l'encesa* ja apareix a les *Ordinacions* (1673:168): «Item, manam que ninguns peixcadors, així de bolitgs com los que peixquen ab tirs, ralls, xàrcies y *a la encesa*, o de altra qual-sevol manera [...]». La qualificació *a l'encesa*, a d'altres llocs, s'ha aplicat als bols de xàrcia que enganyen el peix amb llum, i és la tècnica que emprava la xàvega i el bolig, predecessors dels arts de cèrcol (veg. Nadal 1992:39-41). Aquesta qualificació d'*encesa*, indicant la mateixa pesquera que a la Marina, es recull a l'Albufera (Sarzo 1906: 11 i 123) i a Formentera (Costa 1990:18) i, vista la història i l'evolució dels aparells halièutics, la fitora degué ser la primera pesquera a rebre la denominació, nom que ha passat de tècnica en tècnica com ocorre manta vegades en el llenguatge mariner.

La fluixa

La *fluixa* és un estri constituït per una sèrie d'hams units per un pèl de cuc a una *panna [pagna] de suro*. Bàsicament és com la pesquera amb ham però en varia el nombre. Per a practicar-la hi havia alguns punts millors que d'altres i, així, a

Capítol 2

Pesqueres diverses

Pesquera a l'encesa. Font: Sáñez Reguart.

Benidorm era costum pescar des del mur del Torrejó. Les parts de la fluixa són:

- La *panneta de suro*, tros de suro pla en forma de M.
- El *pèl de cuc*, que és una mena de fil resistent extret dels cucs de seda.
- Els *hams* o ganxos de metall.

Anar a l'ham

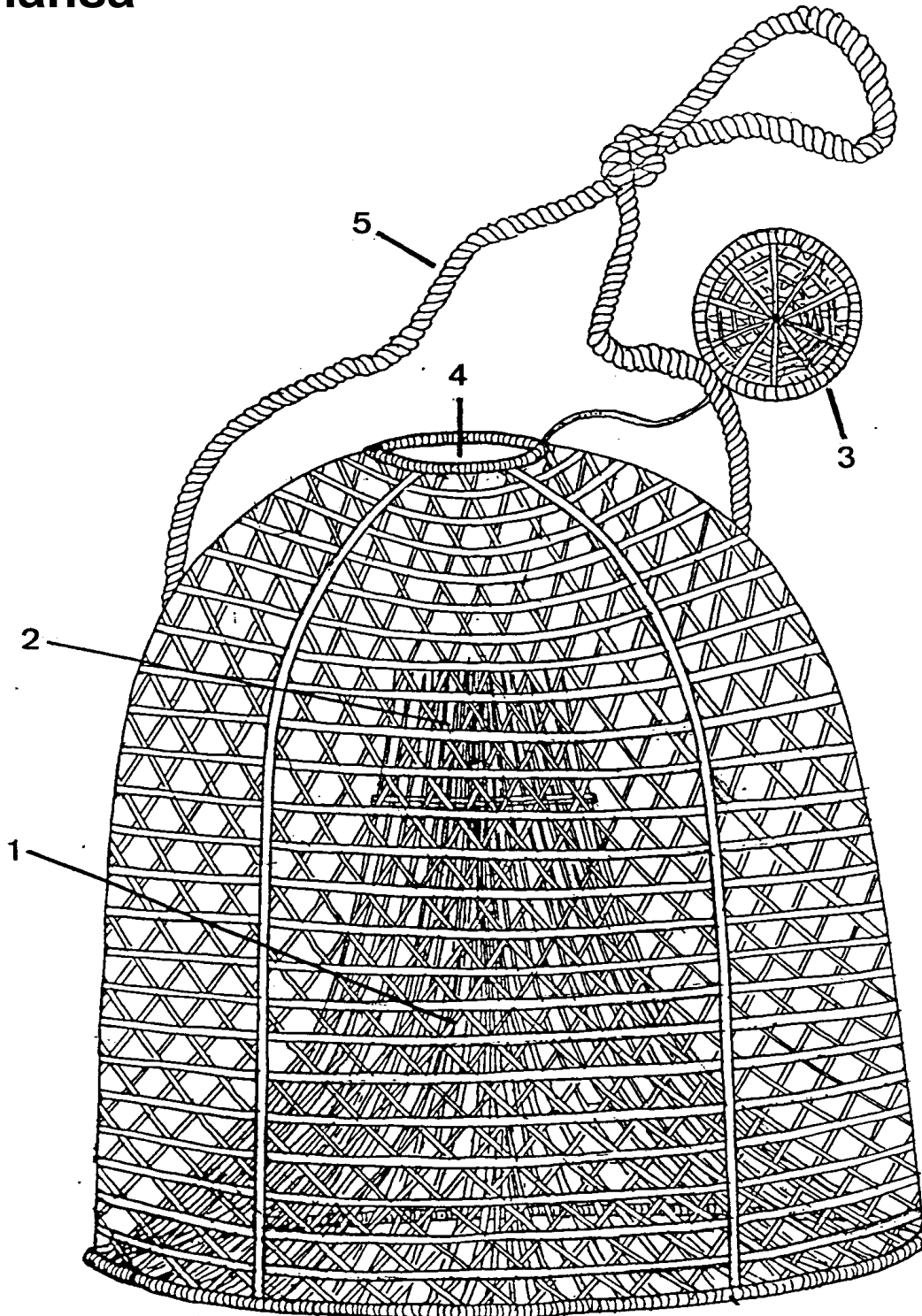
L'*ham* és la pesquera més artesana que es coneix actualment i, també, una de les més antigues juntament amb la fletxa i les fitores. A hores d'ara, existeix un tipus de pesquera que s'anomena *anar a l'ham* on s'empra un *ham* que va *entullat* amb pèl de cuc i una panneta de suro. Segons què es vol pescar es fa servir un determinat tipus d'ham, que van numerats dependent de la grandària. Les carnades que s'hi usen són l'+*avellarenc*, que és una mena de caragol xiquetet; el +*gambosí*, tipus de gamba menuda; la pota de calamar i el meret de perot. El meret de perot s'usa sobretot per a pescar el llobarro.

La nansa

La +*nansa* (nota 1) és una mena de cove de junc mascle (nota 2) o de fil d'aram on queda el peix tancat. La nansa es cala a la pedra i en *andanes*, una nansa darrere de l'altra a

Capítol 2 Pesqueres diverses

La nansa

1. La Faç Divina.
2. El Cos.
3. La Tapadora.
4. La Boca de la Tapadora.
5. El Ramal.

Font: Pascalis (1992)

cada quinze o vint metres, en forma semblant al palangre. Els pescadors usen *línies* –caps– de mil o dos mil metres per a fer les andanes. La finalitat del parany és capturar el peix viu –ja que el peix té el doble de valor–, per la qual cosa es deixa la carnada en l'interior perquè hi entre.

La nansa pot adoptar diverses formes o variacions lleugeres segons el peix que s'hi vulga agafar, per això els pescadors construeixen una diversitat d'aquests estris que duen el nom del peix que es vol aconseguir: nansa per al besuc, nansa per a la càntera, nansa per a la llagosta ([nota 3](#)), nansa per a la boga ([nota 4](#))... però la nansa més coneguda a la Marina és el *+mornell*. Cadascuna tenia una forma pròpia i de *+faç* –entrada– distinta. La faç era adaptada a la grandària del peix perquè s'obris el necessari i després es tanqués. A la Vila Joiosa si la nansa és petita es diu **nansó*, com la que es fa servir per al sarg i la vidriada. Les *carnades* són sardina, boga, sorell i polp fumat que atrauen els congres i les morenes.

Les parts que podem destriar en una nansa són les següents:

- La *faç divina* (B) o *faç* (A,V) és un embut de junc amb l'entrador cap a l'interior.
- La *tapadora* (B,V) o la *tapa* (A) és la porta al capdavall de la nansa.

Capítol 2

Pesqueres diverses

- La *boca de la tapadora* és el forat per traure el peix.
- El *cos* és l'estructura central de la nansa.
- La *+corda-mare* o la *caloma*, que és el cap que amarra les nanses.
- El *+ramal* és el cap que va de la nansa a la boia.
- El *bornò* és el suro que indica la presència d'una nansa.
- El *pedral* és la pedra per mantenir fondejada l'andana. Si els mariners calaven *per dins* –cap a terra– els corrents no afectaven la posició de les andanes, però si calaven *per fora* –cap a la mar– cada nansa duia un pedral. La pedra anava de mitjan nansa cap a la boca.
- Les *varilles* són llistons de magraner per fer de reforç, ja que la morena podia trencar la nansa.

El mornell

El *mornell* o *bornell* és una espècie de cove amb una boca amb espart que presta perquè passe el peix i que es tanca en entrar-hi. El mornell és més petit que la nansa ([nota 5](#)), ja que una nansa fa cinc o sis mornells. Aquesta pesquera tenia el seu mercat a Alacant. La temporada començava pel *mes de Nadal* –desembre–, ja que la morena i el congre tenien més valor. La pesca amb mornell acabava en abril i maig; alesh-

res, els pescadors muntaven els tirs. A més de les esmentades espècies principals de captura, també podia entrar-hi la llagosta, el sarg i altra classe de peix.

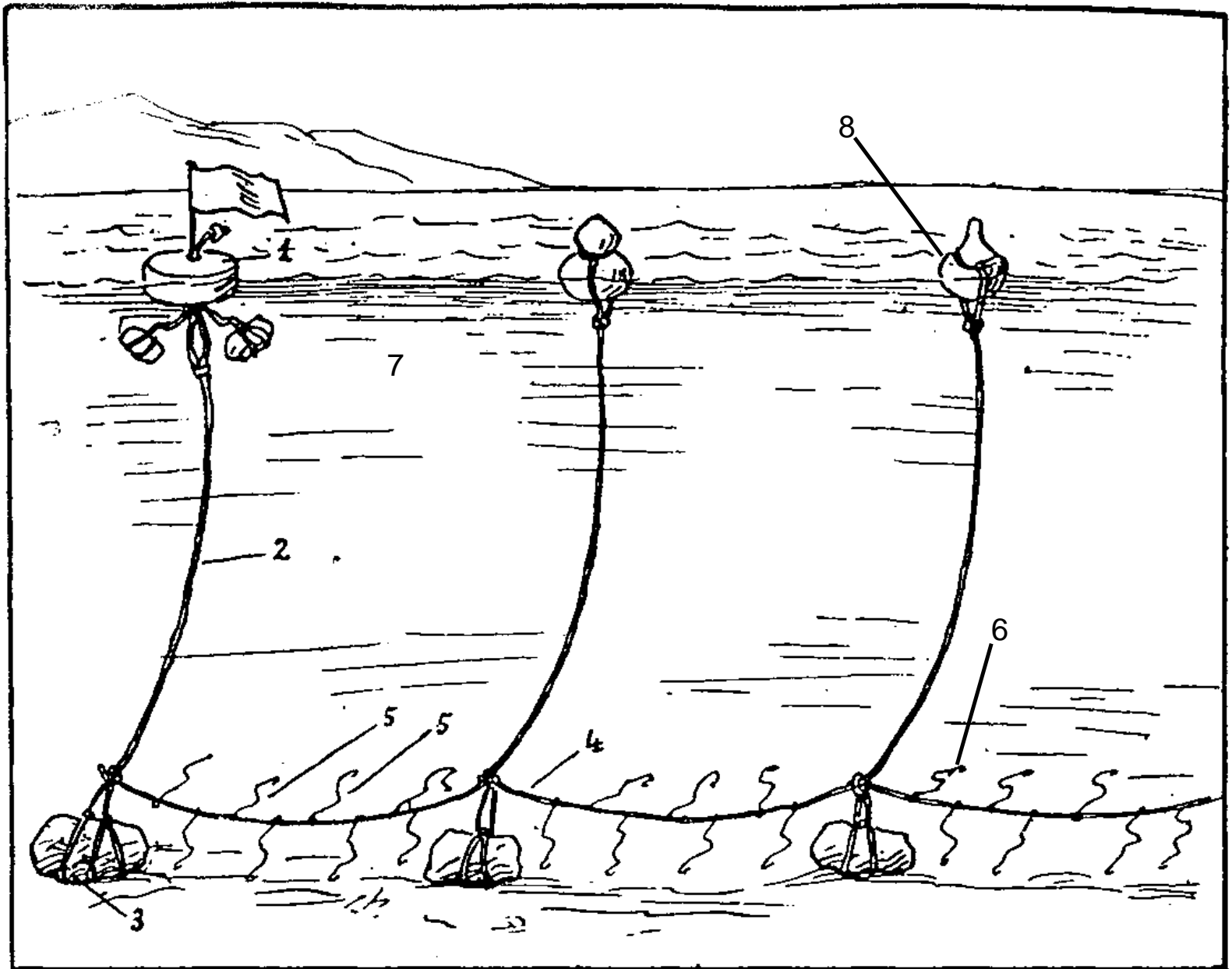
Els mornells es calen units per la corda-mare i cada quinze metres n'anava un. Abans de la introducció del motor, la llargària depenia de la barca i de les possibilitats del pescador. Davall el mornell, a cada banda, es posava un pedral i s'amarrava a una boia. El mornell es calava dins l'alguer o «*alcantet de la barbà*» perquè dins del fang no se n'agafen i en l'arena tampoc. Els mornells s'havien de salpar cada dia perquè si s'hi deixava dos o tres dies la morena, peix de força formidable, clavava la cua per dins de la faç divina i la foradava. Per a mantenir vives les captures, ja que el peix viu es pagava més bé, les deixaven en una espècie de mornell molt gran unit a una boia, el *viver*. Quan hi havia suficients captures les remolcaven a vela o, més modernament, les duien en cotxe dins d'un bidó fins a Alacant.

El palangre

El *+palangre* és una andana d'hams armats sobre una *línia* –cordell recte de cànem– anomenada *mare*. La *llença* era un fil retort de lli o de cànem, especial per a pescar, compost de tres cordons de tres caps cadascun, actualment és de niló.

Capítol 2 Pesqueres diverses

El palangre

Calada de Palangres

1. Gall.	5. Braçol.
2. Caloma.	6. Ham.
3. Pedral.	7. Contraprés.
4. Corda-mare.	8. Volador o carabassa.

Font: Diccionari Alcover-Moll.

Mostra de la importància d'aquest giny és que la producció de fil arriba a ser industrial. Segons Pons (1916:127) la indústria tèxtil feia un cordell o fil expressament per aquesta pesquera anomenat *palangre*. De la *llença* que fa de mare naixen les *+braçolades* o *+filloles*, que eren fetes de cànem fi. La unitat de mesura dels palangres són les *braçolades d'hams*, cada *braçolada* se situa al voltant de mitja braça una de l'altra. La llargària del palangre és variable (nota 6), encara que la mesura tradicional és al voltant de 250 metres i el nombre d'hams se situa entre 30 i 50. A Altea diuen que cada palangre té quatre llences. El conjunt de palangres s'anomena *bateria* (A). Segons Calo (1980:38), que segueix la tradició historiogràfica des de Sáñez Reguart, els catalans van introduir aquesta pesquera a Galícia.

Tipus de palangres

Els palangres tenen diverses classificacions, tanmateix les més usuals es fan a partir de l'altura on es calen i, també, segons la grandària dels hams. Si tenim en compte aquestes dues variants les nominacions que trobem són les següents:

A) Segons l'altura on es cale:

– El *palangre de fondo* (A,B) o *de fondura* (V) és el palangre que treballa prop del sòl.

Capítol 2

Pesqueres diverses

– El *palangre de superfície* (A,B) o *de flote* (V) és el palangre que treballa a flor d'aigua.

B) Atenent a la grandària dels hams:

El *palangre de menuda* o *+diablillo*. És el d'ham i braçolada més menuda. La separació de les braçolades és de dues braçes. Aquest palangre és per a peix xiquetet: boga, besuc, sarg...

El *palangre de *mitja bordera*. La mare és del mateix tipus que el palangre de menuda, però la braçolada és més gran i l'ham és del número 11 –4 cm– i del número 12. La línia-mare és d'un diàmetre de 100 o 120 mm. Les espècies que captura són déntols, pagres, cànteres, sargs, furons... Peix d'un a tres quilos.

El **palangre de bordera* (B) o **palangre gros* (A). L'estructura és com las dels anteriors, però s'hi empren hams del número catorze o del número quinze –7 cm de llargada–.

El *palangre gros* (A), **palangre de montera* (B) o *palangre de congre* (V). L'estructura i l'armat és com el dels anteriors, però de dimensions més grans. Les peces que captura són nerros, congres... Animals de vint a trenta quilos.

La *+mussolera* (V) o **palangre de l'emperador* (A) o la *+marraixera* (A,B) o *palangre d'agulla palà* (V). És un palan-

gre de superfície que duu boies perquè el palangre vaja surant. Captura peixos grans com el marraix o l'emperador. Segons Llorca Baus (1985:200) a la Vila Joiosa hi havia un palangre que emprava el fil d'aram en comptes de matèria vegetal o sintètica.

Les parts del palangre

El palangre consta d'un seguit d'elements que permeten que el peix s'hi *empeixque* i quede pres fins que el pescador el pugui salpar. Aquests elements són:

- La *línia* o *corda-mare*, cap de dos-cents o dos-cents cinquanta metres.
- La *testa*, inici del palangre. Els pescadors posen les carabasses o galls a la testa perquè sure.
- Els *hams*, que són entre trenta i cinquanta depenent de la classe de palangre que siga.
- Les *carabasses* o els *galls*, suradors de la testa del palangre.
- Els **voladors* o *+boierins*, suradors al mig del palangre.
- La *caloma*, cap que fa el peu del palangre.
- Els *pedrals*, pedres per a fondejar el palangre.

Capítol 2

Pesqueres diverses

– Els *braçòls* o les *braçolades* o les *filloles* són els fils que amarren l'ham a la línia.

Accions del palangre

La primera acció del palangre és *calar*. Per fer la calada es tira una boia amb un pedral, el final de la boia va unit a la punta del primer palangre. Aleshores barca avant, el palangre ix per darrere. Quan s'acabarà un palangre se n'enfrenarà un altre i així successivament. Si es calen molts palangres, cada certa distància es posa un *volador*, surador. Al final deixem caure una boia o un gall com la primera que hem tirat per assenyalar el començament, però de colors distints. A la testa del palangre va un gall de color blanc i a la cua se'n posa un de color vermell.

Després que passa un temps el pescador ha de *+regonéixer*, és a dir, ha d'anar observant si alguna peça s'ha *empeixcat* –s'ha quedat agafada a l'ham–. En veure que un peix ha quedat atrapat *relleva* –eixagua l'art no definitivament– fins que en acabar la jornada *salpa* el palangre, l'eixagua definitivament. Per a poder *salpar* d'una forma eficient, el pescador trau el palangre tenint en compte el corrent: els mariner salpa «*próva al corrent*» perquè té l'avantatge que les *armadures* –les braçolades– no es munten sobre les mares. Finalment

s'*enllesteix*, s'alça el palangre ordenadament una vegada l'han salpat, tot posant-lo dins de la +*cofa*, també anomenada *cabasset del palangre* o *copa*.

Per a *enllestir* s'havia de *plegar* en el cabasset, després *tombar* el cabasset, anar plegant-lo i *aclarir* l'ham, és a dir, ordenar les braçolades muntades sobre les mares a les quals se'ls havia format un *nuc* indesitjat que s'anomena *embolic*, o també amb els castellanismes *lío* o *resseno* (A). Actualment, el posen en *caixons*.

La mussolera

La *mussolera* (nota 7) és el palangre de superfície que va a sò de marea. És un palangre que pesca tota la nit, ja que el *peix bestinal* –peix de mar obert: mussola, marraix, caçones i també emperador i tonyina– es +*mata* sobretot en anar-se'n el sol. La temporada comença a la primavera.

Les parts de la mussolera

- Les *boies* són les pannes o bornois perquè el palangre vaja surant. No duen contrapés.
- El *gall* és una panna amb una banderola o fanal. Duu un contrapés perquè la panna, bornoï o boia s'aguante dreta.

Capítol 2

Pesqueres diverses

- La *corda-mare*, línia que aguanta les braçolades. Té la distància que el pescador desitge.
- Els *braçols* o *braçolades*, cordons amb l'ham. La separació és de vint-i-cinc a trenta metres.
- L'*armadura* o estructura és la més grossa, amb ham del número quatre. El palangre s'amarra directament. A diferència tenim que hi ha una boieta. De la boieta a la mare van deu o dotze metres per a evitar enganxades.

Accions

Per pescar amb èxit al palangre hi ha una sèrie d'accions primordials que apareixen en boca dels mariners. De primer el palangre es *cala*. Després la barqueta va *regoneixent*, observant l'estat del parany, per veure si hi ha peix *empeixcat*, peix enganxat a l'ham en *pegar-hi*. Quan el peix pega, la boia se'n va a *pico* i els pescadors saben que n'hi ha un al palangre. Després de comprovar que ha pegat un peix *salpen* –extrauen– el palangre. Una vegada *han tirat la captura a bord* l'amollen de l'ham, la *desempeixquen*. I tornen el palangre a l'aigua.

La potera

La *+potera* és un cos de plom amb unes agulles de forma esfèrica que es llança *a barca parada* i que s'empra per a la pesca del calamar. Una variant de la potera és la *cullereta*. Els principals elements d'una cullereta són un *giratori*, peça que permet voltar el fil, i l'*armadura*, consistent en ploms i hams. Si la potera es practica des d'una barca en moviment se'n diu *+curricam*. També a Benidorm existeix l'*+arma secreta*, una modificació local de la potera clàssica que aconseguia unes captures força elevades.

El rall

El *+rall* és una xàrcia en forma d'embut que comença per cent malles i acaba per quatre-centes. Després s'arma fins al plom. Una vegada armat el plom, li posen els *tirants* que van per dins a través de la *boca d'entrada dels tirants*. També duu un cap anomenat *revissa* que s'amarra a la monyiqueta. La *revissa* entra per la boca de l'embut. Del rall és característica la *minva*, és a dir, la reducció progressiva de la malla de la xàrcia per a poder donar la forma d'embut. La *minva* s'aplicarà a d'altres enginys com el bou o l'almadrava.

El rall ha quedat com un activitat lúdica i esportiva. Per a efectuar aquesta pesquera els hòmens van per la vora de la mar

Capítol 2 Pesqueres diverses

El rall

Font: Sáñez Reguart.

i, quan veuen un peix, s'atraquen tot el que poden i *rallen* –llancen el rall–. Les plomades copen el peix com si fos un paraigües, estisen la *piola*, que és un fil prim, i les plomades es tanquen. La captura més usual és peix de badia com la llissa i el mabre, per això la platja arenosa de Benidorm era un lloc ideal per a la pesca amb el rall.

Anar a la tonyina

Anar a la tonyina o la **tonyina*, és la tècnica de pesca que cerca la captura selectiva d'aquest animal mitjançant l'ham. Ha sigut la pesca especialitzada dels benidormers, que han emprat des de l'ham fins les almadraves per tal d'aconseguir la seua captura. Si les referències històriques ja apunten una relació molt estreta entre l'Ametlla de Mar i Benidorm, la captura de la tonyina és l'altre element comú, per no dir l'herència, que uneix les dues poblacions, ja que com assenyala Barral (1985:41): «(Els caleros) Són els únics pescadors catalans que han fet professió constant de totes les maneres de captura de la tonyina».

Per *anar a la tonyina* només calia un home, però hi podia anar més gent. La millor època era l'octubre, quan acabava d'arribar el peix a la badia. L'+*arreu* fonamental era el conegut com +*afiladero* (B,V) o +*busarda* (A). La *busarda* estava formada

Capítol 2

Pesqueres diverses

per una *braçolada* amb un ham de pescar a la tonyina, és a dir, del número 1 o més, on anava *empatillada* la fibra que anava a un cap de cànem o, més modernament, de niló de cent a dues-centes braces. Després del cànem venia el *+piano*, que era un filferro d'una braça per a resistir la força i les brivades de la tonyina. També solien dur una gorra de protecció a les mans perquè el fil d'aram no els hi fes talls. Les eines necessàries es completaven amb el *ganxo per a embarcar*.

El mariner es posava amb la seua embarcació a un punt on cregués convenient, agafava una pasta feta amb farina i peix picat, el *+bromeig* i aleshores *+bromejava* perquè la mola de tonyina s'hi acostés. En veure el llamp de la mola de tonyina i que aquesta encabia, el mariner li *llargava* la carnada, que solia ser una sardina. Amb una mica de sort la tonyina s'engoliria el peix i *s'empeixcaria*. En aquest moment començava l'autèntic treball, ja que la tonyina es posava a pegar brivades i intentava fugir. La millor solució era fermar l'aparell a la roda del llaüt i deixar que el peix anàs fent el seu camí esperant que no el pogués rompre. En veure que el peix perdia força, el mariner prenia l'aparell amb la mà i començava a *+treballar-la*. S'iniciava un joc d'intel·ligència i força entre l'animal i l'home, on el mariner havia de tenir la suficient experiència

per *arriar* si el peix *atesava* molt, i per *cobrar* si veia que podia fer-se amb ell. En tenir el peix *abarlovat* o ben a prop del llaüt, havia de pegar-li una *ganxada* que permetés tirar la tonyina a bord. Actualment aquesta pesquera és practicament igual, tan sols que s'empren materials sintètics.

Antigament a la Vila Joiosa calaven andanes de panes per a obtenir esquer. Els mariners amarraven una rama de pi a un parell de braces de l'andana. Aleshores el sorell menut vivia protegit sota el pi. Els pescadors de tonyina, quan volien matar peix, agafaven la branca de pi i bogaven lentament perquè el sorell seguís l'embarcació. S'havia d'anar alerta per tal que el sorell no *fera coa*, és a dir, que no es quedés darrere en filera ni que tampoc es posés davall de l'embarcació. Si el sorell feia cua la tonyina podia menjar-se'l sense atracar-se al llaüt. Quan els pescadors veien tonyina agafaven el sorellet amb un salabre i el tiraven a la tonyina. La tonyina acaçava el sorell i els pescadors preparaven unes *vares de fleix* «freixe, *Fraxinus ornus de Linnaeus*» d'un parell de metres amb un fil d'aram i un ham. Els pescadors esperaven que la tonyina mossegués l'ham, aleshores dos hòmens assocaven el peix i el patró, que se situava a popa, amb el ganxo tirava la captura a coberta. Aquesta operació havia de ser ràpida perquè si

Capítol 2

Pesqueres diverses

la tonyina ol a sang les altres tonyines *buiden*. Arribaven a matar tonyines de 487 Kg (quatre-cents vuitanta-set).

El volantí

El *volantí* o *aparell* és una línia de niló que va unida a una potera o a una plomada. Però a Benidorm es diu a un niló que siga per a curri, per al calamar, etc. El més típic és el *volantí de fondo*, que és una fluixa amb niló i un *giratori* amb diversos hams i un plom perquè vaja pel fons, o siga, un palangre en miniatura. El volantí pot pescar *gitat* o *estisat*. Existeixen diverses variants de volantí, com ara el *+xambel*, aparell fet amb una llença de llargària variable, giratori i uns *peus* on s'amarren els hams, s'usa per al *peix d'arena*: tapafígol, aranya, raoret...

El tipus de pesquera s'especifica amb l'expressió *anar a* més el nom del peix. Així trobarem que *anar al raoret* és la pesquera específica per capturar aquest peix tan preat. S'hi empra una fluixa, o un volantí, calada als llocs on se sap que es concentra l'espècie. És una pesquera que només la fan els mariners benidormers, ja que és l'única mar dels voltants on habita el raoret. També és força característica la pesquera del calamar, perquè el giny s'ha de sacsar si es vol que el cefalòpode s'acoste. Aquesta acció es coneix com *surrar-li al*

calamar. Els poetes locals han fet esment d'aquestes pesqueres a les seues obres, com Zaragoza i Pérez (1997:57): «De garbí a llevant anava / lleuger i creuant la mar, / obedient al ti Quico / quan eixia a peixcar / *al raoret* o al palangre, / o a *surrar-li al calamar*». Cada peix posa el seu nom a la pesquera com escrivia Pérez Llorca en el famosíssim poema benidormer *El sarg vell*: «Tots els que ixen a peixcar / sé si peixquen a la canya, *al raoret*, a *l'aranya*, / *al besuc* o *al calamar*» (veg. Colomina 1991:371).

Vocabulari

***Afiladero.**— Busarda, estri per a la pesquera de la tonyina; a Benidorm i a la Vila Joiosa. Constava d'un ham, fibra vegetal i filferro. Generalment es pronuncia *filadero* amb afèresi de la *a-* inicial tal i com escriu Zaragoza i Pérez (1997:48): «A bord el *filadero* / el botijó i l'esmorzar». Roig (1927:77) i el *DCVB* donen el nom de *curricà* a aquest estri. *Curricant* és, a la Marina, una potera que va en una embarcació anant (veg. **Curricam**).

***Arma secreta.**— Potera arranjada de manera especial, a Benidorm. Va ser una modificació local que el seu inventor mantenia amagada. La gent del poble li preguntava com aconseguia tanta captura de peix en els temps morts de l'al-

Capítol 2

Pesqueres diverses

madrava, i la seua resposta era «*amb una arma secreta*», expressió força corrent en l'època de postguerra. Al capdavant es va descobrir el nou sistema de potera que s'ha seguit anomenant *l'arma secreta*.

Arreu.— Qualsevol estri que el pescador fa servir per a assolir captures. Martínez i Martínez (1912:113) ens posa l'exemple parlant del càstig que tingué un pescador de canya per anar-hi la nit de Tots Sants: «—Una calavera!— diu Cabiró, i tirant la canya, sense arreplegar els demés *arreus*... cametes, valeu-me!». Aquest substantiu degué entrar en concurrència amb *aïna* i en va eixir triomfant. Zaragoza i Pérez (1997: 186) també emprà *arreu*: «I deixaren el seu poble, els plaers, / se n'anaren amb la caixa i els *arreus* / deixant en la soledat d'al-madravers / la llar, la dona i els hereus».

Avellarenc.— Tipus de caragol xiquetet que s'empra com esquer. *Avellanenc* «caragol blanc molt petit» (Gandia, Pego, Benidorm) (DCVB). Colomina (1991:105) registra *avellarenc* a l'Alfàs i Altea, i explica la variant com una dissimilació de nasals. Colomina també hi recull la variant benidormera *velle-renc*. A la Vila Joiosa, segons Soler (1995: 162) es diu *caragol de vinya* o *avellanenc*. A Altea existeix el renom *avelle-renc*: el tio Salvador l'*Avellerenc*.

Boierí (pr. *bollerí*).— Volador, surador al mig del palangre. *Boierí* és un derivat de *boia* amb contaminació de *bolla* segons Colomina (1991: 120). *Boierí* ha entrat en competència i pràcticament ha substituït els genuïns *gaiatell* i *gall*. Els pescadors blavets tradicionalment han anomenat *voladors* a aquests tipus de suradors.

Braçolada.— Fil que amarra l'ham a la línia del palangre. Ni el *DECat* ni el *DCVB* donen registres valencians de *braçol* o *braçolada*. A Dénia en diuen *cameta* (Cabrera 1993:270).

Bromeig.— Grumeig, farina i peix picat que es llança a la mar per a atraure peix. A les Illes la variant amb *bro-* és concurrent a la variant amb *gru*, forma única a Catalunya, mentre que al País Valencià tan sols es fa servir la variant *bromeig* i *bromejar*. Martínez i Martínez (1912: 110) esmenta el *bromeig*: «[...] destapat la barça, es menjà la sardina que tenia per al *bromeig*. No s'apurà nostre bon mestre, i matant el gos, va *bromejar* amb el fetge de l'animalet».

Bromejar.— Grumejar, atraure l'atenció del peix o dels crustacis. Inicialment *bromejar* és tirar sardines i anxoves picades amb farina per atraure el peix, possiblement és un hel·lenisme (veg. *DECat*). Martínez i Martínez (1912:109) explicava què era *bromejar*: «Havia que vore'l *bromejar*, era una màqui-

Capítol 2 Pesqueres diverses

na per a esta faena; ell no parava de mastegar sardines i escopinyar-les a la mar (açò es diu *bromejar*)». A l'Alguer *brumejar* segons Caria (1995:153). A partir de *bromejar* «tirar aliment per a atraure peix» el verb ha estés el seu significat a «atraure el peix», no només llançant *bromeig* «barreja de farina i peix» sinó de qualsevol manera, fins i tot deixant peixos copats: «el peix *bromeja* quan es queda armallat i atrau la llangosta (Benidorm)». A Dénia relacionaven *bromera* i *bromejar*. «Ara per a *bromejar* tenen un sistema de mangueres i tiren l'aigua a pressió i fan *bromera* i apareixen els peixos» (Cabrera 1993: 354). Colomina (1991:126) fa l'estudi complet del verb.

***Busarda.**— Estri per a la pesquera de la tonyina, a Altea. Constava d'un ham, fibra vegetal i filferro. Al *DCVB* apareix *busarda* «cadascuna de les peces gruixudes [...] per mantenir les obres de proa i popa (Cat., Bal.)». Com hem vist, la *busarda* es ferma a la roda i potser l'aparell ha pres el nom del lloc on s'amarrava (veg. **Afiladero**).

Cofa.— Cabàs del palangre. *Cofa* —a Benidorm i la Vila Joiosa— i *cabàs del palangre* —a Altea—. *Copa* només apareix ocasionalment a Benidorm. Les respostes de la llengua catalana al *LMP* 464 van ser *cofa* o *cabàs*.

***Corda-mare.**— Línia del palangre feta d'una llença de dos-cents o dos-cents cinquanta metres d'on naixen les *filloles* o *braçolades*. Per fer les *mares* s'utilitza una *llença*, un cordell llarg i estret. Però no sembla correcte qualificar *llença* i *mare* com a sinònims: *llença* «sinònim de mare en l'ormeig del palangre» *BDC* (XIV, 35), ja que la *corda-mare* és la funció de la *llença*. També *mare del palangre* a Formentera, segons Costa (1990:22).

Curricam.— Potera o estri similar que s'usa des d'una barca avant. *Curricam* és un lusisme que ha tingut nombroses adaptacions locals com ens mostra el *LMP* 459. A la Marina trobem: a Altea *curricam* (Martínez i Martínez 1921:39, Martínez Orozco 1935:25) i, actualment, la forma oral *curri*. A Benidorm *curri*. A la Vila Joiosa *curricam* (*LMP* 459), *curricant* i *curri*. També existeix en valencià la forma *curricà* «ormeig per a pescar tonyina i altres peixos grossos, que consisteix en un ham [...]» (*DCVB*). L'estri que el *DCVB* defineix com a *curricà*, a la Marina ha rebut el nom d'*afiladero*, mentre que el lusisme *curricam* designa la pesquera que es fa des d'una barca en moviment. Roig (1929:100-101) ens diu que el *curricà* era una corda ferma i llarga que les dotacions dels velers transatlàntics feien servir per pescar tonyina, moixarra o bacora, la qual cosa ens confirma la procedència atlàntica del *curricam*.

Capítol 2

Pesqueres diverses

En la indústria tèxtil el fil per al curricà tenia la seua pròpia designació i elaboració segons Pons (1916:90).

Diablillo.— Diablet, palangre d'ham i braçolada més menuda, a Altea. A Benidorm també se li diu *diablillo* però com a forma secundària i humorística, la forma principal és *palangre de menuda*. Sáñez Reguart (1791, II, 440) recollia *diablet* a Catalunya «palangre de anzuelos pequeños» i *enemic* o *palangró* a València. *Pesca al diablet* «cuando el palangre se cobra una hora u hora y media después de haberlo calado» a Cullera i Dénia (Niето 1977:106). *Diamblico* a Cambrils (Savall 1991: 46). Cabrera (1993:270) recull *diablet* a Dénia.

***Faç.**— Embut de junc amb l'entrador cap a l'interior. A Benidorm apareixia la forma *Faç Divina*. Hem de pensar en una possible invocació a la Santa Faç, de gran devoció a les comarques del sud, per tal d'explicar aquesta expressió. Deu ser una forma alacantina apresada pels benidormers, més si tenim en compte que bona part de les nanses i dels morenells eren fets al raval Roig d'Alacant. També l'exclamació «*Faç Divina del Senyor*» és una de les més usuals no sols dels alacantins, sinó també dels blavets de la Marina. Aquesta denominació l'hem de relacionar amb les creences religioses dels mariners. Igualment els arraixos benidormers calaven a la boca de les almadraves una llauna precintada amb la Mare

de Déu del Sufragi, sant Jaume i altres sants perquè afavorissen l'entrada de tonyines. Més exemples de nominació religiosa és *cap de sant Pere* «corda molt gruixuda i pesant... S'usa especialment en els casos de perill» *BDC* (XII, 19-20).

Les altres variants de *faç* que trobe en la bibliografia són degudes a fenòmens fonètics: *afàs*, *alfas* o *anfàs* (veg. *DECat*) i, a l'Alguer, *anfaix* Pascalis (1992:14). Salvador (1722) escrivia *fas de la nansa* «en bas il y a un trou par le quel entre le poisson et n'en peut pas sortir, on l'apelle *La fas de la Nance*» Lleonart i Camarasa (1987:117). Per la qual cosa queda clar que la forma *afàs* és un vulgarisme a partir de *la faç de la nansa* (veg. *DECat*, *Faç*). *Afaz* és la forma que ha pres el castellà «*Entrada o Afaz.*– Generalmente es un embudo o cono truncado [...]» Cueva (1990:47).

***Fillola.**– Braçolada del palangre. A partir de la idea de *corda-mare* deriva el fet de percebre les *braçolades* com a *filles*. A més ha pogut ajudar a aquesta concepció la terminologia agrícola, ja que de la *séquia-mare* ixen els *braçals* i dels *braçals* les *filloles*.

***Gambosí.**– 1. Tipus de gamba menuda. És una accepció no recollida ni al *DECat* ni al *DCVB* (veg. Llorca Ibi 1998a:762). 2. L'afegitó que es dóna als mariners, a la Vila Joiosa. També exis-

Capítol 2 Pesqueres diverses

teix el doble diminutiu *gambosinet* (veg. *Cap. 6 L'arrossegament*). 3. Els xiulits del vent i els animals imaginaris que els provoquen, generalment identificats amb les gavines.

***Marraixera.**– Mussolera, palangre de superfície destinat a la captura de marraixos i peix bestinal, a Altea i a Benidorm. També pot rebre el nom de *mussolera* –a la Vila Joiosa– o *palangre d'emperador* –a Altea–. Tanmateix la forma dominant és *marraixera*. Els palangres destinats a peix bestinal deuen ser de creació recent i factibles pels nous materials. Per tant, el castellanisme *marraixera* és la solució cercada per alteans i benidormers a aquesta innovació tècnica (veg. **Palangre**).

Matar.– Agafar peix. Els mariners, pescadors i almadravers no empren mai el verb *pescar*, i, poques vegades, expressions com *agarrar peix* ni qualsevol altre verb o modisme. Els professionals de la mar empren preferentment el verb *matar* per a referir-se a la captura dels peixos. Els exemples documentats es troben des del segle XVII tant al País Valencià com a Catalunya. Sebastià (1986:246) reporta un exemple viler de 1645: «[...] los peixcadors de dita vila solen *matar peix* de que redunda lo sustento dels vehins» (ARV, *Cancellería Real núm. 521*, Corts de l'any 1645, braç reial de la Vila de Vila Joiosa, fulls 376-380.). Llorca Baus (1994:105) reporta

un exemple en castellà d'Alacant de 1845: «No se *mata* ningún atún en todas las almadrabas de la comprensión de esta provincia». Al segle XX, Martínez i Martínez (1920:160) ens ofereix l'exemple parlant dels desconhorts de llauradors i pescadors alteans: «[...] sense més preocupació que, aquells *matar* prou peix, i estos, que no es banyara la panseta». Llopis (1953:190) reporta de Calp una cançó popular que diu: «Esta barca del Pequeño / diuen que *no mata peix*, / si ne mata o no ne mata / en el compte se coneix». Llorca Baus (1985:190) reporta una mostra popular vilera: «En la platja hi ha un llaüt / que pareix una sabata. / Carbonell *no mata* peix, / però guanya la regata». Gallar (1995:48) ens ofereix l'exemple del Campello: «Toni olorava el peix o això semblava perquè, sens raó aparent, ordenava calar en un lloc determinat i *es matava* peix». I el benidormer Zaragoza i Pérez (1997:76) reporta una estrofa on veiem que *matar peix* no és estrictament donar mort sinó capturar-lo ja que, com podem llegir, el peix encara bota: «El peix estava entre reixes, / que no poguera saltar, / botava damunt les pedres / acabadet de *matar*». Barral (1985:47) el reporta de l'Ametlla de Mar: «Bugarró *matarà* peix / ni Carrasca ni qui arrisca / perquè els pinxos de la Cala / seran Nas i Torrevisca».

Capítol 2

Pesqueres diverses

Mornell.— Morenell, nansa per a capturar morenes. La forma etimològica és *morenell*, terme que deriva de *morena* per ser el peix que principalment hi cau. La forma amb *m-* inicial però sincopada *mornell*, ja la trobem en Despuig (1557:188). A la Marina les variacions que es presenten són a partir de la forma sincopada amb vacil·lació del fonema inicial per l'equivalència acústica de la *m / b*. Altea *bornell*, forma que recullen Martínez i Martínez (1921:28), Llorens (1983:132) i Colomina (1991:248). A la Vila Joiosa he sentit i recollit només *bornell* com també afirma Soler Soriano (1995:22). Nogensmenys, Llorca Baus (1985: 197 i 211) recull *bornell* i *mornell* «nasa de junco intermedia entre el bornell y la nansa». Altres variants en llengua catalana són: *morrenell*, *morrenella*, *morranel* (*BDC* XIV, 40); *moranell*, Griera (1968:10); *morenell*, a l'Alguer, Pascalis (1992:15).

***Mussolera.**— Palangre de superfície destinat a la captura de mussola i peix bestinal, a la Vila Joiosa. Per tant, *mussolera* és la solució trobada pels vilers per a designar aquesta innovació tècnica (veg. **Palangre**). *Mussolera* hauria d'esdevenir el substantiu estàndard per a definir aquest tipus de palanques front a *marraixera*, que s'imposa amb l'ajut del castellà.

Nansa.— Mena de cove de junc mascle o de fil d'aram on queda el peix tancat. Hi ha una classe de nansa xicoteta per

al sarg i la vidriada que es diu **nansó*, a la Vila Joiosa. *Nansa* és una de les paraules més usuals del llenguatge mariner i de gran vitalitat en tots els temps, per la qual cosa estranya la seua inclusió en el *Glosario* de Gil i Llop (1945:130) al segle XVII: «Nanses lo que ahora en valenciano *mornell*, lo que en latín *nossa*, lo que en castellano *buitron*». La forma valenciana *nansa* ha passat al murcià (*LMP* 475).

Palangre.— Andana d'hams armats sobre una *línia*. Alguns palangres reben denominació segons la seua grandària (*palangre de menuda*, *palangre gros*) i altres segons el nom del peix al qual van destinats: *palangre de l'emperador*, *palangre de congre* o *marraixera*. Pel que fa al *palangre gros* i tenint en compte que al *DCVB* apareixen com a palangres més grossos els de 8 a 12 centímetres —els de bordera i montera—, i que el terme *gros* s'aplica a aquest mateixos palangres, no podem més que pensar que la *mussoiera*, *marraixera* i *palangre d'emperador* són tipus moderns de palangre als quals, els mariners, els han hagut de buscar un terme nou per a anomenar-los. Aquesta hipòtesi explicaria la diversitat nominal dels palangres més grans i el fet que cap estiga recollit per les nostres obres lexicogràfiques, que en el cas del *DCVB* va prendre informació del palangre a Benidorm. El *palangre d'emperador* alteà també es registra a Dénia (Cabrera

Capítol 2

Pesqueres diverses

1993:270). *Palangre d'emperador* i el castellanisme *marraixera* estan en competència a Altea. A la Vila Joiosa aquest palangre es diu *palangre d'agulla palà*.

***Piano.**— Filferro de la busarda per a resistir les brivades i la força de la tonyina. Barral (1985:42) recull *corda del piano* a l'Ametlla de Mar: «[...] hams grossos i cametes o empiles d'un filferro que anomenaven *corda del piano* i que en els darrers anys ha substituït el niló». Zaragoza i Pérez (1987:48) en descriure la pesca de la tonyina a Benidorm l'esmenta: «A bord el filadero, / el botijó i l'esmorzar, / la gorra per al *piano* / i el ganxo per a embarcar». El nom *piano* s'aplica per la comparació de l'estri de pescar amb les cordes de l'instrument, el *piano-forte*. També la metàfora es troba al vocabulari de la indústria tèxtil d'on Pons (1916:134) recull el substantiu: «*Piano*. En moltes màquines de filatura i de tissatge, corda de cotó que mou les pues» i «màquina per a picar els cartrons jacquard, mitjançant un mecanisme de tecles, que es fa funcionar a mà».

Potera.— Estri de pesca constituït per un cos de plom amb agulles. *Potera* és un derivat de *pota* «espècie de calamar», ja que els arts de pesquera prenen generalment el nom del peix que agafen, com *alatxera*, *mussoiera*, *milvera*, *oroner*... Aquest origen ja el suposava Sañez Reguart (1791, IV, 345):

«Según su tamaño sirve para la pesca de calamares, ó para coger xibias de grande magnitud, que comunmente se llaman *potas*, de donde por el efecto, sin duda provino la voz *poté-ra*». També Grieria (1968:11) i Coromines (*DECat*, *pota*) donen aquesta etimologia. Al *DCVB* apareix la variant *botera*.

Rall.– Xàrcia en forma d'embut que es llança sobre el peix. *Rall* apareix a les *Ordinacions* (1673:168). Pel fet que a Gata diuen *rall* al joc del sambori, Garcia i Beltran (1994:40) insinuen la relació d'aquesta tècnica pesquera amb la variant *gatera* del nom. Gil i Llop (1945:138) inclouen *rall* al *Vocabulario*: «Rallep, *al rall* “es otra forma de pesca que consiste en dejar caer una red redonda con plomos...”». El verb derivat de *rall* és *rallar*.

***Ramal.**– Cap que va de la nansa a la boia, a Benidorm. També a la Marina el *ramal de la cadena* és un tros de cadena que afigen al cap de l'àncora perquè tinga més pes i resistència. És un dels molts termes agrícoles que passen a la terminologia marítima.

Regonéixer.– 1. Observar l'estat del parany, per veure si hi ha peix empeixcat. 2. Pegar voltes la tonyina buscant de trobar l'eixida de l'almadrava.

Capítol 2

Pesqueres diverses

Regonéixer és la variant arcaica de *reconéixer* que es conserva al parlar de la Marina, i és una variant molt viva en la llengua dels mariners. És interessant palesar com aquestes formes ens mostren una fidelitat de la forma marinera blaveta a una tradició lingüística anterior, ja que, per exemple, *regonéixer* «observar, examinar» apareix ara i adés al *Llibre* (II, 363): «[...] que ben conexien e *regonexien* que-l bé que ells havien». Cabanes (1989:165) reporta *regonéixer* com l'acció que el mustassaf alacantí havia de fer al segle XVI per controlar les xàrcies: «[...] perque juntament a los magnifichs jurats y mustacaf puxen *regonexer* la xarcia». També a les *Ordinacions* (1673:180): «[...] per la vora de la mar, devés la Pedrera, *regonéixer* aquella y pujar al clot de l'Albir [...]». Nadal (1992:30) també reporta *reconéixer* de Port de la Selva en parlar del sardinal. El *BDC* (XIV, 59) mostra que d'altres llocs han cercat un altre lexema, com ara *revetllar*.

Treballar.— 1. Manejar un estri o un peix per tal d'aconseguir una captura. Així doncs, els pescadors parlaran de *treballar una xàrcia* o qualsevol altra eina. 2. Lluitar amb un peix en les pesqueres amb ham. *Treballar* és deixar que el peix arronse però frenant-lo perquè no fuja i perda força. Els peixos que més es *treballen* són el llobarro i la tonyina. Martínez i Martínez (1912:108) emprà *treballar* en parlar de la pesca de

l'anguila: «Paciència: a esperar que picara l'anguileta [...] ja picava més fort a menejar la molinada; res d'estirons. –Esta la tenim que *treballar* molt bé–, pensava».

***Xambel.**– Variant de volantí. A Dénia com a sinònim de gànguil s'empra *xamber* (Cabrera 1993:316). Gallar (1995:72) escriu *xambel*: «Vint-i-set dies per a aplegar a l'Estret, menjant pa de figa i borreguets de panís i pescant al *xambel*». El substantiu halièutic pot ser siga una metàfora de *xamberg* «casaca ampla que tenia el folro voltant la roba i formant les solapes i les botes de les mànegues», ja que el gànguil denier era un art de pesca consistent en una xàrcia sostinguda per un cercol que era de vímet i ara de ferro (veg. Cabrera 1993). També en castellà trobem *chambel* on és un regionalisme andalús (*DRAE*) i, a més, contrada de forta influència blaveta.

1 «*Nasas* llamadas en nuestro litoral *bornois*», Camarasa (1975:41). En aquesta afirmació sembla haver-hi una confusió entre *bornoi* i *bornell*.

2 A Altea em deien que el junc mascle era més resistent. El collien verd a les vores de rius i barrancs i l'assecaven.

3 A Altea les nanses per a la llagosta les feien de canya verda, fina i partida per la meitat.

Capítol 2

Pesqueres diverses

4 La nansa de la boga era feta de junc i era més espessa, tenia menys llum, ja que els pescadors volien capturar boga menuda que es venia molt bé a Alacant.

5 Martínez i Martínez (1921:38) diu que el bornell era com la nansa però mes gran i de ferro, no de junc.

6 Segons el *DCVB* a Benidorm n'ajuntaven fins a trenta o quaranta (veg. *DCVB*, *palangre*).

7 Segons Llorca Baus (1985:205) també hi ha una xàrcia a la Vila Joiosa que es diu *mussoiera*.

Capítol 3. Els arts de peces

Introducció

Els *arts de peces* són paranyes per a capturar el peix formats amb la unió de xàrcies quadrangulars anomenades *+peces*. Els components bàsics de les peces són les xàrcies i els caps. La llargària de l'art és la desitjada per cada pescador, ja que en anar unides les peces per uns cabets anomenats les *+frenes* (A,B), les *+nyinyoles* (A) o la *inyolera* (V), se'n poden *+enfrenar* (A,B) o *enjuntar* (V) totes les que calga.

Les parts d'un art de peces són:

- Les *surades*, pannes de suro.
- La *+tressa del suro* (B,V) o *+relinga del suro* (A) o *tressa del suro* (A) és el cap que passa per dins de les surades.
- La *sàrcia*, que és el filat de malla.
- La *tressa del plom*, cap que passa per les plomades.

Capítol 3

Els arts de peces

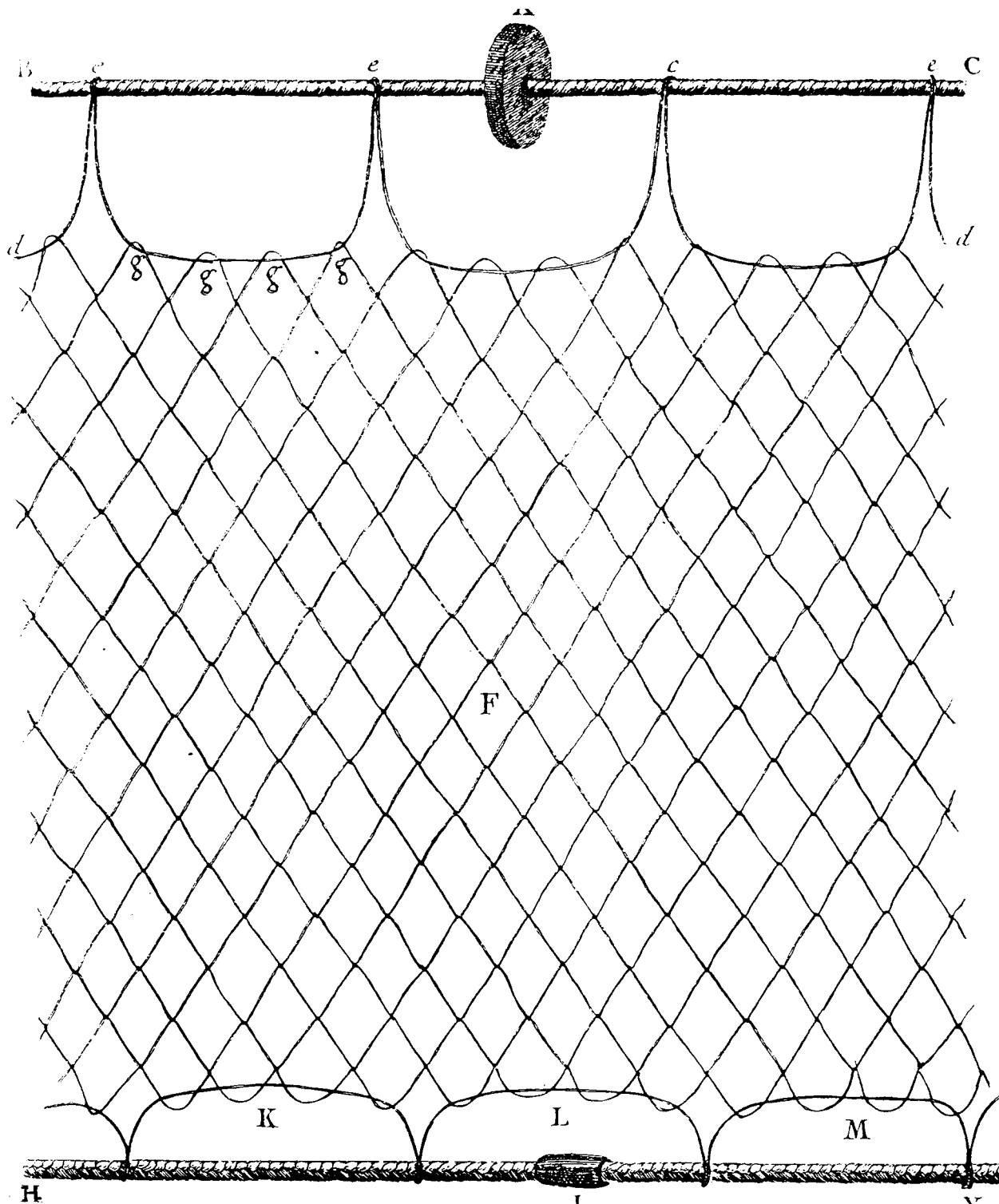
- Les *plomades*, que són canuts de plom.
- Les *frenes* o les *nyinyoles* o les *inyoleres* són els cabets de les peces per tal d'unir-les.
- Els *bornòis* són els suros amb un forat per als caps que faciliten posar la xàrcia a mitjan aigües.

Aquests ormejos són els més emprats a hores d'ara a la comarca, després del bou. De fet, a Benidorm, els arts de peces i el palangre són les úniques pesqueres comercials que resten.

L'alatxera o marassera

L'*+alatxera* o *+marassera* (V) és un art de peces de xàrcia armat *en taula* per a capturar l'alatxa i tota aquella mena de peix que hi *+pega –topa–*. Les peces de l'alatxera tenen al voltant de cent metres de llargària i dotze d'altària. Se'n solen *enfrenar* tres o quatre per a formar tot l'art. És una pesquera d'hivern amb la forma del sardinal i, per això, Llorca Baus (1985:196) afirma que l'*alatxera* a la Vila Joiosa es diu també *sardinal*. La diferència amb el sardinal és que la malla és de més grossa, de vuit passades, perquè les alatxes són més grans que les sardines. El filat de l'alatxera duu una *+cadeneta*, que és un reforç fet amb set o vuit malles. També té una

Peça de xàrcia

A. Suro.	J. Plom.
B. Tressa del suro.	e. Puntades.
F. Malla.	g. Braguerot.
H. Tressa del Plom.	

Font: Sáñez Reguart.

Capítol 3

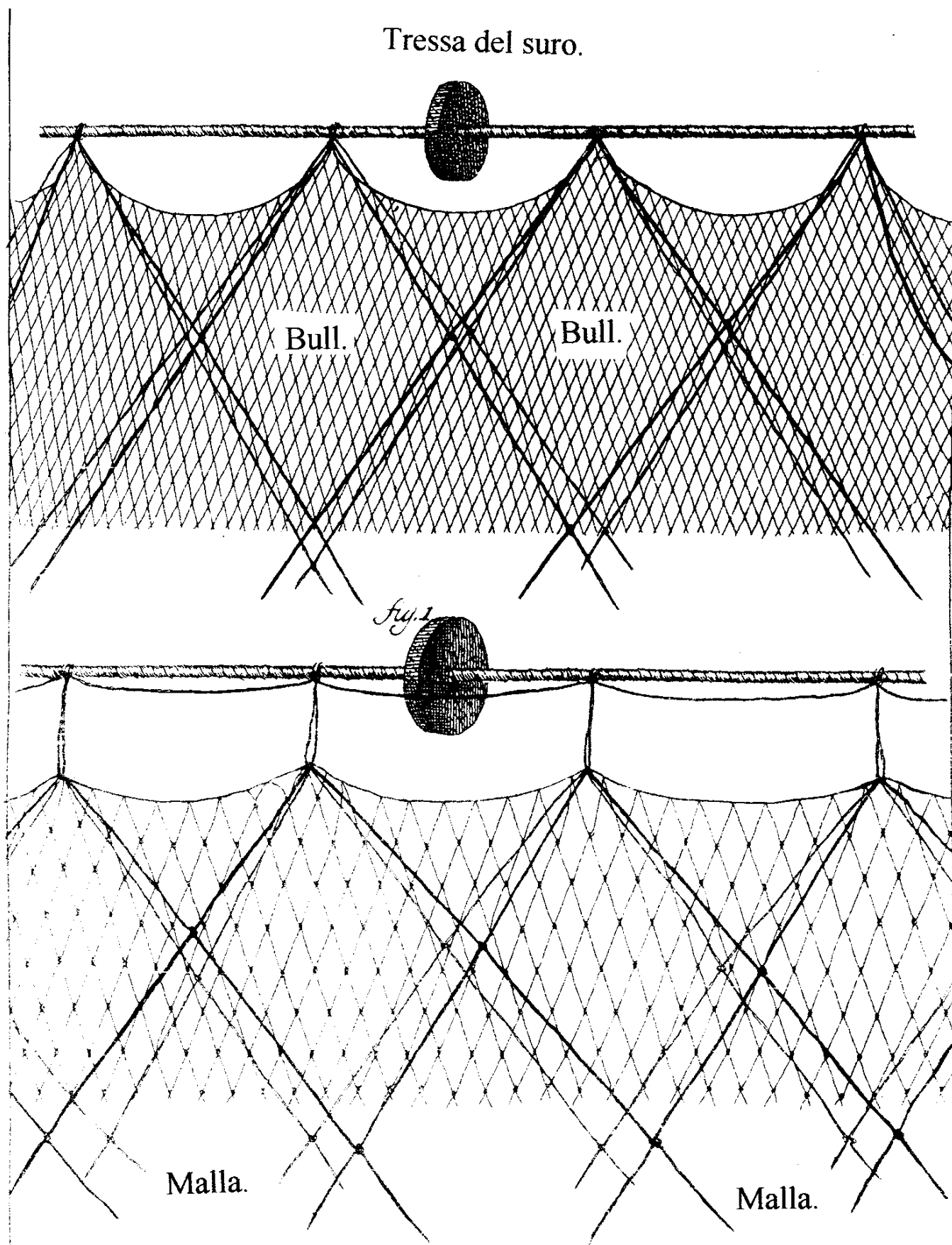
Els arts de peces

cua (A,B) o *coa* (V), extrem de la xàrcia que duu al remat una panna de suro. Les calades més usuals són les dites *de prima*, que es fa a primeres hores de la nit i *d'alba*, que es fa al *rompent del dia*.

La boguera o espetera

La *+boguera* (A,V) o *espetera* (B) és una pesquera d'hivern feta amb peces de xàrcia preparades per a capturar boga, espet, sorell, alatxa i *peix d'alguer*. No obstant això, les captures més sovintejades actualment són espet, boga, doblada i verat. L'art consta de vint peces armades *al terç* o la *meitat*. Aquesta pesquera sol anar de 16 a 22 braces d'aigua. La boguera s'arma amb *+braguerot* (B,V) o *baguerot* (A), que és el cap que subjecta la malla a la tressa del suro mitjançant unes *puntades* al cordó. El braguerot fa un pam. La *sàrcia* era de vuit passades a Altea mentre que a Benidorm solien ser vint peces del deu. La boguera té un *+revolt*, corba de xàrcia al final de l'art per encabir-hi el peix. La boguera es cala a *revolts*, així la xàrcia no treballa tant i en calar-se es trempa sense esforç. Els pescadors també tenen comprovat que com més gran és el revolt més peix mata. S'hi necessiten tres hòmens per a la seua realització. Es pesca per la costa i en mar de fins a vint-i-dues braces. És un art que es cala de nit

Armat de la xàrcia

Font: Sáñez Reguart.

Capítol 3

Els arts de peces

i millor si és època de *fosca*, sense lluna. A Altea em deien que, antigament, es calava de prima i d'alba. El moment adient per aquest tipus de pesquera és després d'un temporal. La seua pràctica ha minvat perquè el peix que s'hi mata no té valor en el mercat i per l'allargament de la temporada dels tirs.

El bolero

El *bolero* és un art de peces que combina la xàrcia i el tresmall. El bolero té la mateixa llàrgaria que el tresmall, és a dir, al voltant de vint peces tresmallades d'una llàrgaria cada peça de cinquanta metres, com a mínim. L'alçada de cada peça és de braça i mitja, per tant més alt que el tresmall. Les seues calades més usuals eren de *prima* i d'*alba*.

Les parts de l'art

El bolero és un art que té dues seccions ben diferenciades amb la finalitat que pugua pescar espècies de tipus i comportament divers. Aquest art també té *braguerot*, cordó que uneix les tresses amb la malla. A Altea empraven un tipus de cordó anomenat l'*+armall* (A) perquè fes de braguerot. A més cal dir que es cala amb *pedrals*, que són pedres perquè l'art es mantinga al lloc, i *boies*, també dites *suradors*, per tal de mante-

nir drets els tirs. A més a més, té l'avantatge d'emprar malla de diversa amplària:

- De la mitjania cap avall té xàrcia i tresmall. Per la part inferior es mata *peix de baix* o *peix de pis*, peix que es mata ran del sòl: moll, pagell, pelaies... tal i com fa el tresmall. Aquesta malla portarà cinc passades si és de sepiera, quatre passades si és de melvera o en pot portar nou si és per al moll.
- De la mitjania cap amunt només té xàrcia i de malla més clara, entre les vuit i les nou passades. Per la part superior es mata *peix *surander*, peix que nada per *aigües altes*: boga, espet, lluç, sorell... Si volen matar pagell, mabre o dorada, s'empra xàrcia de cinc passades i mitja o sis.

Els bols de batuda o solta

Els *+bols de batuda* (B,V), *tirs de batre*, *+batuda* o *+solta* (A,V) és una pesquera d'hivern feta de peces, que es diuen *peces de batre*. Els bols de batuda es calen els dies de fosca. Hi solen anar dos o tres hòmens. Aquesta pesquera s'empra fonamentalment per al *peix de badia*, que té el costum d'atraçar-se a la costa en fer-se de nit. De dia es mata un *peix més bast*, que té pell més dura. A Altea deien que es feia amb l'*aigua bruta*, és a dir, després dels temporals en ploure i eixir rius i barrancs.

Capítol 3

Els arts de peces

L'art consta de diverses *peces enfrenades* unides per les *frenes* o *ninyoles*. Cada peça té vint-i-cinc braces de llargària. La seua alçada és de tres braços més o menys. Les peces de batre tenen *solta*, que és un tipus de xàrcia feta d'un +tel/ amb malla clara i alta. La solta es feia servir de nit. També n'hi havia de tres tels. El bol de batuda és un dels antecessors dels arts d'encerclament actuals.

La xàrcia

Els mariners de Benidorm diuen que en les pesqueres de nit s'emprava la *solta* o xàrcia d'un tel perquè durant la nit és més fàcil traure el peix de la solta que no d'un *tresmall*, que és la xàrcia de tres tels.

A Altea diuen que hi havia *solta* –on indicava un tipus de pesquera– de dos tipus: la *solta alta* que tenia un tel de dues-centes malles d'altària; i la *solta tresmallada*, que tenia tres tels. La *solta tresmallada* l'empraven més a prop de la vora, amb dues o tres braces d'aigua només, per al sarg, el mabre, el déntol, la dorada... La *solta alta* era per agafar doblada, espet, boga i sorell, espècies que s'agafaven amb més aigua.

El bol

El bol de la *solta* o els *bols de batuda* es fan a les platges o llocs de sòl d'arena amb sis o set braces d'aigua, però han de ser costes on hi haja puntes o caletes per a poder fer el *cérco* i tancar-hi el peix.

El sistema consisteix a deixar la frena en una punta de la costa i, mentrestant, un home amb un botet cala xàrcia fins l'altra punta. Si nó és possible fer arribar la *tésta de la sàrcia* –cap de la xàrcia– a terra es posa un pedral. El pedral s'arria al *pis* procurant fer com menys soroll millor. Llavors queda la tressa del suro +*coronejant*, surant, i la del plom ran del sòl. El peix queda tancat. Els mariners mentre calen han de tenir en compte de no *xapar* molt la mar amb els remes, perquè el peix no s'espante.

Fet el bol, entren els hòmens dins i **tronegen*, baten la mar, xapant amb els remes o tirant un pedral amarrat amb una +*piola* d'un parell de braces. El peix *buida* d'on està en sentir el soroll i *envist* la xàrcia i s'emmallà. Antigament si era de nit també encenien un *metxot*, llum de petroli fet amb estopa enrotllada, perquè espantés el peix. Ans les xàrcies eren fines per a la boga i la doblada, però com ara té poc de preu se n'u-

Capítol 3

Els arts de peces

tilitza una de més clara i alta per a agafar palomina (letxola), déntol, llobarros i d'altres semblants.

La boletxa

La *boletxa*, segons Martínez i Martínez (1921:35) i Llorca Baus (1985:202), era un art de peces armat amb fil gros. Tenia una llargària de quatre-cents metres i en feia tres d'altària. Aquest art es podia fer servir prop de les penyes i cantils per a matar reig i nero, però la utilització més usual era per a la mussola a unes dotze milles de la costa i a trenta o seixanta brases d'aigua. No es tractava de cap art copejat com podríem pensar per la denominació, sinó que el nom l'hem de fer derivar del tipus de cordell que s'hi emprava, que devia ser tan gros com el del *bol* o *bolig*.

La bonitolera

La *+bonitolera* són peces de xàrcia per a capturar el bonítol. Es cala a una distància de cinquanta metres de la vora de la mar cap a fora. La temporada comença per l'octubre i dura fins al mes d'abril, ja que és el temps d'aquest peix. La xàrcia duu *braguerot*, cap que arma la malla a la tressa del suro. El braguerot fa un *pam*, que és la unitat de mesura de les xàrcies, correspon a tres o quatre malles de bonitolera. La malla és del

quatre i mig, és a dir, de quatre passades i mitja. Acaba amb un *revolt*, corba de xàrcia al final de l'art per encabir-hi el peix. A Altea és un art de superfície, treballa a vuit o nou braces i, per això, duu poc plom; a Benidorm li posen molt de plom. Llorca Baus (1988:99) explica que els vilers usaven aquesta xàrcia al Marroc quan pel mes d'abril anaven a pescar-hi bonítol fins que en tornaven per santa Marta.

Les peces de la bonitlera

La *bonitlera* és un art que consta de vint peces més o menys. Cada peça fa cinquanta metres. L'art comença amb cent malles fins acabar a les dues-centes, segons va agafant aigua. És a dir, que les peces van *per escala*, augmenten d'alçada a mesura que augmenta la fondària de la mar. Açò es fa perquè no sure l'ormeig. Mitjançant aquest sistema els pescadors comencen amb cinc o sis metres d'altària i n'acaben al voltant de vint. És un art que no *coroneja*, si de cas el *caló* o punta de l'art una mica, sempre procurant que vaja una braça o dos per davall l'aigua per a evitar que les carenes i els motors de les embarcacions el desfacen.

L'armat de la malla

La malla va armada a la tressa del suro amb un braguerot d'un pam d'alt. La *bonitlera*, com quasi totes les xàrcies de

Capítol 3

Els arts de peces

peces, va *armada a la meitat*, cerquen que òbriga el doble en calar per tal que la malla pugui pescar natural. La xàrcia queda *en taula* –recta i perpendicular a les tresses– però *en banda*, tova.

Calar i salpar

La bonitolera és un art que es cala de vesprada, quan encara hi ha sol, i es queda a la mar fins a les set del matí. Abans de salpar l'art els pescadors fan una **tronejada*, fan soroll perquè el peix encabisca la malla. Tot seguit se *salpa*, s'extrau del fons. L'art en salpar va tot a bord. A mesura que se salpa es desemmalla. Les captures més usuals són la serviola, la tonyina, la bacoreta, la llampuga, després el bonítol (hivern) i, quan passa el fort de l'hivern, ve el bonítol gros (de tres o quatre quilos).

Anar a la llagosta

La *+llagosta* són xàrcies pensades per a capturar aquest crustaci. Per a obtenir esquer, el pescador deixa que s'emmalle peix. Aquest en veure's agafat no para de moure's i *bromeja*, amb la qual cosa aconseguix cridar l'atenció de la llagosta. La llagosta s'hi atansa i queda emmallada.

La llagosta és un crustaci que viu a la roca, i, per això, l'armat de la xàrcia havia de tenir una característica pròpia. A Altea, la tressa del plom no anava amb metall per a evitar que les plomades s'enrocassen, sinó que hi posaven unes peces de rajola que feien a les teuleries. Eren una mena de canuts ceràmics que havien de rodar sobre la tressa.

Unes llagostes particularment apreciades són les que habiten per l'Illa de Benidorm i a les lloses properes. Els mariners diuen que són exemplars més menuts, però també més saborosos que a la resta de la mar blaveta.

La llucera

La *+llucera* és una pesquera d'estiu amb xàrcia solta que es cala de nit amb una sola embarcació. La llucera mata lluç –com indica el nom– i pagell com a espècies principals. L'única diferència que hi ha respecte les altres és la grandària de la malla que s'avé amb la del cap del peix. La xàrcia és de sis passades i mitja. A Benidorm deien que la *llucera* d'ara és la xàrcia que abans es deia *espetera*. Aquest fet confirma que una mateixa malla o art pot rebre diverses denominacions segons la captura que sovintega en cada època.

Capítol 3

Els arts de peces

La melvera o tonaire

La *+melvera*, o *tunària* com escriu Martínez i Martínez (1921:38), és una pesquera de costa feta de peces de xàrcia per a captuar la melva. Aquest estri és el conegut arreu com *+tonaire* –però no a la Marina actualment–. A la Vila Joiosa també li diuen *cavallera*.

Referències històriques

Quereda Sala (1978:218) ens diu que Benidorm al segle XIV calava un *tonnayre* que pertanyia als Ducs de Gandia. D'altra banda, Pere Maria Orts i Bosch (1982) transcriu un document signat el sis de març de 1403 on es permet que els llocs de «Dénia, Exabea, Calp, Altea e de Benidorm» puguen pescar «ab tonnayres e altres qualsevols arts» durant la quaresma d'aqueix any, per tal de fer front a la manca de peix que pateix la ciutat de València. També hi transcriu un altre document signat el 2 de març de 1405, on es parla d'una carta signada el 29 d'octubre de 1404 que prohibeix pescar amb «exàrcies de tonnayres en los mars dels lochs nostres de Exabea, Calp, Altea e Benidorm». En el document de 1405 es permet pescar amb tonaires en les mars de Benidorm durant els mesos de març, abril i maig ([nota 1](#)):

«E nos a llur súplica, graciosament inclinats, hajam donada e atorgada licència a aquells e per qualsevol persones, sens encorrimment de les dites penes puisquen ecer pescar ab tonnayres en les dites mars de Benidorm per tres mesos solament, ço és, març present, abril e maig previnents, e no pus o de aqui avant. E com aquelles dites exàrcies puxen calar de la casa de la Sal tro a la cala de en Aguiló e terra huna milla dins mar e no més avant».

L'art i la pesquera

La pesca amb melvera es pot fer calant o amarrant-la a la popa i que vaja a la deriva. Si va a so de marea rep el nom de *xàrcia volant* o *xàrcia volanta* o *volanta*, a la Vila Joiosa. La melvera es practica de setembre a juny. L'art està fet de deu o dotze peces enfrenades de cinquanta metres. Les peces són de quatre passades i mitja amb un fil més fort que el de tresmall i el de boguera perquè el peix és melva, bonítol, tonyinet i serviola. L'alçada de l'art és de cinquanta malles. És un art de superfície, per la qual cosa els pescadors li posen poc de plom i el suro més espés.

L'estructura de la melvera és com la de la bonitolera. La melvera va armada amb la xàrcia apegada a la tressa i

Capítol 3

Els arts de peces

pesca en *aigües altes*, prop de la superfície. Es cala de vesprada i s'hi deixa tota la nit. Duu *braguerot* d'un pam, com l'espetera. La malla del filat és del quatre i mig en peces de cinquanta metres. L'art acaba amb un *revolt*.

La mussolonera

La *+mussolonera* és una art de peces per a capturar la mussola que reporten Llorca Baus (1985:205) i Esquerdo (1993:20). És una xàrcia rectangular feta de 15 a 20 peces. Cada peça té vint-i-cinc metres de llargària i una braça d'altària. Es cala en fons de pedra amb dos galls, a fondàries que van dels quaranta als cinquanta metres.

L'oroneta

L'*oroneta* són xàrcies per a capturar l'oroneta. És un peix que té com a característica el fet de poder fer salts fora de l'aigua i impulsar-se amb les aletes fins que se li eixuguen i torna a caure a la mar. La distància de cada bot pot acostar-se al centenar de metres. Hi ha dues modalitats per a pescar l'oroneta: *envasada*, és a dir, fixa a un lloc amb pedrals i boies; i *volant* o *de correguda*, que pesca a la *rónsa*. Aquest art té molt més suro que plom perquè l'oroneta navega per *aigües altes*, és a dir que nada de flor d'aigua cap a la mitjanja. Als

+*cantos* té pedrals i té boies. L'art consta de diverses peces que poden ser de *sàrcia en blanc*, xàrcia tenyida amb oli de llinassa o xàrcia tenyida amb *degot*, el tint fet de *rosca* i de *quitrà*.

El calament

A l'hora de calar, la forma que adopta la xàrcia no és *de taula*, recta i perpendicular, sinó que té revoltes per a evitar *garbellots* –agrupacions d'algues isolades–, roques o timbes. L'art té *revolts* –corbes– o *recolzes* –cantonades– perquè l'oroneta hi encabisca i s'emmalle. A l'hora de calar, els mariners deixen un *frèu*, espai lliure entre l'art i els obstacles per a evitar-ne enganxonades. Aquest freu és menut perquè l'oroneta no pugui passar. L'art de l'oroneta es cala tota la nit i de matí es *relleva*, és a dir, es trau el peix que hi ha +*armallat* sense salpar la xàrcia definitivament. Quan els pescadors acaben la pesca *salpen* l'oroneta, trauen la xàrcia de la mar per dur-la a terra.

La pantasana

La *pantesana* (A) o +*pantasana* (B,V) es componia d'una xàrcia que arribava fins al sòl i que voltava completament el peix com una mena de bolig o d'agullera, però de xàrcia més

Capítol 3

Els arts de peces

clara. A partir del suro de la xàrcia anava un canyís amb dos ganxets per canyís que l'amarraven al suro. Els pescadors feien una rogle i tancaven el peix en redó, ja que per davall duia la rastellera del plom. El peix en veure's voltat no es menejava fins que se'l feia moure. Aleshores entraven els hòmens al centre de la xàrcia i batien. El peix que no s'em-mallava, botava i queia sobre la xàrcia armada al canyís. S'hi matava llissa principalment.

El sardinal

El *sardinal* són unes peces de xàrcia per a capturar sardines i era la xàrcia més utilitzada abans de la introducció del motor; per això, era considerat l'art principal a tots els pobles de la Marina en aquell temps. En l'evolució tecnològica de les pesqueres, el sardinal és l'antecessor de la tarrafa i de la traïnya. Era una pesquera que tenia el seu temps en la tardor a Benidorm, mentre que a Altea s'afirma que l'època més bona era de febrer a abril, època en la qual la sardina ve a desouar a la costa.

El *sardinal* era la pesquera més important fins l'aparició dels arts d'arrossegament, si exceptuem l'almadrava. El *Llibre de peixca* de 1578 (veg. Blasco 1981) mostra que entre la tonyina –majoritària– i la sardina es copava pràcticament el

comerç marítim del port d'Alacant. La sardina fou el segon motiu d'emigració a Andalusia dels pescadors blavets i també d'altres punts, com reporta Blasco (1981:25) on trobem el 1578 un patró denier que ve carregat de sardina: «Manifet de la nau de patró Simeó Ragoses, vey de Denia, que ve d'Aiamonte, y de 3 de febrer, y du la sardina de la tera que segex en les partides davall escrites».

L'art estava format per xàrcies de forma quadrangular, *peces*, unides per uns caps anomenats les *frenes* o *+batafions* (A). Cada peça tenia més de trenta braces de llargària, i d'alçada uns quatre metres. El sardinal, generalment, estava constituït de quatre peces *enfrenades*, amarrades les unes amb les altres. El treballaven de tres a cinc hòmens i anava a la *ronsa*, és a dir, a so de marea. Segons Querada (1978:217) només restava a Altea –actualment, no–, a la Vila Joiosa van deixar de calar-se en la dècada que va dels anys 50 als 60. L'any 1958 quedaven 25 sardinals a Moraira.

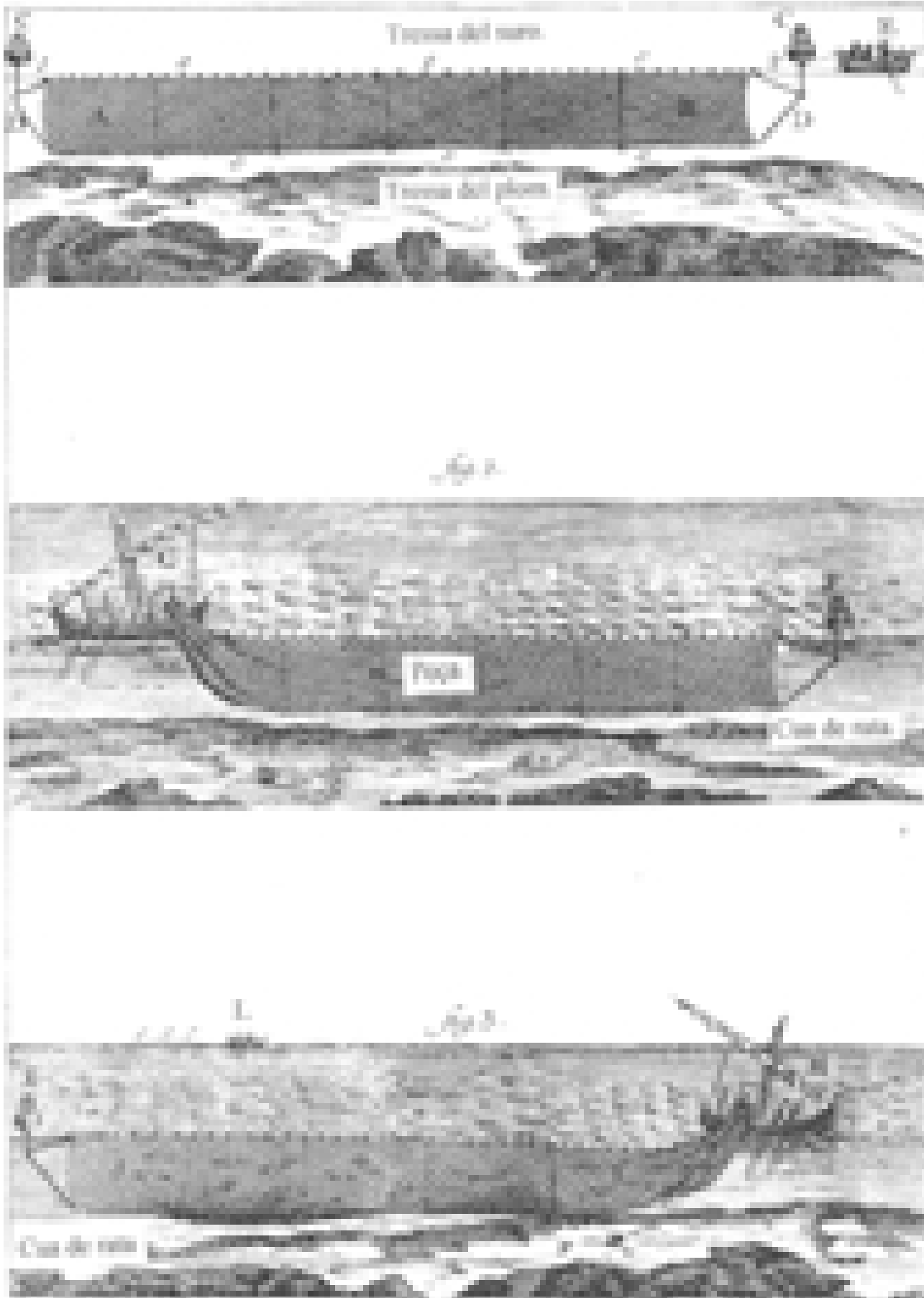
Les parts del sardinal

L'art del sardinal es dividia en diverses peces i estris que feien possible el seu calat. Les parts fonamentals eren les següents:

- Les *surades* que són pannes de suro.

Capítol 3 Els arts de peces

Art de peces

Font: Sáñez Reguart.

- La *tressa* o *relinga del suro*, cap del suro.
- El *gall*, panna amb una banderola o una campana.
- El *gall* (B) o *+calament* (A) era la *+caloma* (A,B).
- L'*+orsera* era la caloma que anava a l'embarcació.
- Els *boierins* o els *bornois* eren suros de superfície que aguantaven els *tirants* (B) o *revissa* (A).
- La *sàrcia amb cadeneta* (A) era una xàrcia reforçada, solia ser de tretze o catorze passades.
- La *cua de rata* o *caló* o *cua del sardinal* era el cap de la xàrcia.
- Els *tirants* o *revissa* eren caps –*calomes*– que unien els bornois i la xàrcia, mantenien la xàrcia *sospresa* (A).
- La *tressa* o *relinga del plom*, cap del plom.
- Les *plomades* són trossos de plom.

La pesquera

Els pescadors calaven el sardinal *a les foscors*, quan no hi havia llum. Les calades eren la de *prima* i la de l'*alba*. Per tal de comprovar per on navegava el peix, *feien mostra* per veure on *s'armallava*, és a dir, a quina altària de la malla s'enganxava la sardina. Per exemple, calaven a *mitjant aigua*, calat mig entre el *pis* i la *flor d'aigua*, amb cinc boies. Si la sardina

Capítol 3

Els arts de peces

anava emmallada al plom havien de *donar corda a la boia*, arriar corda. En canvi, si la sardina anava emmallada al suro hissaven per tal que la mola anàs a parar al mig de la xàrcia.

Una característica del sardinal era que no quedava fondejat com els altres arts. Quan els pescadors havien fet mostra, calaven definitivament sobre els vint metres. Deixaven córrer el temps i, en calcular que s'havia emmallat prou de peix, treien les peces de l'aigua, *salpaven* el sardinal. S'havia de procurar que l'art quedés al través de l'eixida o la posta de sol, ja que el peix busca la claror i d'aquesta manera no veia les xàrcies. A Altea si la captura era bona se solia fer el crit: *Infla!*

En tirar la xàrcia a bord havien de *+desarmallar*, traure el peix de les malles, però havien d'anar amb l'ull viu per no desfer les ganyes de la sardina emmallada, ja que açò feia mala vista i el peix perdia part del seu valor. Els pescadors podien desemmallar peix a peix perquè se'n matava poca quantitat i donava temps, a diferència de la tarrafa i de la traïnya. Una vegada desemmallat el peix, es deixava en un recipient de junc anomenat *panera*, espècie de font. Si la pesquera es posava en caixes aquestes es deixaven al moll formant *piles*, i les piles una darrere de l'altra *en andanes*.

La sepiera

La *sepiera* és una pesquera tresmallada destinada a la captura de la sépia. Treballa en mar d'entre les set i les deu braçes d'aigua. La seua època és de finals de novembre a abril, ja que el cefalòpode desoua i se'n va. A més de la sépia, l'art també mata mabre, pagell, salpa i peix d'aquesta mena. Les peces solen ser-ne vint i tenen al voltant del metre i mig. La xàrcia és de sis passades i mitja.

Els tirs o tresmall

Els *+tirs* o *tresmall* és una pesquera *envasada* –fixa– per a agafar besuc, moll, boga, gallineta, soldat i peix anomenat *peix de pis*. El temps dels tirs és l'estiu, des d'abril a setembre. A Benidorm s'acostuma a traure els tirs pel dia de la Creu –maig–, època en què arrimen les altres pesqueres. L'art consta al voltant de vint peces tresmallades amb una alçada d'una braça, o siga unes vint *motlades* o passades del motle. La llargària d'una peça és de cinquanta metres, com a mínim. Cal tenir en compte que la xàrcia *s'embeu* –s'acorrufa–. Quan les xarcieres armaven l'art havien de pensar que de tres parts en quedaven dos. El fil de les peces antigament era fil de *torçal*, material semblant al cotó. L'art duia braguerot que s'amarrava a la tressa, passava per cinc malles i tornava a ama-

Capítol 3 Els arts de peces

rrar-se a la tressa. Els tresmall es calava amb pedrals i boies. Actualment és de niló, que permet fer les xàrcies més llargues. Els *tirs* és una de les pesqueres amb més tradició a la nostra costa si considerem que ja apareix a les *Ordinacions* (1673:168): «Item, manam que ninguns peixcadors, així de bolitgs com los que peixquen ab *tirs*, ralls, xàrcies y a la encesa, o de altra qualsevol manera [...]».

El tresmall consta de tres cares de xàrcia armades a la meitat i una sèrie d'elements guarnits:

- Dos *tels* –capes de xàrcia– de *sàrcia de tresmall*, que és xàrcia clara. L'art ha de quedar molt engolfat perquè la xàrcia xicoteta es clave dins de la gran.
- El *+bull* (A,B), que és una xàrcia més gran i espessa. Té dos metres d'*+orsada* –altària–.
- Les *frenes* o *ninyoles*, que són els caps que mantenen les peces unides. Les peces del tresmall van *enfrenades* les unes amb les altres, unides per tres cabets que tenen en la testa o part exterior de l'art. Aquest sistema de xàrcies enfrenades permet, en cas d'*+avaria* o *rompuda de la xàrcia*, desenfrenar-ne una peça i substituir-la ràpidament per una altra sense haver de salpar tot el tresmall. En arribar a terra es *+remen-den* –es cusen– les xàrcies o se'ls hi posa un *+repeu*.

La calada

Els pescadors comencen a pescar per les *barbades de l'arena*. Quan ja esgoten aquests punts es tiren a la *barbada de fora*, i quan ve agost i setembre es tiren *fora*, és a dir, a la part exterior de la barbada on hi ha fang. La temporada dels tirs s'acaba a finals de setembre.

La captura es fa perquè el peix encabeix els tirs i aconsegueix passar el tel més clar però, com que topa amb el bull, el resultat és que s'embossa entre el tresmall i el bull. El peix que més s'hi mata és sorell, verat, boga i *alatxa marassa* –alatxa més gran de l'habitual–. Actualment, la temporada s'ha allargat perquè el moll val més diners. Ans anaven un mínim de tres hòmens, actualment amb un n'hi ha prou. Les calades més usuals són:

- *A migdia*, que se salpa a la vesprada.
- *La calada de prima*. Es fa amb dues hores de sol i se salpa *a la tenor*, moment en què es perd el dia.
- *La calada d'alba* ([nota 2](#)), abans de despuntar el sol.

El xanguet

El +*xanguet* eren peces de xàrcia que es feien a Benidorm, però que no s'hi armaven, sinó que eren per a exportar-les a

Capítol 3

Els arts de peces

Barcelona o d'altres indrets. Barcelona era un punt d'arribada de nombrosos filats blavets que, després de tractats, s'exportaven a d'altres llocs. L'informant feia així l'explicació sobre el xanguet:

«Ací feen la sàcia per al xanguet, que supose que después ho armarien en algun puesto. Feen una peça llarga que l'entestarien o la cosirien o vés a saber. Jo ha conegut a hòmens fer xanguet, que les feen en fil, naturalment, pero valent-se d'una aülla molt fineta de ferro o acer, de malla molt fina. Segurament seria p'a Catalunya, allí n'hi ha molta. Jo ha vist xanguet al moll de Barcelona i hòmens peixcant allí».

Vocabulari

Alatxera.— Peça de xàrcia per a capturar l'alatxa. El *DCVB* registra *alatxera* només a Benidorm. No obstant això, el *BDC* (XIV,46) recull *peça alatxera* d'on a la Marina s'ha habilitat *alatxera* com a substantiu. Oller (1995b:94) també la recull com a xàrcia específica a Blanes. Navaz y Sanz (1953:25) esmenta aquest art: «*lechera* o *alachera* para la pesca de la alacha en el Mediterráneo». Podem considerar-la un dels nombrosos substantius que els nostres pescadors han tra-

més cap a l'Atlàntic perquè en castellà no el registren ni Sáñez Reguart ni el *DRAE*.

***Antalba.**– Calada dels tresmalls o tirs segons Martínez i Martínez (1921:33): «Un laúd de los llamados de sardinal, con éstos en su tiempo, sale a la *prima* y al *antalba*». Com que les calades de les peces de xàrcia reben el nom per la part del dia, hem de suposar que a Altea existia *antalba* «període anterior a l'alba».

***Armall.**– Tipus de cordó que empren perquè faça de braquerot a les peces de xàrcia, a Altea. L'única notícia d'*armall* ens la dóna Pons (1916: 103) que reporta *fil d'armall* «fil retort i gruixut, especialment destinat a fer les passades de reforç o armallada de les xarxes». Existeix la forma *armallada* per a designar un ormeig de xarxa encara que se'ns explica al *DCVB* que és un compost de *art mallada*, segons el *DECat* seria la forma *armellada*. Un diminutiu és la forma murciana *armalletes* «malles exteriors del tresmall» (Valero 1972:87).

Armallar.– Emmallar, quedar-se el peix en les malles de la xàrcia. *Armallar* és una possible dissimilació consonàntica del grup *-mm-*: *emmallar* > *ermallar* > *armallar*. Colomina (1991:232) diu sobre *armallar*. «Em sembla que ha de ser dissimilació de *enmallar* paral·lela a la que en la llengua antiga

Capítol 3 Els arts de peces

va donar *arma* (< *anma* < *ANIMA*)». Sembla clar que la forma *armallar* i derivats és un fenomen fonètic, ja que trobem a Altea a principis de segle la forma *desemmallar* (Martínez i Martínez 1912:147) i, actualment, *desenmallar* segons Llorens (1983:138). Tanmateix els mariners alteans entrevistats usen *armallar* i *desarmallar*. A la Vila Joiosa *desarmallar*, mentre que a Alacant i a Santa Pola es registra *desenmallar* (*LMP* 467). Segons el *DCVB*, la forma *armallar* es registra a Badalona; Savall (1991:50) també recull *armallar* «enganxar-se els peixos a la malla» a Cambrils.

Avaria.– Rompuda de la xàrcia, a Altea i a la Vila Joiosa. A Benidorm s'empra la ultracorrecció **avarida* i també a la Nucia (Colomina 1991:105) i a l'Alfàs (informació de Josep Martines). *Avaria* és un dels mots amb més tradició en la nostra llengua marinera, el *Consolat* (1987: 166) ja parla d'*avaría* «danys soferts pel vaixell». Pons (1916:103) també parla d'*averies* en esmentar defectes de les fibres del tèxtil: «*Fil flac*. El de menys resistència que de costum, ja sigui per la qualitat o *avería* de la floca [...]».

***Batafió.**– Frena del sardinal, a Altea. És una variant no enregistrada de *botafió* «cordeta emprada per a lligar les peces de sardinals l'una amb l'altra quan són calades (Costa de Llevant)» *BDC* (XIV, 11). Conviu amb *nyinyola* i *frena*.

Batuda.— Pesquera d'hivern feta de peces per als dies de fosca. A Altea també li deien *solta*, perquè *solta* és un dels diversos tipus de xàrcia que s'empren en la pesquera (veg. **Solta**). Roig (1927:105) li deia *batre*. Llorca Baus (1985:213) recull *tirs de batre* o *batera* a la Vila Joiosa. Margalef (1988:84) reporta *anar a batre* o *batuda* a l'Ametlla de Mar.

***Boguera.**— Pesquera d'hivern feta amb peces de xàrcia preparades per a capturar boga, a Altea i la Vila Joiosa. A Benidorm s'empra el localisme **espetera*. Els pescadors benidormers diuen que seria més apropiat dir-li *boguera* perquè s'hi mata més boga. Roig (1927:101) i Bas i Camprubí (1980:154) també li diuen *boguera*. Indubtablement el nom d'aquests tipus d'art es veu influenciat per l'època i la intenció amb què són creats. El mateix cas tenim amb la *llissera*, que va ser creada en una època en què el peix de valor era la llissa, però que als darrers anys allò que més pescava era déntol.

Bol.— 1. Acció de calar un art fent cercle. El *DECat* troba el primer registre de *bol* «acció de tirar un filat i pesca que se'n treu» a l'any 1460 en l'*Espill* de Jaume Roig, tanmateix Ayza (1983:165) transcriu un text valencià de 1341 on apareix dues vegades *bol*: «per tal que·ls dits pescadors pusquen fer més *bol* o *bols*, per tal que més puscha ésser haüt a obs de les

Capítol 3 Els arts de peces

gents». 2. Xàvega, a Altea com recull Martínez i Martínez (1921: 35). Sáñez (1791, I, 260) assenyalava aquesta nominació de *bol* per a la *xàvega*: «*Bol.*– Dase este nombre en Alicante á la Xavega [...]». Però també la *batuda* rep el nom de *bol de batuda* a la Marina. Per tant, no podem considerar *bol* com el nom d'una pesquera en concret.

El *bol* o *xàvega* junt a l'almadrava eren els sistemes de pesca de més grandària i que necessitaven un gran nombre de persones per a eixaguar-lo. Constatació de la seua importància és l'alt nombre de petjades toponímiques que ha deixat. Com en tants d'altres casos, el català *bol* apareix en el castellà de Múrcia (Colomina 1997:232).

Bonitolera (pr. *bonyitolera*).– Art per a capturar el bonítol. La forma blaveta actual presenta palatalització del grup *-ni-* per causa del fonema */i/*. La palatalització de la *-n-* també es dóna en alacantí (veg. Colomina 1985:154-156). *Bonitolera* és una habilitació per el·lipsi de la forma *solta bonitolera* que Coromines recull: «els pescadors que freqüenten Cabrera en mostraven una *solta bonitolera* (1968)» (*DECat, Bonítol*).

***Braguerot**.– Cap que arma la malla a la tressa del suro, a Benidorm i a la Vila Joiosa. A Altea trobem la variant *bague-rot*. Al llenguatge mariner hi ha diverses accepcions i derivats

de *braga*, com ara *braga* «tros de corda amb els dos caps entullats, que es passa al voltant d'un cos feixuc que s'ha d'hissar[...]» (*DCVB*); *braguer* «cap de corda gruixat que s'assegura a la canya del timó»; *bragot* «corda que lliga l'antena al pal de la barca»; *embragar* «lligar i subjectar una cosa amb cordes» *BDC* (XII, 28); *bragot* «gassa que sosté les antenes» Flores (1943:327). En francès també existeix *bragot* (Jal 1848). *Baguerot* és la variant alteana de *braguerot* per influència de *baga* «nus o llaçada a manera d'anella» d'on passa a designar «llaçada de corda» i després passaria a designar el cap ací esmentat (veg. *DECat*, *baga*). També existeix *baguerot* «l'espai que els ploms dels filats de pescar ocupen en les relingues» (*DCVB*). Vist que la forma primitiva és *braga* hem de pensar que *baguerot* és un localisme alteà per alteració fonètica.

***Bull.**— 1. Xàrcia gran i espessa del tresmall. 2. Bagatge de les xàrcies que permet formar la bossa on queda el peix emmallat a Benidorm. Els pescadors ho relacionaven amb el fet que la xàrcia «bollia» en estar-hi el peix copat. Al llarg del domini lingüístic trobem diverses accepcions de *bull* sempre relacionades amb la malla de les xàrcies: *bull* «part superior de l'ormeig de l'art (Barceloneta)» (*BDC* XIV, 13). També *bull* «malla» al Grau de Castelló (*LMP* 498). *Bull* «tel de malla molt

Capítol 3 Els arts de peces

tapida d'una xarxa o ormeig, generalment col·locada entre altres dos de malla més clara anomenats armalls» (Ayza 1981:305). Finalment hi ha una expressió per a les taules d'una barca que és *pendre boll* «ço que fa una taula que no s'ajusta als medissos i estameneres (Costa de Ponent)» (*BDC XII*, 55) que tal volta pugui tenir relació amb la forma arrodonida o de bolla que pren la malla.

Cadeneta.— Ves de xàrcia reforçat que uneix la xàrcia al plom i al suro. És un reforç de les xàrcies fet amb set o vuit malles. *Cadeneta* arriba al llenguatge mariner a través de *cadenea* «punt de ganxet que disposa el fil en forma de cadena» que fa servir el llenguatge tèxtil: *cadena* «disposició, imitant les malles d'una cadena [...] Unió de diferents troques de manera que cada una es lliga amb l'extrem d'una altra [...]» (Pons 1916: 76). Per tant, és un exemple de substantiu emprat al llenguatge tèxtil que s'afegia al vocabulari mariner.

Calament.— 1. Cap que serveix per a calar els ormejos de pesca, especialment els caps dels arts de peces. És el terme general front a altres que són més especificadors com *gall* o *caloma*. 2. A l'almadrava és el cap de quatre cordons que amarra el *canet* a l'art.

Caloma.– Cap per a amarrar els arts. La *caloma* és un tipus de cap que té diversos usos, en el sardinal fa de calament i d'orsera, també és el cap que amarra les nanses. Caria (1995:129) –seguint el *DCVB* i el *DECat*– fa la següent afirmació: « [...] amb el primer s'estableix que el mot és indubtablement d'ús exclusiu d'una determinada ciutat o comarca per exemple el mallorquí *caloma*». Tanmateix comprove que és un substantiu que es troba en tots els dialectes de la llengua: *caloma* «cordó prim fet de cerra de cua de cavall; s'empra per a fer eines de peixca» Flores (1943:314). *Calima* «nom d'un llibant de cànem o espart que fan servir els pescadors [...] El balear *caloma* sembla provenir del mateix mot grec que *calima*» (*DECat*). A l'Alguer, *caloma* «cap de la nassa» Pascalis (1992:15). Savall (1991:60) recull *caloma* a Cambrils en una accepció secundària parlant dels sardinals «distància, longitud de corda» introduït possiblement per influència blaveta. *Caloma* és un terme grec introduït a través de l'italià que arriba fins a Andalusia: *caloma* «cordel que se ata a la boya» (*DRAE*). Aquest camí –deixant Catalunya com a zona lateral on són transportats pels blavets de la Marina– és típic dels mots que corren a través de l'almadrava i d'altres arts semblants.

Capítol 3 Els arts de peces

Canto.— Cantó del tel d'una xàrcia. És un castellanisme que també es fa servir en toponímia, com ara el *Canto de Fora* i a l'almadrava. Als arts copejats i d'arrossegament es diu *cornial*.

***Coronejar.**— Surar per damunt de l'aigua, a Benidorm. Es diu dels objectes que al surar mostren la part superior. És un dels verbs del llenguatge mariner amb sufix *-ejar* com ara *covenejar*, *copejar*, *tronejar* i altres. Al llenguatge de terra trobem **coronar* «mostrar el cap un xiquet que està a punt de nàixer» (Benidorm, Alcoi).

***Desarmallar.**— Desmallar, traure el peix de les malles. Martínez i Martínez (1921:31) i Martínez Orozco (1935:17) empraven la forma *desemmallar* a Altea. També a Altea actualment *desenmallar* segons Llorens (1983:138), però tots els meus entrevistats alteans empraven la forma *desarmallar*. Els entrevistats vilers empren *desarmallar* i, a més, el *LMP* 467 recull *desarmallar* «escurrirse el pez de una red» a la Vila Joiosa. També a Benidorm *desarmallar* és la forma oral com escriu Zaragoza i Pérez (1997:33): «La tarrafa es passa a popa, / hi ha peix per a *desarmallar*».

***Enfrenar.**— Unir peces de xàrcia mitjançant les frenes, a Altea i a Benidorm. És un verb derivat de *frena* «cap curt».

Muntaner a la *Crònica* (I, 127 i 46) emprà els verbs *enfrenellar* i *afrenellar* «lligar les galeres les unes amb les altres». Garcia Sanz (1977:451) recull de la terminologia medieval *afrenellar les galeres* i *frenells*. El *Tirant* (I, 169) amb el seu acurat ús del llenguatge mariner també ens en dóna mostres: «[...] axí com les naus estaven *afrenellades*, ab caçes lançaven oli [...]». Però és Pou (1580:22) qui reporta *enfrenar* al *Thesaurus puerilis* en el sentit terraire: «Fraeno, infraeno [...] cere equo fraenum». Per tant, *enfrenellar* amb la variant *enfrenar* és un dels termes nàutics que s'adapten a la pesquera i que ha patit l'influx del verb que s'emprava a terra. A la Vila Joiosa diuen *enjuntar* i tenen *enfrenar* per paraula benidormera.

***Frena.**— Cap curt que amarra les peces de xàrcia entre elles, a Altea i a Benidorm. *Frena* és l'aplicació que fa el llenguatge mariner del terme *fre*. El terme històric ha estat *frenell* «cap de corda, gúmena o lligadura, emprats per a certes lligades nàutiques, especialment per subjectar una nau amb una altra, en vistes a un atac, i per fermar els remos perquè penjant no deceleressin l'investida» (*DECat*). A la *Crònica* de Muntaner (I, 209) trobem *frenells*, i Garcia Sanz (1977:451) reporta *frenells* de la terminologia medieval de la galera. El substantiu nàutic s'aplica a la pesquera com és usual en llenguatge mariner.

Capítol 3 Els arts de peces

Els mariners de la Marina per als caps fan servir tant *frena* «extrem del cap» com *caló* «extrem de la cala»; a més a més, existeix el geosinònim *botafions* «cordetes que empalmen les peces de xarxa» (*BDC XII,15; BDC XIV,11; Bas i Camprubí 1980:151*). Aquests substantius tendeixen a ser substituïts pel castellanisme *xicote*, fins i tot Oller (1995*b*:56) inclou l'adaptació catalana *xicot* «extrem d'un cap» al seu *Vocabulari*.

***Llagosta.**— Xàrcia armada per a la captura de la llagosta. És una denominació de la pesquera creat per el·lipsi de l'expressió *anar a la llagosta*. A d'altres indrets els estris per a la captura de la llagosta s'han anomenat *llagosteres*, com certs tipus de nanses i la seua pesquera (veg. *DCVB* i *DECat*).

***Llucera.**— Pesquera d'estiu de xàrcia solta per a pescar el lluç. Martínez i Martínez (1921:21) reportava *llusera* a Altea. Bas i Camprubí (1980:154) també parlen de *lluceres* com a la Marina.

Marassera.— Peça de xàrcia per a capturar alatxa a la Vila Joiosa. *Marassera* és un derivat creat a partir del tipus de peix que s'agafa: *alatxa marassa*. També existeix la forma sincopada *marsera*. Mas i Gil (1979:46) i Llorca Baus (1985:210) reporten *masera* amb reducció del grup *-rs-* a *-ss-*.

***Melvera.**— Peça de xàrcia per a capturar la melva. Martínez i Martínez (1921:38) recull *melvera* o *tunària*. A la Vila Joiosa també li deien *volanta*. Aquest art és semblant al que diuen *tonaira* a l'Ametlla de Mar (veg. Bas i Camprubí 1980:166), per la qual cosa hem de pensar que *melvera* és un canvi de nom provocat per un augment de les captures de melva front a les de tonyina. Les tonyines a la Marina s'agafaven amb altres arts i eines com l'almadrava o la busarda (veg. Llorca Ibi 1998a:384).

***Mussoloner.**— Art per a capturar les mussoles, a la Vila Joiosa. *Mussoloner* pressuposa un primitiu *musoló* que el *DCVB* registra a Mallorca com a mussola petita. Evidentment aquest tipus de xàrcies agafarien mussoles petites, ja que les grans s'agafen amb el palangre anomenat *musolera* o *marraixera*.

***Nyinyola.**— Frenell, cap curt que amarra les peces de xàrcia, a Altea. Forma que coincideix amb la deniera *nyinyola* «tipus de nuc» (Cabrera 1993:245). A Altea conviu amb la forma *frena*. Existeix també *inyola* «cap que cus la culata del bou». Flores (1943:335) dóna *inyola* com a equivalent valencià del català *ninyola*. Colomina (1991:226) ens explica que aquesta forma és un diminutiu de *llinya* (< llatí **LINEA**), o procedent directament del llatí **LINEOLA**. A la Vila Joiosa diuen

Capítol 3 Els arts de peces

inyolera. Una altra variant és *ninyeta* –no usada a la Marina– que apareix al *Vocabulari tèxtil* de Pons (1916:1249), fil que es feia expressament per a l'activitat pesquera.

***Orsada.**– Altària d'una xàrcia, a Benidorm. La utilització d'un nom de cap com a distància també el trobem en l'accepció benidormera de *corda* «vint-i-cinc metres». Savall (1991:60) recull també *caloma* «distància, longitud de corda». Orts i Bosch (1990b:57) transcriu una declaració de 1740 a Benidorm on la mesura és el *libanque* –terme no enregistrat en castellà– més que probable adaptació del català *llibant* o *llibanc* «cap gros». Les cordes són usades com a unitat de mesura en la pesca i la navegació; per això les distàncies en nàutica es mesuren per *caps*, i la velocitat es comptava pels *nucs* que, cada vuit-cents metres, es feien a la corredora.

Orsera.– Caloma del sardinal que va a l'embarcació, a Altea i a Benidorm. *Ossera*, a Altea i a la Vila Joiosa són variants amb assimilació consonàntica per reducció del grup *-rs-* a *-s-*. A Altea diuen: *ossera de remolc* i *ossera de llaüt*. El LMP 495 reporta la forma *orsera* que trobem a Dénia, l'Escala, Badalona, Port de Cambrils, l'Ametlla de Mar. La forma *ossera* a la Vila Joiosa i a Alacant (*Ibidem*). *Orsera* és la forma més usual des de Dénia fins a Cadis –també Ceuta i Melilla– on deu ser un catalanisme, ja que aquest terme no el recull el

DRAE, però que és considerada terme nàutic castellà perquè Cueva (1990:90) la inclou en la descripció del sardinal, fet que obri les portes de la llengua castellana al catalanisme pesquer. Cal dir que al *DCVB* trobem *rabera* «corda que uneix la xarxa del sardinal amb el gall o surada (Benidorm)» que, a hores d'ara, cap dels entrevistats esmentava, per la qual cosa hem de pensar que el *rabera* oït per Alcover i Moll fou un castellanisme circumstancial.

Pantasana.— Xàrcia que pesca voltant el peix, a Benidorm i la Vila Joiosa. A Altea *pantesana*. Aquesta xàrcia és, sens dubte, l'art de pesca que més variants i sinònims presenta: *pantesana*, *BDC* (XIV, 1); *encanyissat*, *BDC* (XIV, 24); *partesana*, *BDC* (XIV, 50); *samer*, *BDC* (XIV, 61); *tancada*, *BDC* (XIV, 64); *partisana* (*DCVB*); *pantasana* o *batuda*, Llorca Baus (1985:201); *pantesana* «bolero» a Cadaqués, Sala (1983:91); *pantesana* «bolero» a L'Escala, Bas i Camprubí (1980:156); a Múrcia, *pantasana* «pantasana» Valero (1972:92). Podem relacionar *pantasana* amb l'occità *pantàs* sinònim de *pantena* «filet en forme de manche qu'on place à l'extrémité des bordigues» del llatí **PANTHERA**.

Peça.— Xàrcia quadrangular destinada a la captura de peix. Com en moltíssims altres casos és un terme tèxtil emmarat que Pons (1916:132) explicita: «*Peça*. Llargària d'ordit dispo-

Capítol 3 Els arts de peces

sada per ésser teixida. La mateixa llargària després de teixida, o sigui convertida en un sol tros de roba. Sinònim de *tros*».

Pegar.– Anar el peix contra una xàrcia que està aturada. Sembla que el verb *pegar* s’ha especialitzat en aquesta significació perquè també Cabrera (1993:361) el troba a Dénia: «*Pegar* [...] El peix vol passar i topa amb la xàrcia» i és el verb que sentim a pescadors de diversos punts del País Valencià per televisió.

Piola.– 1. Fil prim per a forrar i amb funcions de reforç, especialment a l’almadrava. 2. Cap que cosia la culata del bolig i la xàvega, a Benidorm. 3. Cap fet de piola amb diverses funcions com ara *tronejar*. *Piola* és un substantiu clàssic en el cordam de la marineria: *Piola* «cordellina feta de dues o tres filàstiques, que serveix en els vaixells per a forrar caps, fer lligades, etc.» (*DCVB*). Coromines recull *piula* que sembla ser el seu primitiu: «*piula* “entolladura de dos caps de corda” (Juncosa, *BDC* XXII, 183), que ja sembla aparéixer en un inv. de les Drassanes de 1489: “setse vasos de fusta per varar-e quinse piules e batayoles molt usats e sotils” (Moliné, ed. del *Consolat*, p. 369)» (*DECat*, *Piu*). Segons Pons (1916:135) és una classe de fil prim d’armar, que es feia amb el cànem de primera qualitat anomenat *bri*.

Aquest cordell té diversos usos en la mar i, per tant, diverses accepcions com *piola* «cabo delgado que pasa por los ollaos de la vela» a Port de Sóller (*LMP* 378). Llorca Baus (1988:23 i 64) recull *piola* com una mena de fil de diversa grossària per a la construcció de xàrcies de l'almadrava fet a les sendes de la Vila Joiosa.

Relinga.– Ralinga, cap dels arts on es cus la xàrcia, a Altea. És un gal·licisme introduït a través del castellà, primer aplicat a la vela i, a hores d'ara, a la xàrcia. L'accepció pesquera de *relinga* també la recull Cabrera (1993:279) al Marquesat. El fet que la bíblia dels pescadors valencians meridionals –*Arte y aparejos. Tecnología pesquera* de Cueva (1990)– diga *relinga* a la *tressa* és la clau de la substitució lingüística. A Benidorm i a la Vila Joiosa és sempre *tressa*, ja que *relinga* és el cap que reforça la vela.

Remendar.– Cosir la xàrcia. És un dels castellanismes que ha entrat en el lèxic mariner per tal d'establir una diferenciació professional. Al llenguatge de terra és sempre *cosir*, fins i tot en preguntar què és remendar la resposta és «*cosir* la sàrcia». Però el verb *cosir* es fa servir per a les teles i les veles, mentre que *remendar* és cosir la xàrcia que s'ha esguellat.

Capítol 3 Els arts de peces

***Repeu.**— Pedaç de xàrcia que es posa per reparar una avaria. Per comparació amb el *repeu* «part subinferior del baix de la teranyina o l'art» que trobem a la Marina i recullen Savall (1991:51), Nadal (1992: 34) i Mas i Gibert (1994:218).

Revolt.— 1. Corba de xàrcia al final de l'art per encabir-hi el peix. A Benidorm deien que «és com un quadrillo de la madrava». 2. Recolze de la xàrcia perquè el peix no pugui fugir de l'almadrava. El *BDC* (XIV,59) ja el reportava. Mentre que als arts de peces *revolt* és el terme únic, en l'almadrava ha entrat en concurrència amb *bitxero*. Tanmateix *revolt* és un substantiu ben viu a l'almadrava.

Solta.— Tipus de xàrcia que s'empra principalment, però no única, per als bols de batuda com reporta Martínez i Martínez (1921:33) d'Altea: *solta* «pesquera dels bols de batuda». Altres registres de *solta* són *peces soltes* «peça semblant a la de pescar mussoles, de malla més fina i xarxa més clara» (*BDC* XIV, 47); *solta* «part de la xarxa de ratera que no té tres-mall» (*BDC* XIV, 62); *solta* «diversos tipus de xàrcia» (*DCVB*). *Solta* és un adjectiu referit a un tipus de xàrcia, la *xàrcia o peça solta* «xàrcia que només té un tel» com explica Llorca Baus (1985:212): «*Solta*. Recibe distintos nombres, según la clase de pesca que se captura». Ens trobem, doncs, davant l'habilitació d'un adjectiu com a substantiu, fenomen usual en

la llengua marinera, especialment pel que fa a la designació de les xàrcies. Tant a Benidorm com a Altea, el nom de la xàrcia ha passat a designar la pesquera com ocorre amb la *tarrafa*. La *peça* o *xàrcia solta* és una classificació que es completa amb *xàrcia tresmallada* «xàrcia de tres tels» i la *xàrcia copejada* «xàrcia feta a vessos amb matador o cóp».

Tel.— Filat de xàrcia parlant en sentit general. El tel és la configuració primera del cànem, o la matèria vegetal a partir de la qual es forniran xàrcies i arts. A la Marina s'aplica a totes les xàrcies, en canvi Bas i Camprubí (1980:142), Savall (1991:52), Nadal (1992:32) i Mas i Gibert (1994:88) recullen *tel* parlant de la teranyina mentre que a la Marina és un terme que s'aplica a tot tipus d'arts. *Tel* és un terme de la indústria tèxtil que arriba a la mar com recull Pons (1916:151). Per tot el que hem vist, podríem pensar en *tel* com a terme tèxtil habilitat a la Marina com a peça pesquera i exportat a Catalunya mitjançant la tarrafa i altres arts de cèrcol.

Tir.— Pesquera envasada d'estiu feta amb peces enfrenades. A la Vila Joiosa assenyalen que: «*E(l)s ti(r)s* són una peixquera que es fa en sàcia de trasmall» amb la forma masculina *e(l)s*, usual als pobles que fiten amb la línia Biar-Busot (veg. Colomina 1985:162). D'on el *DCVB* recull: *Estirs* «xàrcia que els pescadors tiren a l'aigua, i al sendemà la salpen i

Capítol 3 Els arts de peces

recullen els peixos que hi estan armallats (Benidorm)». Colomina (1991:317) ja explicava encertadament *estirs* com una mala interpretació. Al Cabanyal, Dénia i Santa Pola apareix *tirs* (LMP 492). A Dénia *tirs* és una xàrcia de tresmall de malla i pont petits (Cabrera 1993:314). Bas i Camprubí (1980:156) a més d'assenyalar l'antigor d'aquest giny també ens donen diverses nominacions: «És un art molt antic, utilitzat arreu de Catalunya, encara que no en tots els llocs rep la mateixa denominació; així prop del cap de Creus s'anomenen *armellades* i, encara més al nord, *filets*, mentre que a Tarragona és costum dir-ne *tirets*». Per tant, la pesquera rep a la Marina tant el seu nom propi –*tirs*–, com el de la xàrcia amb què es fa –*tresmall*–.

Tonaire.– Art dedicat a la captura de la tonyina. Martínez i Martínez (1921:38) recollia *milvera* o *tunària*. Per les explicacions de Martínez i Martínez veiem que la *tunària* era de malla clara feta de cànem fort, per la qual cosa es devia emprar en temps anteriors per a la pesca de la tonyina. Actualment *tunària* ha caigut en desús a la Marina. Però no allà on els benidormers van dur el seu bagatge, i així Margalef (1988:85) duu *tonarie* de l'Ametlla de Mar amb una metàtesi com la forma alteana, però més avant (pàg. 103) també reporta *tonaire*: «Al *tonaire* vell de Moses / i en los dos de Ta Tapà

/ i al de Maso del Parrot / ningú se'n vol embarcar». Costa (1990:37) reporta de Formentera *tonaira* i *tonyinaire*; i Cabrera (1993:278) indica que *tonaire* dóna nom a un art per a matar tonyines, bonítols i peix blau en general.

Allò que em sembla clar és que el pas de *tonaire* a *almadrava* és motivat per una innovació tècnica, tal i com ocorre en d'altres casos de canvi lingüístic. Suposició de canvi lingüístic per innovació tecnològica que es reforça amb el document citat per Oliver Narbona (1982:111-112) on veiem que l'any 1577 se signa un *Privilegi Real* per calar un «nou artifici» per pescar tonyines importat des de Sicília i calat per sicilians, la *tonnara*. El terme català *tonaire*, que indicava un tipus de xàrcies de tir, esllanguiria junt a aquest primitiu sistema de pesquera, mentre que la innovació tècnica –un art fix per a la captura de tonyines– passava a designar-se amb l'arabisme *almadrava*. Aquesta distinció entre *tonaire* i *almadrava* encara es manté a l'Ametlla de Mar on els caleros han heretat la tècnica de pesca de la tonyina, com afirma Barral (1985:41-42): «Fins fa poc amb l'almadrava i, ara, a les temporades de passada de tònids, amb peces especials que anomenen *tonaires* –possible corrupció de l'italià, més aviat del sicilià, *tonaria*– i a l'ham».

Ara bé, malgrat ser un artefacte importat des de Sicília, Coromines afirma que tant tècnicament com lingüística el

Capítol 3

Els arts de peces

domini sembla ser català: «La superioritat i fama major de les tonaires o almadraves catalanes, queda palesada pel fet que el llenguadocià i el provençal han manllevat la forma catalana, no pas cap italiana, ni tenen un descabdellament autòcton» (*DECat, tonyina*). Tanmateix hi ha veus que ni de bon tros semblen coincidir amb Coromines, com hem vist en Barral i com és l'opinió que sobre *tonaira* tenen Colón (1993:261) i Colomina (1997:233, i nota 432). Un estudi global del tonaire i de l'almadrava des del Marroc Atlàntic fins a Sicília segur que ens donaria sorpreses ben grates tant per a la història lingüística com humana del nostre país i de la Mediterrània. Pons (1916:104) reporta *fil tonaire* «el que s'usa per a lligar el paquets de cotó filat» que, sens dubte, és el fil dedicat en èpoques anteriors a les xàrcies de la tonyina que hagué de mudar d'ofici i condició tot conservant la denominació dels seus orígens.

Tressa.— Cap que passa per dins de les surades o dels ploms. En la indústria tèxtil de Pons (1916:158) trobem *trena*: «*Trena, treneta*. Teixit estret, espècie de corda plana, format per tres o més caps de fil o conjunts de fils encreuats i entrellaçats mútuament, en sentit diagonal, sense intervenció de cap trama». A Altea diuen *trensa* i, actualment, pateix l'embat castellanitzant de *relinga*. Lloret (1993:6) diu que l'alacanti-

nisme *trensa* entra en concurrència amb *armadores* o *orses*, que són els mots genuïns de Roses.

***Xanguet.**— Peça de xàrcia molt fina que s'exportava a Barcelona i d'altres llocs. Pons (1916:163) reporta *xangueter* com a nom d'aquesta xàrcia: «*Xangueter*. Xarxa de cordill de cànem, de malla petita, usada per fer cels d'artet més cecs que els anomenats de corona. El seu nom prové d'ésser a propòsit per a agafar el xanguet, o sardina petita». La forma *xanguet* és una habilitació per el·lipsi a partir de *xàrcia del xanguet*.

1 S'ha volgut identificar aquestes xàrcies tonaires amb una almadrava. Fins i tot hom ha dit que la cua de l'almadrava arribava des de la «torre de Santiago» fins a la torre de l'Aguiló. Pense que és una mala lectura del document perquè les «almadraves» no arriben fins el segle XVI. El que hi ha a Benidorm i a tota la Marina són xàrcies tonaires (veg. Llorca Ibi 1998a:603-619). I, a més, el document no diu que la xàrcia arriba de la casa de la Sal fins la torre de l'Aguiló. Allò que diu el document és que aquesta zona és per on poden calar les xàrcies, que és exactament l'indret que els atalladors podien tenir molt ben controlat, i on podien fer acomplir el decret que només permetia calar els tonaires tres mesos. Per tant, pense que al segle XIV-XV no hi havia almadrava a Benidorm, sinó xàrcies tonaires.

2 Martínez i Martínez (1921:33) assenyala dues calades: la de *prima* i *+antalba*.

Capítol 4. Els arts copejats

Introducció

Els *arts copejats* són uns ormejos de pesca en forma de sac, que es caracteritzen per tenir una mena de bossa feta de xàrcia +cega –espesa– anomenada *cóp*. Aquest *cóp* és de gran utilitat perquè tota la pesquera s’hi acumula, amb l’avantatge afegit d’estalviar la faena de desemballar el peix. Com veurem més avall, alguns arts com la *llampuguera* no tenien *cóp* antigament, segons les notícies que ens han arribat, però els pescadors n’hi van posar. L’aplicació de la força vèlica a aquests tipus de ginys a través del moviment de les embarcacions, portarà al naixement de les pesqueres d’arrossegament que estudiarem al capítol set. Històricament, podem constatar que els valencians i els catalans van expandir els arts copejats fins a Galícia, com assenyala Rodríguez Santamaría (1911:233):

«La jábega en Galicia se usa entintada; es arte muy antiguo, puesto que ya se ocupan de él las segundas Ordenanzas de Sarmiento del año 1767 a 1768, y se cree fueron los catalanes y valencianos los que las trajeron a estas costas, con los boliches, en el año 1750 que se establecieron en ellas».

En aquest cas la llengua catalana va ser la companya de l'expansió tecnològica que va exportar a Galícia els arts i els tels de xàrcia per a armar diverses peces, tant del bolig com de la tarrafa com veiem a Rodríguez Santamaría (1911:43):

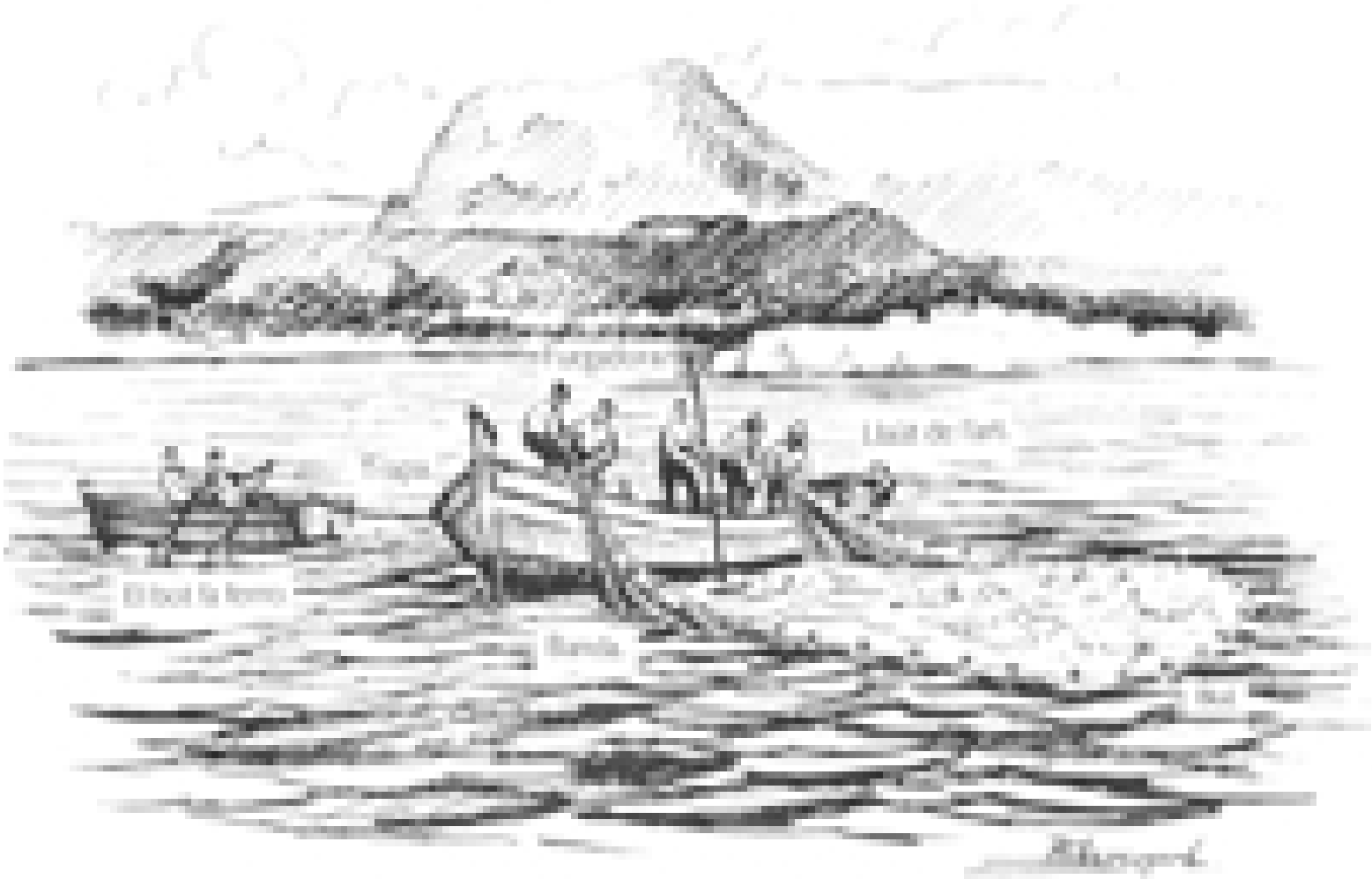
«Por lo general, este arte (el bolig) se arma por los mismos pescadores, trayendo la red en piezas desde Barcelona, Francia o San Sebastián [...] El bolinche, así como todos los demás artes dedicados a la pesca, acostumbran los pescadores a entintarlos dos o tres veces al año con una pasta procedente de Tarragona».

L'agullera o agulleta

L'+*agullera*, també dita **aülleta* o **aüllera de cóp* és un art de cercol copejat que pesca *a flor d'aigua*. És una pesquera d'hivern, època en la qual les *moles* d'agulla entren cap a la costa. Els pescadors de l'agulleta van *a la vista*, amb un mirador, qui ha de descobrir la pesquera pels senyals sobre la mar.

Capítol 4 Els arts copejats

SISTEMA DE PESCA L'AGULLERA

Dibuix realitzat per Ribes Sogorb.
Extret de Bayona (1990:4)

Les parts de l'art

L'agullera consta d'una xàrcia copejada i una sèrie d'elements +*guarnits*, que permeten que la xàrcia pugui ser *treballada*. L'art té una llargària de quaranta-set *braces* i una altària de sis *braces*. Les parts que els mariners enuncien són les següents:

La *+cala* o el *calament* (B), cap que va des del bot a l'art i que va guarnit al caló.

La *tiradora*, el cap que va des del llaüt a l'art també guarnit al caló.

Els *+calons*, cordells prims que van a morir a una gassa i eviten que la xàrcia s'*+encodille*.

Els *calons*, els mànecs de fusta amb rebaix perquè l'art quede obert.

Les *surades* o trossos de suro.

La *tressa del suro*, el cap que passa per les surades.

La *sàrcia*, el filat de cànem.

La *tressa del plom*, el cap que passa per les plomades.

Les *plomades*, canuts de plom perquè la part inferior de l'art no sure.

Les parts de la xàrcia

La xàrcia consta d'una sèrie de vessos fets de cànem que es diuen *panyos*. Aquests vessos són els següents:

La *cadeneta* és el ves de xàrcia més reforçat que uneix la xàrcia al plom i al suro. El reforç consisteix a *+encimunsar* una malla a la que ja té la xàrcia.

Capítol 4

Els arts copejats

Les *bandes* o *comes* de la xàrcia, prolongacions laterals, d'una llargària entre els trenta i cinquanta metres. Les bandes van *armades* –unides– per un fil gros a la tressa del suro i del plom. Les bandes acaben en una gassa que uneix uns caps menuts, els *calons*.

L'*avançada*, l'*alvançada* o l'*alvançat*, que és el ves de xàrcia, ix del cóp per la seua part inferior, i es posa a l'altura de les bandes per a evitar que la mola pugua fugir si s'aplata. L'*avançada* és un element exclusiu de l'agulleta. A la Vila Joiosa la definien com un **regolf* de xàrcia.

El *giró* és el ves anterior al cóp amb forma de falca perquè augmente l'alçada donant forma a la bossa de l'art.

La *boca del cóp*, que és l'entrada del cóp.

El *cóp* o ves de malla més grossa i *cega*. Fa dos o tres metres de llargària.

La *corona*, remat del cóp on va a parar el peix.

Els *+cornials* o els **cornialers* són les obertures laterals de l'art. Els cornials van amarrats amb un cap fi anomenat *piola*. Per abocar la captura realitzada s'han de *safar* les *pioles*.

Les embarcacions i la tripulació

Les embarcacions que van a l'agulleta són dues:

El *llaütet de l'art* o llaüt que porta l'art.

El *bot*, embarcació xiqueteta amb funcions auxiliars.

La tripulació habitual és de set hòmens, cinc en el llaüt i dos en el bot.

Al llaüt embarquen:

El *patró*, o *mirador*, és l'encarregat de dirigir les operacions.

A Altea, diferenciaven entre el *patró* –que anava a la popa–, i el *mirador* –que anava a la proa.

Els *vogadors* són els encarregats dels remes.

L'*arriador* és qui deixa anar la xàrcia.

El *calador* és l'encarregat de *llargar* la xàrcia.

Al bot anaven dos hòmens que es deien els *boters*.

La recerca del peix

L'agulla és un peix que nada per *aigües altes*, és per això que les tripulacions van *a la vista* per tal de trobar-les. Els dies més indicats per a la seua captura són els de calma blanca i també la temporada de la minva de gener. El mirador, aprofitant que la mar estarà com un espill, podrà descobrir fàcilment els senyals que marquen la presència del peix, per exemple:

Capítol 4

Els arts copejats

- Les *blanques*, la *blancor* o *blanquina* és el color de l'aigua en passar les moles d'agulla de nit.
- El *+brollet* o *+brollar* (A) és el moviment suau de la mar provocat per les moles d'agulla. La presència de brisa era suficient perquè no es pogués observar el *brollet*.
- La *grisor* és el color que pren l'aigua de la mar de dia en passar les moles d'agulla.
- El *llamp* és la lluentor de la mola en remoure l'aigua.
- El *+refoll* és el soroll i el moviment provocat per l'eixida d'una mola de peix a la superfície. Es diu *refollar* a l'acció d'eixir una mola de peix a la superfície.
- La presència de certs ocells que acacen les moles, com les gavines o les *+boldritges*.
- Finalment, es pot descobrir la presència de peix fent-lo saltar tirant pedra o, si la pesquera és nocturna, llançant mistos encesos que provoquen els bots de l'agulla.

També s'ha d'anar amb compte amb la lluna i el *foc de la mar* o *llamp*, i el seu efecte sobre el comportament dels peixos. Els mariners saben que si la mar té poquet de foc i salta un quarteró d'agulla, n'hi ha quatre arroves. En canvi, si la mar té molt de foc i en salta quatre arroves se'n maten quatre qui-

los. Així doncs, si la mar llampa molt han d'aprofitar l'hora anterior a la posta de la lluna o la primera de remuntada, ja que amb *la lluna en la creu* –al capdamunt– el peix no vol nadar. Quan és fosca i la mar té molt de foc ha de ser *en rompre el dia*.

El bol

El *bol* és el calament de la xàrcia en forma de cercle. Per tal de fer el bol una vegada descoberta la mola, el llaüt li dóna la cala o el calament al bot i es queda amb la cala de la tiradora. El llaüt fa el bol envoltant la mola i es queda amb els dos calons. Aleshores es *desarmen* els remes i comencen a halar de les bandes. Si l'art es llança més d'una vegada es diu que es fa *+rebol*. Mentre el llaüt *eixagua* l'art, el bot *fa ferro* unit a la mitjanja del llaüt amb la *+trapa* o cap que uneix dues embarcacions. La trapa evita que el llaüt es moga del lloc. Cal fer aquesta acció perquè si el llaüt avançàs amb les tirades, la mola li passaria per davall la carena. Un altre sistema per a evitar que la mola se n'isca és usar la *+furgadora* (B,V) o *canya* (A), que és un pal amb un drap blanc a la punta per a espantar el peix i fer que encabisca el cóp. La unitat de mesura era el *cove*, que era una cistella de canya amb dues anses, la capacitat del qual és dues arroves, vint-i-cinc quilograms. L'altra unitat de mesura era l'*arrova*, dotze quilos i mig.

Capítol 4 Els arts copejats

L'artó o artet

L'*artó*, també anomenat *artet* a Altea, era una pesquera diürna en la qual un art copejat encerclava el peix. Es practicava a l'estiu des del juny al setembre, però podia durar fins a la festa de la Mare de Déu del Sufragi al mes de novembre. L'*artó* era d'una constitució semblant al gran art d'arrossegament que és el *bou*, però amb mesures més petites. És un art com el *bolig* i la *xàvega* però amb la característica que es treballava des de l'embarcació.

Les parts de l'art

L'artó estava *armat en +gólf*, és a dir, la xàrcia formant sina perquè treballassen més les tresses que el filat i aconseguir que el peix s'hi *+engolfara*. Aquest art constava de les parts següents:

Les *surades* o trossos de suro. L'artó tenia més plom que suro. De suro només en posaven el necessari perquè aguantàs dret l'artó. Els pescadors volien aconseguir que l'artó anàs prop del sòl.

La *tressa del suro*, el cap que passava pel suro.

La *sàrcia*, la fibra de cànem filada.

La *tressa del plom*, el cap que passava pel plom.

Les *plomades*, canuts de plom perquè l'art anàs cap avall.

Els *calons*, mànecs de fusta amb rebaix. També rebien aquesta denominació els cordons que unien l'art i les cordes.

Les *cales*, les cordes d'espart de les quals es tirava per a eixugar l'artó.

Les parts de la xàrcia

La xàrcia de l'artó estava formada per vessos i cada ves tenia la seua pròpia denominació:

Les *bandes* o prolongacions laterals de l'art de diversos vessos. Cada banda tenia quinze braces i la malla era la més +*clara* –amb més obertura– de la xàrcia.

Els *calons*, inici de l'artó i ves més *clar*.

Els +*clars*, part clara de la malla, ja que es trobava al principi.

Els +*casserets* o *cassarets*, vessos següents als clars i, per tant, més *cecs*.

El +*cóp*, part final de l'art amb forma de bossa. La seua llargària era de deu o onze metres.

La *corona* era la part més cega del cóp fet amb fil més gros. És on quedava el peix.

Capítol 4

Els arts copejats

Les embarcacions

Les barques de l'artó eren generalment tres, encara que es podia anar amb una o dos només:

- El *llaüt de l'art*, que era la barca que transportava l'art. Hi anaven sis hòmens.
- La *segona*, barca auxiliar. Hi anaven dos hòmens.
- L'*+enviada*, barca xiqueteta destinada a dur el peix a terra.

La jornada

La primera cosa que feien a Benidorm en una jornada que començava a les quatre o les cinc del matí era *+metre* l'art en la barca. Una vegada *metut*, eixien del Racó de l'Oix i anaven cap a la Punta del Cavall.

A la Punta del Cavall *marcaven el corrent*, miraven d'on venia, i si espentava molt. Els mètodes per a fer aquesta operació eren de diversa mena. El més sovintejat consistia a deixar l'embarcació *a so de marea* fent que la barca anàs a la ronsa, tot observant cap on anava i la seua velocitat. També podien deixar caure arena per veure la força i direcció d'arrossegament.

Havien de tenir molt en compte els corrents perquè segons d'on fos calaven a un lloc o a un altre. Si hi havia corrent de llevant treballaven des de la Ferradura cap a la Cova de l'Aigua; i

si eren corrents de ponent o de garbí treballaven darrere de la Serra, ja que la Punta del Cavall defenia dels corrents.

Els bols

Els *bols* eren a quinze +*cordes*. Els pescadors fondejaven corda i mitja per dins la *barbada* i *llargaven* l'art cap a fora perquè quan pujàs la barbada ja estigués tancat. Açò es feia perquè el *peix de fora*, que és el que es mata en l'artó, no volia entrar a la barbada. El primer bol es feia una miqueta ans d'apuntar el sol per a eixaguar-lo mentre era fosc, ja que era l'única manera d'enganyar un *peix lladre* –que sap fugir– com és el lluç, peix que amb l'artó se'n matava poc i era molt valuós.

El llaüt més gran és el que calava i tirava l'art a bord. En el segon anaven dos hòmens, que es quedaven amb un *caló* o punta de la cala mentre calava el llaüt. Quan acabava de calar el llaüt, pujava més gent al bot i s'apartava una mica. També podia anar una altra barqueta, que tirava un ferro per a mantenir fermes les embarcacions. Aquesta barqueta s'unia a l'altra mitjançant la *trapa*, que és el cap que uneix una barca a l'altra. Si no anava una altra barqueta aniria un *gall*, que era el suro o banderola amb un cap que anava al ferro. El gall permetia que la barca no es mogués quan +*alotaven* o +*apamaven* –eixaguaven amb tirades– l'artó.

Capítol 4

Els arts copejats

Quan els pescadors estaven al lloc, llargaven el ferro perquè aguantàs el moviment de les *tirades* o moviment d'atracció dels caps de l'art. Les embarcacions quedaven unides per la trapa que permet que les barques s'**atrapen* alhora que van *eixaguant* l'artó –tirant l'art dalt–. Aquesta operació durava fins que la barca auxiliar li donava el *caló* o punta de l'art a la barca gran. A cada bol estaven tirant tres quarts o una hora. Havien de mirar molt les distàncies i moviments perquè si l'art anava molt pesat, la barbada *rotllava l'art* i no hi podia entrar peix. Tan bon punt eixaguaven l'art treien el peix perquè l'enviada el portàs a la plaça.

El *peix de l'artó* és *peix de fora*, que viu de la barbada cap a la mar fonda excepte la rascassa que és *peix de barbada*. A més mataven moll –el que més–, sépia, pagell, besuc, escorpa, sucla, lluç i altres semblants.

La *part*, o sou que rebien els participants en la pesquera, era un muntó per a l'amo de l'art i dos per a la gent. De l'últim bol es partien el millor per a la plaça i el més fluix per a ells.

El bolig

El *+bolig* és un art copejat per a capturar el peix, principalment gerret de l'Illa. És un art com l'artó. Té l'estructura de la xàvega però amb dimensions més reduïdes. El bolig es tre-

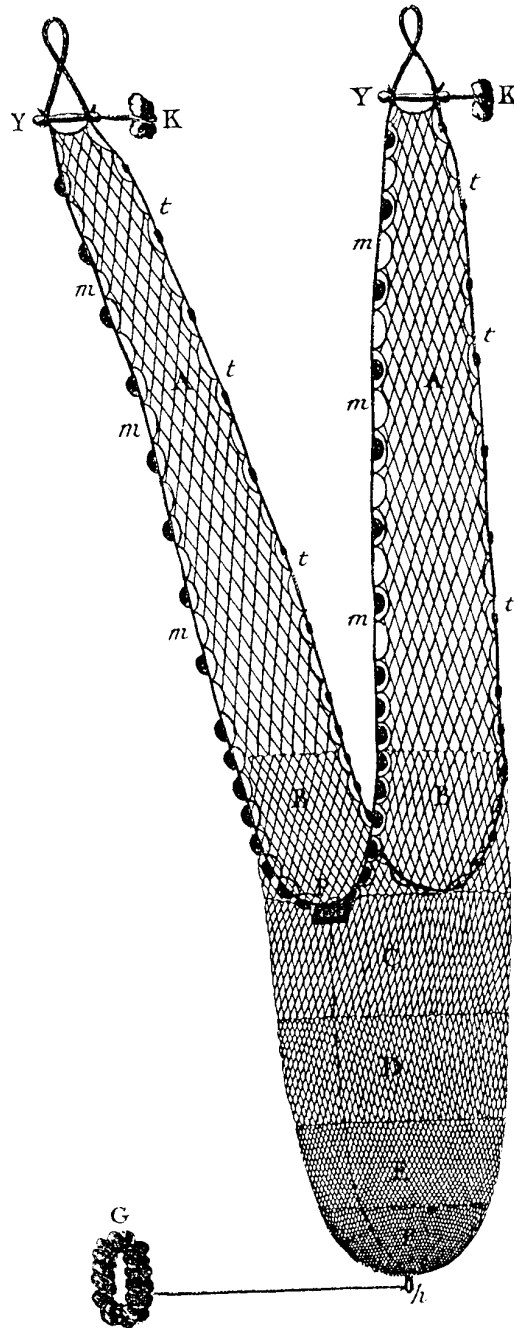
ballava des de l'Illa o des de la platja. A Altea li deien **bolig de roda*. Els informants alteans deien que no s'emprava a Altea, però que l'havien vist calar als benidormers. A la Vila Joiosa es diu *bol* o *bolig*.

El bolig, antigament, era un art fet de fibra vegetal mentre que ara són materials sintètics. Aquest art es mesurava per cordes, per això cantaven +*mola* a l'hora d'indicar una corda del bolig. Segons les cordes que li posaven a l'art, el bolig anava *més fora* –cap a mar obert– o *més terra* –cap a la costa.

Com que l'Illa té tres cordes de barbada per a eixir al net, açò obligava que l'armat de la xàrcia del bolig i de l'artó fos diferent. El bolig havia d'estar *per taula desbocat de plom*; és a dir, la tressa més en banda que la xàrcia perquè no rotllés. Estant la tressa del plom més en banda que la xàrcia, l'art no rotllava. Al contrari que l'artó, que estava més *templat*. Al bolig treballava la xàrcia, mentre que a l'artó treballaven les tresses. L'*armat* o estructura de l'artó era millor perquè, en treballar les tresses, l'aigua obria les xàrcies, tenia més *gola* i entrava més peix al cóp. El bolig té un ves que es diu *clar*, però en duu poc. En canvi s'arma amb *giró*, que és un ves amb la finalitat d'*abossar* «donar forma de bossa» el cóp. A la corona té **cornialeres*, obertures dels cornials.

Capítol 4 Els arts copejats

El bolig

PESQUERA COPEJADA. EL BOLIG

A. Les bandes.	F. La corona.
B. Els clars.	K. El pedral.
C. Els caçarets.	Y. El caló.
D. El giró.	m. La tressa del suro.
E. El cóp.	t. La tressa del plom.

Font: Sáñez Reguart.

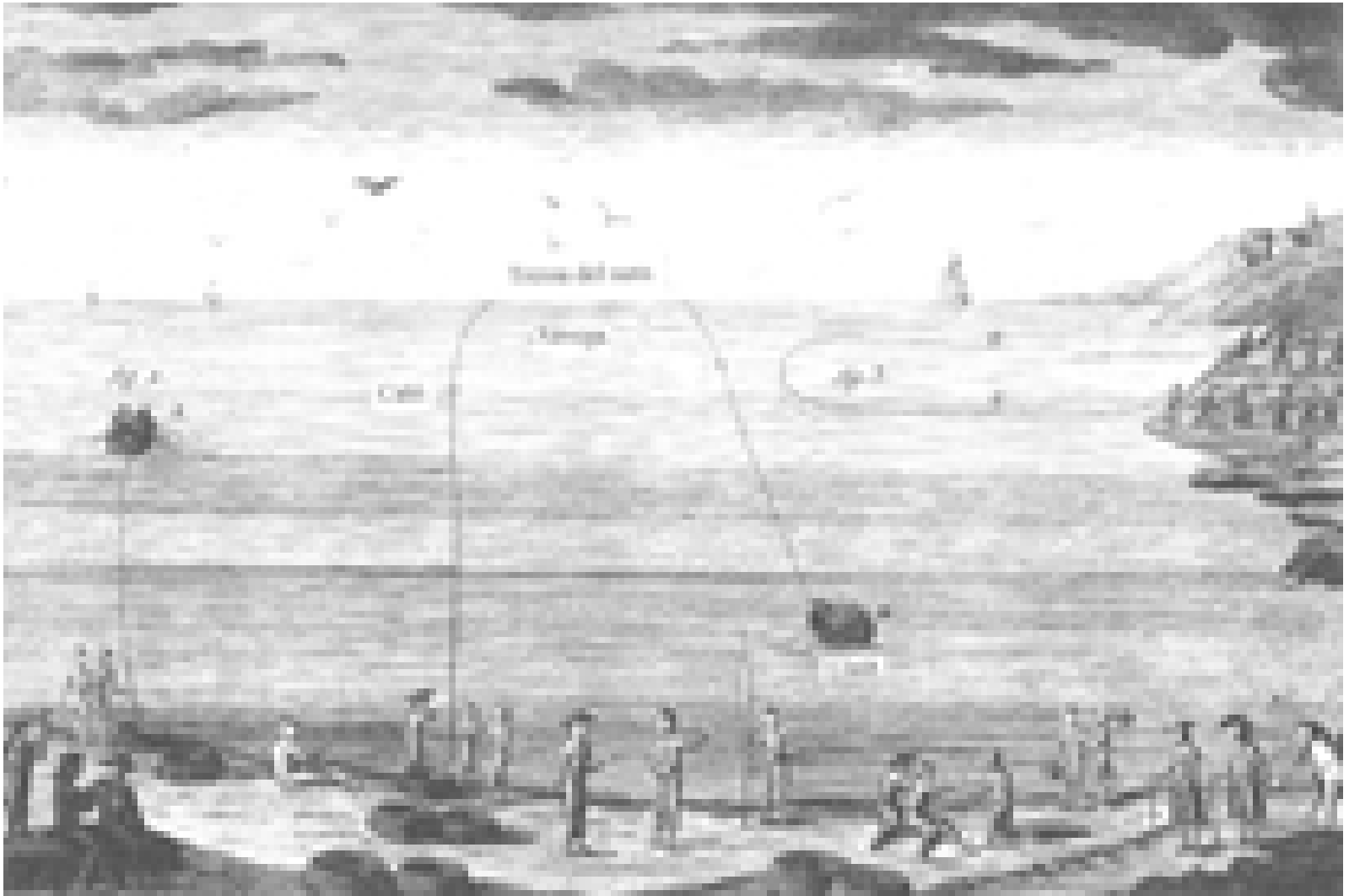
El bol

Per anar al bolig es feien servir dues o tres embarcacions. Un bot posava l'art en l'aigua i quatre o cinc hòmens atesaven de cadascuna de les cales. L'art havia d'anar paral·lel per les dues bandes, perquè si no era així el peix se n'eixia. La primera acció era parar-se a la Punta de Llevant, prop de l'Illa, a *+provar el corrent*. Si el corrent *tirava* –espentava– molt fort de garbí, se'n tornaven a casa. Si el corrent era poc o era calma, calaven. Els mariners una vegada constatada la força i direcció del corrent, s'adreçaven a l'Illa de Benidorm i anaven a l'indret conegut com la Xapa on preparaven l'art per *llargar* el bol. La llargària del bol estava entre les dues cordes i les deu, cada *corda* tenia vint-i-cinc metres. Per aconseguir bons resultats anaven provant: si estaven a quatre cordes i mataven poc de peix, llargaven una mica fins que en trobaven. Si fora no en trobaven, acurtaven i en trobaven a terra.

Com que els bols es feien de nit i s'hi veien poc, l'art duia uns nucs fets al punt d'unió de cada corda, els *senyals*. En arribar la mola al primer home, aquest feia el crit: *mola!* A l'altra banda estava un altre *senyal* fet amb fil de cànem perquè pogueren saber el ritme que havien de seguir. També s'havia de **xapar*, és a dir, colpejar amb les cordes o amb les bandes contra el terra perquè el peix encabís el cóp. A la **rebufa* –al darrere del

Capítol 4 Els arts copejats

Calament de la xàvega

Font: Sáñez Reguart.

tot— se situaven uns hòmens, que anaven *fent mola*, plegant les cordes en cercles amb el cap que ja s'havia eixaguat. Quan quedava una corda o una mica més, els hòmens anaven tancant-se. L'*home de fora*, que se situava a l'exterior, anava ajuntant-se perquè l'**eixaguator*, o lloc on havia d'acabar l'art, estava on treballava l'*home de terra*, que era el situat a la banda de terra. L'últim senyal es deia la *+viuda* i indicava que era l'última corda i el crit corresponent era *la viuda!* El

bolig ja es tancava del tot perquè els quedaven dues tirades, la que estaven fent més una altra.

El bolig s'*eixaguava* –es treia fora de l'aigua– dret a la Xapa, ja que el corrent l'espentava cap ací. Com alternativa també podia fer-se des de dues barques a la manera de l'artó. Una vegada eixaguat el bolig, els hòmens que tenien els calons *abocaven* el bolig o *salpaven* la piola de les cornialeres per tal de traure el peix. Es feien tres *bols* o llançaments de la xàrcia del bolig, que eren:

- El *bol de prima* a primeres hores de la nit.
- El *bol de mitjanit*, sobre les dotze de la nit.
- El *bol de la clara del dia*, quan el cel començava a fer-se clar.

Les direccions dels bols podien ser tres, però tenint en compte que sempre s'eixaguava dret a la Xapa de l'Illa:

- *Cap a fora*, mirant al Campello o a Alacant.
- *Cap al Tossal* o *cap a Punta Plana* o *próva a la Palmera* si el corrent era més *fresquet* –amb més força–.
- El *bol del Murtal*, adreçant vers la partida del Murtal.

La llampuguera

La +*llampuguera* era un art copejat per a capturar la llampuga. Aquesta pesquera era de temporada, pròpia de la tardor, que es calava amb senya a cent metres d'aigua. A la llampuga anaven al rompre el dia, quan la mar perd la lluïssor produïda pel *llamp* o *foc de la mar*. Si la mar llampejava en calar l'art, el peix veia els llums i fugia.

La llampuguera es basa en el fet que la llampuga és un peix que nada per la superfície, com a molt a tres o quatre metres de fondària, i per la banda de fora de la mar. A més, el costum que té la llampuga de +*sospalmar-se* davall de qualsevol objecte que sure singularitza i facilita la captura de l'espècie. Els grecs ja havien observat i aprofitat aquest comportament de l'espècie, com ens conta Opià (veg. Calvo 1990:289-290). També Sáñez Reguart (1791, IV, 29) en parlar de la *llampuguera* esmenta aquest costum tan característic del peix:

«Estos [la llampuga] aunque desovan indistintamente en los algares, sin duda la casualidad hizo ver se presentaban á executarlos tambien á la sombra ó abrigo de alguna otra especie de yerba marina, y asimismo de algun ramaje caido por casualidad en el mar».

Veient tot açò, els pescadors van crear un sistema de pesquera que tingué en compte aquestes característiques peculiars de la llampuga, i van bastir un art que permetés traure el major partit possible a les condicions en les quals s'havia de treballar. Així és com va nàixer la llampuguera.

Segons Massutí i Vidal (1997:73-74) la pesca de la llampuga té una zona puntual a la conca occidental mediterrània que és Mallorca. Hi hauríem d'afegir les costes de València i Alacant com assenyala Sáñez Reguart (1791, IV, 29 i 33) –qui no esmentava Mallorca–, i ressaltar la Marina perquè ha estat una pesquera molt practicada fins fa poc de temps. Massutí i Vidal també assenyalen Sicília, Malta i Tunísia com les altres zones llampugueres.

L'art de la llampuguera

L'art de la llampuguera és un art copejat que permet envoltar el peix arredossat al voltant d'un objecte que sure. Les parts de la llampuguera eren com les dels altres arts copejats. La *sàrcia* és de filat ben gros per aguantar vint o trenta arroves de llampuga. El *cóp* (nota 1) tenia un ves de *xàrcia* per la part del plom que anava avançat a la resta de l'art perquè el peix no se'n fugís.

Capítol 4 Els arts copejats

El bol

Els pescadors calaven unes boies amb pedrals a llocs on la fondària fos vora els cent metres. Ací es faria el bol. Passat un temps la llampuga hi aniria a aixoplugar-se del sol. Aleshores, quan el patró ho creurà convenient, els hòmens salparan per a calar la llampuguera. El llaüt amb una tripulació de set a deu hòmens *provaven el corrent* per fer el bol de manera adient. Si el corrent era de garbí tiraven el calament tocant la boia i anaven halant immediatament després d'haver calat. Quan els arribava l'art passaven la banda per damunt la boia, la boia quedava *franca* –lliure–, i seguien halant fins que el peix arribava dalt la barca. El bol durava uns vint minuts i se'n feien set o vuit, fins que el sol remuntàs. En acabar, tornaven a casa bogant al ritme de les *salomes*, una de les quals era: «*Ja tornem de la llampuguera*» (veg. Llorca Ibi 1998a:923-927).

La peceta

La **peceta* és un bolig petitíssim treballat per dos hòmens, a la Vila Joiosa segons Llorca Baus (1985:212) ([nota 2](#)). La usaven a les puntes de les roques on feien un cercol amb l'art i després batien perquè el peix buidés. Cabrera (1993:291) donava referències d'aquest art a Dénia:

«Té forma de mitja lluna i la tiren a força bruta i si hi ha algun peix l'arrastren, si no s'enganxa. Estan molt prop de la vora. Són pesqueres molt miserables de gent que no podia guanyar-se la vida d'atra manera [...] Jo no ho he conegut; ho he sentit contar».

El poblador

El *+poblador* és un sistema de pesquera semblant a la llampuguera i a l'artó, usat a la Vila Joiosa, en el qual posaven dins l'aigua una branca de pi amb una panna perquè el peix hi anàs a sospalmar-se i després li feien bol. També es podia emprar el poblador per a obtenir peix que servís d'esquer a la tonyina. Sáñez Reguart (1791, IV, 29) descriu una *llampuguera*, emprada especialment a la «Costa de Alicante», que usava un art sense cóp i que feia servir branques de pi perquè les llampugues s'hi estiguessen criant fins que podien anar a pescar-les:

«Este descubrimiento parece dió causa á que nuestros pescadores, con especialidad los de la costa de Alicante, se hayan dedicado á establecer una pesquera constante y lucrativa, para cuyo efecto hacen acopio de ramas de pino bastante crecidas».

Capítol 4

Els arts copejats

També Massutí i Vidal (1997:23) ens diuen que a Mallorca la llampuguera actualment es cala amb rams de mata:

«A finals d'agost es veuen sortir el llaüts llampuguers que van a calar, carregats de pedrals, rams de mata, munt de corda i capcers, amb l'aigua que els arriba als embornals».

La xàvega

La *xàvega* o l'*+aixàvega* és un art copejat semblant al bolig, però de dimensions més grans. Les principals diferències de la xàvega amb el bolig són que té un ves de malla més cega que no el porta el bolig, el *+remanent*. També el bolig té 60 o 70 braces per banda de llargària, als quals la xàvega li afegia 10 o 12 braces de xàrcia més clara perquè no pesàs tant. L'avantatge de la xàvega és que, gràcies a l'altària de l'art, agafava tot tipus de peix.

L'art es calava des de la costa fins a les tres milles. El bolig i la xàvega –principalment per al gerret de l'Illa– es treballaven des de la línia de terra, bé fos des de l'Illa, des de la platja en el punt conegut com la Bassa Seca i la Foia del Bol o des de les Penyes de l'Albir a Benidorm. A Altea des de la partida del Bol, i a la Vila Joiosa a l'Arsenal –a la gola del riu de la Vila–, a les puntes del Moro i al Paradís.

Treballar la xàvega era una tasca molt costosa puix eixien a calar en apuntar el sol i l'eixaguaven a les quatre o les cinc de la vesprada, depenent de les *+malletes* o *cordes* que arriaven.

Les parts de l'art

La xàvega consta de les següents parts que formen l'art:

Les *surades*, que són pannes de suro.

La *tressa del suro*, cap per dins dels suros.

La *sàrcia*, tels fets de matèries vegetals.

La *tressa del plom*, cap per dins dels ploms.

Les *plomades* són trossos de plom.

Els *calons*, els extrems dels caps i els cordells dels extrems dels caps, també els mànecs de fusta dels arts. Del caló a la xàrcia es formava un *peu de gall* (A).

Les *malletes* (A,V) o *cales* (B) que són els caps.

L'*+estrop* (A). L'estrop és una mena de corretja d'espart de tres dits d'ample amb una ralinga a la punta. A la ralinga portava o bé una surada o bé un nuc, i servia per atesar amb més força la xàvega.

Capítol 4

Els arts copejats

Les parts de la xàrcia

Els vessos que formen la xàrcia reben les denominacions següents:

Les *bandes*, les comes de la xàrcia.

El *giró*, el ves que permet el gir de la xàrcia.

Els *clars*, els vessos de xàrcia més clara. Tenia deu o dotze braces.

Els *casserets* (nota 3), els vessos posteriors als clars.

El *cóp*, el ves en forma de bossa on quedava el peix.

La *corona*, que és el remat del cóp.

La *+trampa*, ves a l'interior de la xàvega i el bou perquè el peix no se n'isquera en deixar de fer la correguda. Mentre la xàvega feia la correguda la inèrcia mantenia la *trampa* horitzontal, però en deixar de córrer queia i tancava l'art. Aquest ves s'aplicarà també a l'art de bou on rep el nom de *ratera*.

Les embarcacions

La xàvega tenia dues embarcacions per a calar la xàrcia:

- Un llaüt que carregava amb la xàrcia i els caps.
- Un bot que *provava* i *assenyalava la marea* als tripulants del llaüt per tal que calassen més bé.

El bol

La calada de la xàvega la dirigia un home des de terra. Si era de nit agafava dos metxots per a indicar cap on havia d'anar la xàrcia. Els mariners després de deixar un cap a terra anaven mar afora i arriaven malletes per la popa fins que arribaven a l'art, que també era arriat. Aleshores posaven proa a terra i anaven amarrant malletes a l'altre cap de l'art fins que arribaven a la costa. Una vegada calada la xàvega, la gent començava a atesar. Els qui atesaven deixaven les malletes a uns mariners que anaven *fent mola*, els +rosseros segons Martínez i Martínez (1921: 36). Els rossers es trobaven a una distància que permetia alhora atesar fluidament i deixar els caps ben *amolats*, formant moles ordenades. La persona que estava eixaguant l'art tornava a agafar-se on havia començat. Era important que el personal mantingués l'art paral·lel perquè el peix quedàs copat. Amb aquesta finalitat hi havia uns draps a cada certa distància anomenats +rollos a Altea i *senyals* a Benidorm. Les dues fileres anaven acostant-se a mesura que eixaguaven.

Mentre tot açò passava a terra, des de les barques tiraven pedra per tal que el peix que no volia entrar a l'art s'hi encabís. Passat un cert temps, la gent començava a animar-se amb crits i cada vegada s'atesava més de pressa fins que,

Capítol 4

Els arts copejats

pràcticament, acabaven corrent en arribar l'art al trencall de la maror, ja que els cops de mar ajudaven a eixaguar-lo. Antigament a la mateixa platja, en abocar l'art, es triava el peix per arroves. Si no hi havia una quantitat suficient per a classificar-lo per arroves, es classificava per *ranxets* o munto-nets petits, com es diu a la *Revista Altea* (novembre de 1931): «Ahora mismo el alijo mísero, en cantidad y variedad, esparcido por el suelo, por *ranchos*, cuya subasta, inicia *Prinsés* (apodo de Antonio Zaragoza, el vocero)». Els pescadors benidormers encara recorden que la xàvega de l'Illa de Benidorm ha arribat a pescar en un sol bol tres-centes arroves de gerret, dotze arroves de déntol i divuit de calamar.

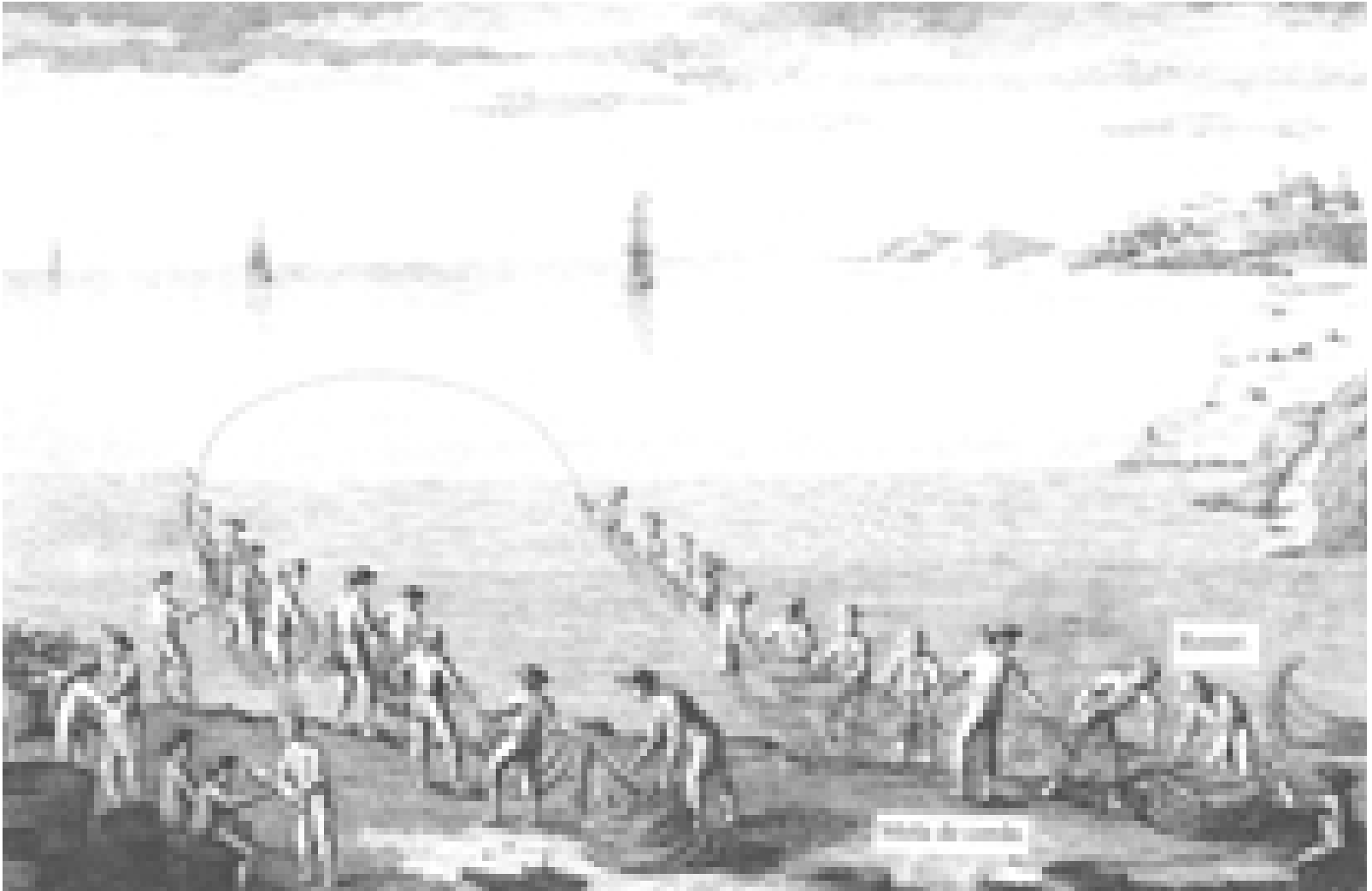
La part

Les parts han anat variant segons els temps i les persones. Les referències als usos i costums antics que exposem ací estan extrets de l'obra de Francesc Martínez i Martínez (1921) *El derecho consuetudinario en Altea*.

L'amo de les barques i l'art, un terç. D'aquest terç pagava al patró de la barca gran un sou per cada lliura que havia guanyat.

Dels dos terços restants es feien les parts corresponents. Els mariners de les embarcacions i els quatre rossers, part i

Eixaguament de la xàvega

Font: Sáñez Reguart.

mitja cadascú. Els *rosseros* a més tenien l'afegitó d'un sou per cada lliura dels dos terços.

A la gent que atesava des de la malleta se'ls pagava una part als hòmens, als xicons mitja part i als xiquets un quartó.

El fet que tot aquell qui anava a atesar l'art havia de ser acceptat i rebia una part, sense que s'hi pogués rebutjar ningú, féu que la xàvega acomplís una funció social impor-

Capítol 4

Els arts copejats

tantíssima. Arribava a ser l'única aportació econòmica de certs estaments socials com les viudes, persones d'edat o mariners convalescents d'alguna malaltia. Tant Altamira (1905) com Martínez (1921) analitzen l'aspecte econòmic i jurídic de l'art que fou anomenat *art de la pobrea* amb tota la raó.

Vocabulari

Agullera (pr. *aüllera*).— Art i pesquera per a la captura de l'agulla. És un dels molts noms d'arts que deriven del peix que s'hi mata. Les variants comarcals d'*agullera* són *aüllera* (A,B,V) i *ullera* (A,B). Una altra denominació comarcal és **aülleta*. La forma *agulleta* és una habilitació per el·lipsi de l'expressió *anar a l'agulleta*. També a Altea deien **aüllera de cóp* (A). Els alteans usen aquesta especificació per a diferenciar-la d'una agullera sense cóp que denominen *artó* (veg. **Artó**).

Aixàvega (pr. *aixàbega*).— Xàvega, Altea i a la Vila Joiosa. També a Altea, *xàbega*. A Benidorm *xàbiga* i *aixàbiga*. Coromines assenyalava l'ús del fonema bilabial: «Encara que predomina la pronúncia amb -v, alguns val. ho diuen amb -b-: EnrValor (c.Castalla) i Fullana [...]» (*DECat*). El *DCVB* arreplega a Benidorm la forma amb -v-, tanmateix la que jo sen-

tia a Benidorm i a Altea era amb *-b-*. Roig (1978:99) al segle XV emprava *exàvega*: «mas infinits són qui sos dits / volenter oen, tals pres se cloen / en llur *exàvega*; qui en llur *tàvega* / mal punt és pres». *Aixàbiga* a Benidorm i a Altea (segons Martínez i Martínez 1921:35). També a l'Alguer *aixàviga* segons Caria (1995:145).

L'increment *ai-* del fonema palatal fricatiu sord és molt usual en català (veg. Colomina 1985:143). Les dues formes alteanes *-aixàbega* i *xàbega-* també les arreplega Segura (1996:107) a Alacant en parlar dels filats usats per a transportar la palla en cavalleries. En el parlar de terra l'*aixabegó* «filat per traginar mercaderies a l'om de les cavalleries» sempre és enunciat amb l'increment *ai-*. Pons (1916:163) recull *xàvega* simplement com a filat de terra sense esmentar-n'hi funcions pesqueres malgrat que tenia aquest apartat en compte al seu vocabulari. En gallec es diu *xàbega* on deu ser catalanisme, ja que segons Rodríguez Santamaría (1911) i Calo (1980:41) és un art que els catalans van introduir al segle XVIII junt al *bolig*.

***Alotar.**— Apamar la xàrcia per a traure-la de l'aigua. *Halar* i *alotar* són verbs referits al mateix camp semàntic, però amb significació diferent. No el trobe documentat en català; sí que ho és en castellà des de 1732: *alotar* «arrizar, colgar una cosa

Capítol 4 Els arts copejats

en el buque de modo que resista los balances» (*DECH*). Ara bé, el trobe deu anys abans al *Vocabulario Marítimo* (1722:7): «*Arrizar el ancla*, es ponerla à la vanda, y trincarla. Llamase tambien, *alotar*». És interessant observar que el moviment de les mans és el mateix quan s'alota la xàrcia que quan es prenen els rissos de la vela (cast. *arrizar* «fer el ris a la vela»). Per tant, *alotar* és un castellanisme nouvingut al llenguatge mariner català que desplaça el verb *apamar* (veg. **Apamar**).

***Apamar.**— Traure la xàrcia fent moviment amb els palmells de les mans. *Apamar* és un verb que ha estat desplaçat per *alotar* (veg. **Alotar**) tanmateix encara hi ha mariners que empren *apamar*, però trobem més mariner dir *alotar*. Aquesta opinió es basa en el fet que *apamar* també l'empra la gent de terra mentre que *alotar* només el coneix la gent de mar.

Artó.— 1. Pesquera diürna en la qual un art copejat encerclava el peix. Aquest és el significat general en tot el domini lingüístic. *Artó* és la forma diminutiva creada a partir d'*art* «ormeig copejat de pesca». A Altea en diuen *artet*. També en aquest cas la forma alteana coincideix amb la del Marquesat front a la benidormera i la vilera. Cabrera (1993:290) recull la distinció següent a Dénia: «L'artet es diferencia de l'artó perquè en lloc de calar-lo des de la platja es cala des de la barca, prop de la costa i en aigües poc profundes». A Altea deien

que l'*artó* també podia ser una agullera sense cóp, per això a l'art copejat li deien *artet*. 2. A Altea, agullera de cercol sense cóp i amb anelles.

***Avançada.**— Ves de xàrcia que ix del cóp de l'agullera per la part inferior i es posa a l'altura de les bandes per a evitar que la mola pugui fugir si s'aplata. El senyor Josep Llinares de la Vila Joiosa el definia com «un regolf de l'agullera per a què el peix no se'n fuja». Bayona Vives (1990:3) té l'avançada com l'element més singular de l'agulleta. Zaragoza i Pérez (1997:24) l'esmenta als seus versos: «La furgadora ha agarrat / el patró, ja que servix / per a fer que –el peix que ix– / busque el plom de l'*alvançat*». La variant *alvançat* o *alvançada* és un més dels termes valencians que s'ha vist atret pels nombrosos mots d'origen aràbic (cf. *aljau* «arjau», *almetla* «ametla», *alvenc* «avenc»).

Boldritja.— Baldritxa, mena de gavina que acaça les moles de peix. Segons els mariners de Benidorm la boldritja el que vol és beure's l'oli que amolla el peix. La forma blaveta coincideix amb la d'Eivissa en una mostra més de l'estreta relació entre la parla eivissenca i el valencià meridional. Coromines també reporta la variant alteana *voldrija* que apareix al *BDC* (X, 98). Coromines estudia aquest substantiu i diu que deu ser una forma que prové del mossàrab **perdice* (veg. *DECat*,

Capítol 4 Els arts copejats

Baldritxa). Tanmateix Colomina (1991:339-341) dóna per bona l'explicació que deriva *baldritxa* del mateix *baldr-* de *baldrag*, *baldrac* i *baldrés* «xarrar» amb un sufix diminutiu-despectiu romanç; explicació més plausible que no la fantasmagòrica llengua prejaumina (veg. Llorca Ibi 1998b:15-19).

Bolig.— Art copejat per a capturar el peix. La grafia antiga era amb *-itg* com apareix a les *Ordinacions* (1673:168): «Item, manam que ninguns peixcadors, així de *bolitgs* com los que peixquen ab tirs, ralls, xàrcies y a la encesa, o de altra qualsevol manera [...]». Colomina (1991:121), molt encertadament, qualifica de preferible la grafia *bolig* a l'actual normativa *bolitx*. I és amb la grafia *-ig* com l'escriuen diversos autors com Oller (1995a:43). Aquest catalanisme passa aviat al castellà de murcià *boliche* (Colomina 1997:232), i arriba fins a Galícia al segle XVII segons Calo (1980:22).

Brollar.— Moviment de la mar provocat per les moles d'aguella, a Altea. També es troba a Mallorca *brollar* «pujar ràpidament a flor d'aigua el peix per agafar el grumeig i tornar-se a enfonsar produint un broll en l'aigua» (*DCVB*).

***Brollet.**— Moviment de la mar provocat per les moles d'aguella. Martínez i Martínez (1921:34) recull aquest substantiu: *brollet* «burbujas que hacen las agujas». Per comparació del

brolet que sobreïx de l'aigua amb les sardines que sobreïxen dels llaüts es deu crear el **rebrollar* que trobem a l'obra de Zaragoza i Pérez (1997:62): «El llaüt a *rebrollar*! / De les sardines més belles / que naveguen per la mar».

***Cala.**— 1. Tipus de cap per a calar les xàrcies, a Benidorm. És una accepció no enregistrada. 2. Mà nec de fusta dels arts. També a Cambrils *cala* té aquests sentits segons Savall (1991:53): *cala* «conjunt de les malletes» i *caló* «fustes llargueres». En gallec també té aquests significats (veg. Leiro 1990:65). A Benidorm la *malleta* s'identifica com el cap del *bou*. Hem de tenir en compte que el bolig i la xàvega són els antecessors del bou i, per tant, la terminologia ha passat d'uns a l'altre. *Cala* deu ser una relació metonímica amb el sentit de *calar* «fer baixar una corda» que es troba, per exemple, al *Liber Elegantiarum*, Esteve (1489:105): «*Calala* o metela en un pou ab una corda».

Caló.— 1. Cordell prim que va a morir a una gassa i que evita que la xàrcia es doblegue. 2. Mà nec de fusta amb rebaix perquè l'art quede obert, extrem del cap anomenat *cala* o *calament*. També a Cambrils segons Savall (1991:53). 3. Extrem de malla de les bandes de l'art de la tarrafa i de l'artó. 4. Triangle de cable metàl·lic on fan fort les malletes per arros-

Capítol 4 Els arts copejats

segar el bou. Les puntes de les cales es diuen *calons* o *frenes*, segons l'art que siga.

La variant i el sinònim que trobe de *cala* són: *escaló* «bastó de les puntes de l'art» a Roses, Lloret (1993:6); i *estatza*, *BDC* (XIV,26) i (*DCVB*). Lloret (1993:6) diu de *caló*, *escaló* i *calones* en parlar de la pesca a Roses: «*Escaló*, terme que actualment alterna amb l'introduït pels alacantins: *calones*». Sobre aquesta afirmació hem de dir que l'únic terme registrat a la Marina i a Alacant per a les puntes dels arts i els bastons que s'hi col·loquen és *caló*. En canvi, a Múrcia, *calones* «cuerdas de la langostinera» i «extremo de madera» Valero (1972: 88-89 i 91). La forma *escaló* és un vulgarisme creat per la pròtesi de l'article tal i com ocorre amb *estenalles* i *estisores*.

Casseret.— Ves de l'artó, la xàvega i el bou, a Altea i a la Vila Joiosa. És un cas de tancament de la *a* pretònica fenomen usual a la Marina (veg. Colomina 1991:16). *Cassaret* a Benidorm, que és la forma que apareix en català oriental i mallorquí (veg. *DCVB*). També és la forma que recull Pons (1916:80) en el seu vocabulari tèxtil. En gallec es diu *cassarete* segons Calo (1980:42). Per a l'etimologia i extensió del mot vegeu Colomina (1991:89).

Cec.– Espés, parlant de xàrcies o de malles. Gil i Llop (1945:3-4) recullen *cec* al *Vocabulario*: «*A cob sech* “cierta arte de pesca”. Prohibido por el privi. 21 de Pedro I, fol. 33, 2. Sit prohibitum piscatoribus dicte albufarie ne piscent cum almixars, pantenes, faxets, alcudia, brugina, cum rete et *ab cob sech*, saltades, seques [...]». Hi trobem *sech* i *seques* que deu fer referència a la grandària de l’obertura de la malla i tractar-se de l’adjectiu *cec*, *cega* que unànimement enuncien els nostres mariners. També Pons (1916:73) emprà aquest adjectiu parlant de la malla del bolig. Per tant, veiem que *cec* i *cega* són els adjectius usats tradicionalment.

Clar.– 1. Ves amb més llum malla que es troba al principi de l’art. Pons (1916:81) recollia *clar*, que en llenguatge mariner deu ser pres del vocabulari tèxtil com en molts altres casos: «*Clar*. En les pues de teixir, l’espai entre cada dues de llurs palletes, per on passen els fils d’ordit». 2. Adjectiu referit a l’obertura gran de la malla parlant de xàrcies o de malles. Té com a antònim *cec* en el llenguatge mariner i *espès* en el tèxtil.

***Cóp.**– 1. Part final de certs arts amb forma de bossa. Segons Lloret (1993:5): «La part final del bou és la corona, la qual s’anomena freqüentment “*copo*”, que és un castellanisme introduït pels alacantins». A la Marina sempre s’enuncia

Capítol 4

Els arts copejats

cóp i, pel que sembla, els pescadors alacantins també usen el terme *cóp* (Segura 1996:156), per tant, hauríem d'esbrinar les causes per les quals s'usa el castellanisme *copo* a Roses.

2. Ves de xàrcia de la llampuguera situat al plom. Aquest *cóp* s'avança a l'art perquè poue el peix. El mateix ves a l'agulleta es diu l'*avançada*. És una accepció no enregistrada de *cóp*.

Cóp és un dels mots del tèxtil que passa al llenguatge mariner. Com explica Pons (1916:87) s'entén per *cóp*: «El borralló de qualsevol fibra tèxtil en estat de floca, que es posa en la filosa per filar-lo, segons es feia antigament». *Cóp* és un substantiu que ha abastat més camps que el tèxtil i el pesquer, ja que segons Tormo Colomina (1995:120-122), a Alcoi, vila de secular tradició tèxtil, **cóp* designa el tresorer de la comparsa que és el qui ocupa el centre de les formacions per parelles de *filaes* en les festes de moros i cristians. A més a més, com que l'arcabús del *cóp* és de major grandària que el dels altres festers i es dispara en una posició distinta **cop* ha passat a designar aquest tipus d'armament, almenys a Beneixama (L'Alcoià).

Corda.— 1. Trenat de cànem o d'espart per als arts copejats.

2. Setze braces. És un nom de cap que s'usa com a distància per un procés metonímic com ocorre amb *orsada* i *caloma*. *Corda* ha anat reduint l'extensió del seu significat en llen-

guatge mariner, de ser un terme general ha passat a designar un sol tipus de trenat. El terme general és *cap*.

Cornial.— Obertura lateral de l'art. Cada art duu dos cornials que van amarrats amb un cap fi anomenat *piola*. Per abocar la captura realitzada cal desnigar les pioles. Coromines (*DECat, Corn*) també recull *cornal* en sentit nàutic: «*Cornal* “corda en un extrem d'una xarxa” [1354; altre ex. nàutic de c. 1500, de sentit no tan clar en *DBal.*] és “la que serveix d'agafador per a sacsejar el cóp de l'art” en el Maresme (StPol 1931), en relació amb el significat d'angle d'una xarxa de pesca fluvial a les Valls del Flamicell (Violant, *BCEC XLV, 357*)». En les tasques agrícoles de la Marina *cornial* té els significats de cantó d'un camp, que no es pot llaurar perquè l'animal i el forcat no hi arriben. Amb la mecanització del camp ja es poden llaurar els cornials dels bancals. Les persones que han viscut de la terra també apliquen modernament *cornial* al punt des d'on els futbolistes trauen els *corners*. De *cornial* deriva **cornialer* «obertura lateral d'un art». Aquest substantiu és preferentment femení, *les cornialeres*, encara que també s'enuncia en masculí, *els cornialers*.

Encimunsar.— Encimolsar, cosir un ves de xàrcia amb un altre. D'*encimolsar* al *DECat* s'explica que és la forma composta de *cimolsa* «llenca que forma la vora de la peça del

Capítol 4

Els arts copejats

drap de llana», terme propi de teixidors i tradicional a la nostra lexicografia com ho demostra el fet que és recollit per Pastor (1827:124): *simolsa, orillo*. Lamarca (1839:48) recull *simbolsa* amb el mateix significat. El substantiu també es troba –com era bo d’esperar– recollit del tèxtil català per Pons (1916:150) en la forma *simolsa* «cap de peça dels draps de llana»; i al tèxtil alcoià per Tormo Colomina (1995:158) en les formes *simolsa* o *simossa* «tros de teixit no aprofitable [...] forma el cap d’una peça i el remat de l’altra». El verb *ensimolsar* també apareix al vocabulari tèxtil de Pons (1916:98): «*Ensimolsar*. Fer passades de malla amb fil gruixut de lli o de cànem retort, per reforçar les vores o caps de les peces de xarxa». I, posteriorment, Amades i Roig (*BDC XIV*, 25) reporten el verb amb canvi de grafia: *encimolsar* «fer vores a la xarxa». A Benidorm i a la Vila Joiosa el verb ha seguit fidel al sentit de reforç que Pons reportava. El substantiu *simolsa* ha tingut fortuna com a renom, ja que trobem *Simolses* a Altea segons Martínez i Martínez (1912:105): «El sastre de València, que aixina es nomenava per ser fill d’esta ciutat»; i *Felo Simolsa* a Alcoi segons Tormo Colomina (1995:118). Pel que fa al canvi fonètic és freqüent que el fonema // esdevingui /n/ davant de consonant: *qualsevol* > *consevol*, *roldana* >

rondana i *altina* > *antina*, com a exemples blavets. Exemples no blavets: *Alfons* > *Anfons*, *alfàs* > *anfàs* (veg. *DECat*).

Encodillar.— Doblegar-se la xàrcia. A la tarrafa, doblegar-se la corredora sobre si mateixa. El verb és un castellanisme derivat de *codillo* «espècie de nus o anella que es fa espontàniament en un cap de corda per haver-se enrevoltat algunes vegades sobre si mateix (castellanisme)» (*DCVB*). A la pesquera del bou també es diuen *codillos* les corregudes amb revoltes anguloses. En les pesqueres de cèrcol i en la parla usual es fa servir el terme *recolze* «plec de la xàrcia o d'altres objectes» (veg. *Cap. 5. Els arts de cèrcol*).

***Engolfar.**— 1. Donar golf a la xàrcia o a la vela. 2. Endinsar-se el peix o qualsevol altre objecte dins el cóp. El senyor Josep Zaragoza em contava que: «una vegà en Quinitra, anant al bou, mos si va *engolfar* una palmera al cóp i vam perdre tot el dia...». És un derivat de *golf* «bagatge que es dóna a la xàrcia o a la vela» (veg. **Golf**).

***Enviada.**— Barca xiqueteta destinada a dur el peix a terra. En canvi, segons Viruela (1985:54) al Grau de Castelló l'*envià* és l'embarcació més gran. També a l'almadrava de Formentera, segons Costa (1990:35): «Per treure, tant la tonyina com la melva, de Formentera s'utilitzava una balandra de

Capítol 4 Els arts copejats

vela quadrada i d'uns trenta palms (*sic*), anomenada l'*Enviada*, que portava el peix cap a Eivissa». Deu ser un terme generalitzat, ja que Guillén i Jáudenes (1956:34) el recullen: «*Enviada*. El pescado que lleva a puerto la embarcación de este nombre». Aquests autors donen per generalitzat el substantiu al «Levante». L'*enviada* ja apareix a *Observaciones* (1866:3) parlant de la pesquera del bou a València.

Estrop.— Mena de corretja d'espart de tres dits d'ample amb una ralinga a la punta amb la qual els pescadors atesaven per eixaguar la xàvega. Segons Coromines és un més dels derivats del grec «corda, corretja»: *estrop* «lligada al rem», *estropada*, *trapig* i *trapijol* (veg. *DECat*). *Estrop* «corretja de l'art» té com a sinònim *cingle* «aparell utilitzat pels remitgers (sirgadors o artaires) de l'art per tibar dels caps de remolc de la xarxa» Oller (1995b, 3, 101). També el reporta Mas i Gibert (1994:40).

Furgadora.— Pal amb un drap blanc a la punta per a espantar el peix i fer que encabís el cóp, a Benidorm i a la Vila Joiosa. A Altea en diuen *canya*. És un clar exemple d'ús de substantiu comú –*canya*– fins que es troba un mot com *furgadora* que li dóna nominació pròpia.

***Golf.**— Sina, bagatge que es dóna a una xàrcia o a una vela. És una accepció no enregistrada de *golf*. L'antònim de *treballar en golf* «donant forma de sina a la xàrcia» és *treballar en taula* «amb la xàrcia perpendicular a les tresses». Savall (1991:49) també recull aquesta accepció de *golf* «forma que es dóna a la xàrcia en uns determinats ormeigs» a Cambrils. En general totes les xàrcies han de pescar en golf per tal que el peix s'hi quede emmallat. També existeix **regolf* «afegitó de xàrcia» especialment referit a l'avançat de l'agullera, a la Vila Joiosa. Igualment, *golf* s'aplica a la vela.

Guarnir.— Posar a l'art els elements que li calen per acomplir la funció que pertoca. És l'aplicació a la xàrcia del verb nàutic *guarnir* «posar a un aparell o a un arbre de vaixell les barres o caps que li pertanyen; passar la corda pels ulls dels botons o quadernals» (*DCVB*).

Llampuguera.— Art copejat per a capturar la llampuga. El *DCVB* i el *DECat* només donen registres balears. Tanmateix Sáñez Reguart (1791, IV, 29 i 33) ja reportava aquest art de les costes valencianes. Allò important és veure confirmada l'estreta relació halièutica entre les comarques meridionals del País Valencià i les Balears com palesa el substantiu *llampuguera*.

Capítol 4

Els arts copejats

Malleta.— Tipus de cap per a llargar les xàrcies tant del bolig com de la xàvega i del bou, a Altea i a la Vila Joiosa. És la forma més general al nostre domini lingüístic, i també és el nom que rep a la indústria tèxtil segons Pons (1916:118). A Benidorm en diuen *cala* i *corda de bol*. El fet que la *corda del bol*, és a dir, la corda que anava al bol s'empra per al bou, és un indicatiu que reforça la interpretació de *bou* com a variant de *bol* (veg. *DECat*).

Metre.— Posar l'art en la barca. Aquest verb es conserva en uns pocs casos, generalment frases fetes o usos especials. Muntaner (II, 72 i 80) ja empra al segle XIII el verb *metre* referit a les galeres. Coromines també el recull entre els pescadors del Maresme: *metre l'art* (*DECat*). El participi a la Marina és *metut*, en comptes de *mès*, com escriu Zaragoza i Pérez (1997:22): «Després de *metut* l'art, / la gent arrima l'esquena / i al llaütet fan anar». Aquest verb és una mostra evident del conservadurisme que amera el llenguatge mariner.

***Mola.**— Corda del bolig. El *DECat* recull *mola de corda* en documents de les drassanes de Barcelona de 1331-1467, *mola* «corda del bolig» pot ser una el·lipsi especificadora aplicada a la corda del bolig. Els significats de *mola* que podem trobar en altres indrets són força similars al de la Marina: *mola* «corda del bolig» a Roses (Lloret 1993:5), i *mola* «munt de

corda plegada en forma de voltes i cadascuna de les voltes» a Peníscola (Ayza 1981:313). Existeix la locució *fer mola* «plegar les cordes del bolig en cercles ordenats». També a Dénia *fer moleta* (Cabrera 1993:290). *Fer mola* pressuposa un plegament de la corda ordenat i sistemàtic, altres expressions com *enrotllar* tenen connotacions negatives. Pense que *mola* i *fer mola* són termes molt estesos. A Catalunya *fer mola* «apilar les peces del sardinal» (Bas i Camprubí 1980:154).

***Poblador.**— Sistema de pesquera semblant a la llampuguera i a l'artó usat a la Vila Joiosa. Pense, per les notícies que donen Opià i Sáñez Reguart, que el terme *poblador* es refereix al fet que el peix «*pobla*» les branques de pi o d'altres objectes que els pescador deixen calats, com ja hem explicat (veg. Cap. 2. *Anar a la tonyina*). Mentre que *llampuguera* o *artó* és el tipus de xàrcia que s'hi usa per copar el peix.

***Provar (la marea o el corrent).**— Constatar la direcció i la força de l'aigua de la mar. A Benidorm, *provar el corrent*. Aquesta utilització de *corrent* i *marea* per a indicar el moviment direccional de la mar és una mostra fefaent de la substitució del terme *corrent* per *marea*. Un exemple de forta interrelació entre *corrent* i *marea* es troba a *corrent de marea* «agitació brusca i violenta de la mar, produïda per dos corrents contraris» (DCVB).

Capítol 4

Els arts copejats

***Rebol.**— Repetició d'un bol. Nadal (1992:22) també recull *rebol*: «Rebol. Fet de calar el segon art de Port de Reig abans d'haver acabat de recollir el primer». És una mostra més de la forta relació entre el llenguatge de la Marina i el que fan servir a les comarques catalanes de forta presència blaveta.

Refoll.— Soroll i moviment fort provocat per l'eixida d'una mola de peix a la superfície. *Refoll* sembla ser un terme molt estès geogràficament, ja que també apareix a Dénia, Tortosa i Roses amb el sentit de barbulla del peix (veg. Guillén i Jáudenes 1956:53). També existeix la variant *refoio*, a la Vila Joiosa i a Finestrat (veg. Colomina 1991:288-289). En una entrevista sobre la Cala de Finestrat l'entrevistat diu: «Darrere, el que és el front de la mar era un olivar. De quan el *refoio* es va fer un estany que ha estat molt de temps. Un poc més amunt estava la caseta del "Mixerol" que tenia una era i un pi» (Algado 1997:62). Dins la fraseologia popular trobem a la Vila Joiosa l'expressió: «*ser més brut que el cap del refoio*».

***Remanent.**— Ves de malla molt cega propi de la xàvega. *Remanent*, forma arcaica de *romanent*, ja apareix al *Consolat* (veg. *DECat*, *romandre*). *Remanent* també és la forma usual al parlar terraire.

***Rollo.**— Drap que posaven com a senyal a la xàvega, a Altea. A Benidorm li deien *rollo* al senyal de la tarrafa. Eren diverses les maneres de fer senyals als arts, com ara posar draps, fer nucs als calaments o malletes i també posar una panna de suro amb color distint. Hem de pensar que a partir de la panna de suro –moltes vegades definides pels informants com un «*rollo de suro*»– la denominació va passar a qualsevol tipus de senyal fos drap, nuc o fil. A Benidorm, en diuen *senyals*.

***Rossero.**— Mariner que enllestia la xàrcia i els caps de la xàvega, a Altea segons Martínez i Martínez (1921:36). *Rossero* sembla ser un substantiu derivat de *rossec*. L'hem de relacionar amb una de les parts que Altamira (1905:58) diu que es deduïen en la pesquera de la xàvega: «*tres diners de conte y rosa* (para los que se meten al mar desnudos de medio cuerpo para ayudar a la pesca)». A Benidorm aquests mariners es diuen *els de la *rebufo*.

***Sospalmar-se.**— Quedar-se el peix redossat a l'ombra de les boies o de taules que suren per la mar. El compost *sospalma* «balma» és estudiat per Coromines al *DECat* però simplement com a substantiu. La forma verbal naix del fet que les balmes són usades com a aixoplucs per a persones i bestiar. El costum del peix d'anar a protegir-se vora les embarca-

Capítol 4

Els arts copejats

cions o les xàrcies fa que se'ls aplique el verb. Com també de *redòs* es fa *redossar*. Colomina (1991:308-309) en fa l'estudi complet.

***Trampa.**– Ves a l'interior de la xàvega i el bou perquè el peix no se n'isca en deixar de fer la correguda. Lloret (1993:6), al delitós treball sobre els alacantinismes al parlar de Roses, diu que és un dels substantius introduïts pels pescadors alacantins a Roses. *Trampa* és un dels nombrosos mots que passen d'art en art, fruit de l'evolució i continuïtat del llenguatge mariner a través de temps i de tècniques.

***Trapa.**– Trava, cap que uneix una barca a l'altra, a Benidorm. El significat d'aquest mot lliga fortament amb *trava* «peça que uneix dues parts mòbils d'un artefacte per impedir que se separin' (*DCVB*) i *trava* «corda que lliga els palangres de dos en dos en els calaments de baga rodona» (*BDC XIV*, 66). Deu ser un castellanisme, ja que no es registra en català i, a més, Cueva (1990:40) esmenta la *trapa* parlant del palangre: «Las brazoladas [...] se unen a las mallas mencionadas por medio de una *trapa* o *mosquetón*». A partir de *trapa* és crea **atrapar-se* «atracar-se, acostar-se dues embarcacions unides pel cap anomenat *trapa*» a Benidorm.

***Viuda.**— Últim senyal del bolig que indicava la darrera corda, a Benidorm. Sigalés (1984:213) recull *vídua* «nom amb què es coneixia antigament la darrera llanxada que portava en terra les restes del descarregament d'un vaixell i que era arribat el moment en què alguns receptors generosos obsequiaven els tripulants». Pense que el substantiu *viuda* deu tenir relació amb alguna creença que relacione les viudes amb el fet que es denomine així l'últim element d'un conjunt, com el senyal del bolig o la darrera llanxada. Potser tinga a veure el fet que una font d'ingressos de les viudes era anar a estirar de les cordes a la xàvega, i tal volta es quedassen a la *rebu-fa* o última posició, que és la menys sacrificada.

1 Segons Sáñez Reguart (1791, IV, 30) la llampuguera no té cóp: «Del propio modo que aquella enorme red, la *Llampuguera* carece de copo ó bolsa...» . Per tant, la *llampuguera* que esmenta Sáñez Reguart deu ser el que a la Vila Joiosa diuen *poblador* i que s'estudia més avant.

2 Savall (1991:58) esmenta una pesquera semblant anomenada *rossegall* a Cambrils.

3 El senyor Mulet deia que aquesta xàrcia era espessa i estava feta de cànem i cotó (torçal).

Capítol 5. Els arts de cèrcol

Introducció

Els *arts de cèrcol* són pesqueres que envolten el peix amb la xàrcia i després la tanquen per davall. Els principals arts de cèrcol, i que tractarem ací, són: el *+fanalot*, la *tarrafa*, la *traïnya* i l'**artó*. Solien ser pesqueres nocturnes que pescaven a l'encesa; és a dir, empraven el foc per atraure el peix –amb gran risc per a les embarcacions—. Segons Mas i Gil (1979:64) els pescadors empraven feixos d'espart que cremaven en un estri anomenat *llanda de foc*. Aquesta forma de pescar era molt coneguda al nord de Catalunya i es practicava des d'antic al cap de Creus, a la part del litoral compresa entre Roses i el Port de la Selva (veg. Bas i Camprubí 1980:337; i Oller 1995a:61). A la costa de la Marina també es practicava l'encesa i, per tal d'evitar el perill de les flames, a principis de segle, el viler Roc Zaragoza

va idear el *fanalot*, giny que va obrir les portes a les innovacions actuals en les tècniques de cèrcol (Llorca Baus 1985:215). Fos on fos la primera aplicació del foc, allò important és que la pesquera a l'encesa és el pas que hi ha entre els arts, com ara el bolig o l'artó, i els moderns arts de cèrcol.

Pel que fa a l'expansió dels arts de cèrcol, Junyent i Comas (1991*b*: 110) assenyala que: «L'any 1909 arribaren a Sant Feliu les primeres teranyines. Procedien de Cambrils, que les havia adaptat del Cantàbric». Però sembla que el camí no era així exactament. Rodríguez Santamaría (1911:265) afirma que:

«La tarrafa en Galicia así como en el Cantábrico es moderna porque data de 1902 y es de origen español, puesto que las primeras que se establecieron en Cariño fueron traídas de la Isla Cristina».

És a dir, malgrat que diversos autors assenyalen el Cantàbric com origen de la teranyina i la tarrafa, Rodríguez Santamaría diu que a aquests indrets provenien d'Isla Cristina. Isla Cristina era un dels punts de confluència de l'emigració blaveta –valenciana, en general–. A més a més, a principis de segle a la Marina s'havien produït una sèrie d'innovacions que van ser fonamentals per als arts de cèrcol. Per tant, l'expansió –i en bona part la creació– dels arts de cèrcol, dels

Capítol 5

Els arts de cercol

arts copejats i de l'arrossegament, degué ser obra de mariners valencians, així com de les innovacions més reeixides del bou que veurem més avant.

L'artó

L'**artó* era un agullera alteana de cercol sense cóp i amb anelles. Per dins de les anelles passaven unes +*cargaderes* que embossaven el peix. Les anelles anaven al cap que anava a la ralinga del plom. Per eixaguar l'art tiraven dels caps, les anelles s'ajuntaven i formaven una espècie de cóp. S'usava en mar de set a dotze braces d'aigua i, principalment, durant el mes de gener, època en la qual l'agulla va a desouar a l'alguer. Els pescadors *anaven a la vista*, és a dir, que descobrien el peix pel *brolet* que feia. Podem considerar l'artó com el pas que hi ha dels arts copejats als arts de cercol, fins i tot manté la denominació antiga malgrat haver canviat la tècnica de captura. A partir d'innovacions d'aquesta mena es desenvoluparan els actuals arts de cercol.

El fanalot

El *fanalot* era una pesquera que feia servir un fanal submarí per a atraure el peix. Segons Mas i Gil (1979:117) i Llorca Baus (1985:215-217) va ser a principis de segle quan es féu

servir un llum davall l'aigua. El llum era una roda de diversos blens senzills o dobles, amb un mínim de dotze blens. El fanal es col·locava a la carena de l'embarcació. La carena ja tenia un buit adient on inserien el fanal gros que sobreeixia quaranta o cinquanta centímetres. El llum rebia el nom de *globo* i la pesquera es deia *fanalot*. Aquesta pesquera només es va emprar a les províncies marítimes d'Alacant i València, on hi havia vint-i-sis embarcacions amb *fanalot*. L'any 1909 es va establir el reglament de la pesquera amb fanalot, i l'any 1914 van autoritzar la malla de 10 mm la banda del quadrat i amb la xàrcia banyada per als districtes d'Altea i la Vila Joiosa (nota 1). Aquest sistema de pesquera va estar vigent fins el 1920. A partir de 1921 es va imposar la pesca amb llum de carbur sobre l'aigua, després s'hi va emplear la benzina i, a hores d'ara, el gas butà.

La tarrafa

La *+tarrafa* o la *llum* (nota 2) era una pesquera nocturna de *cércol*—que volta el peix amb la xàrcia— i tenia com a element característic l'ús de la llum per a atraure les moles de peix. La tarrafa pescava tot l'any, però es considerava que les millors èpoques d'aquest art eren els mesos d'octubre / novembre i de març / abril. El fet que es practicava de nit obligava els

Capítol 5

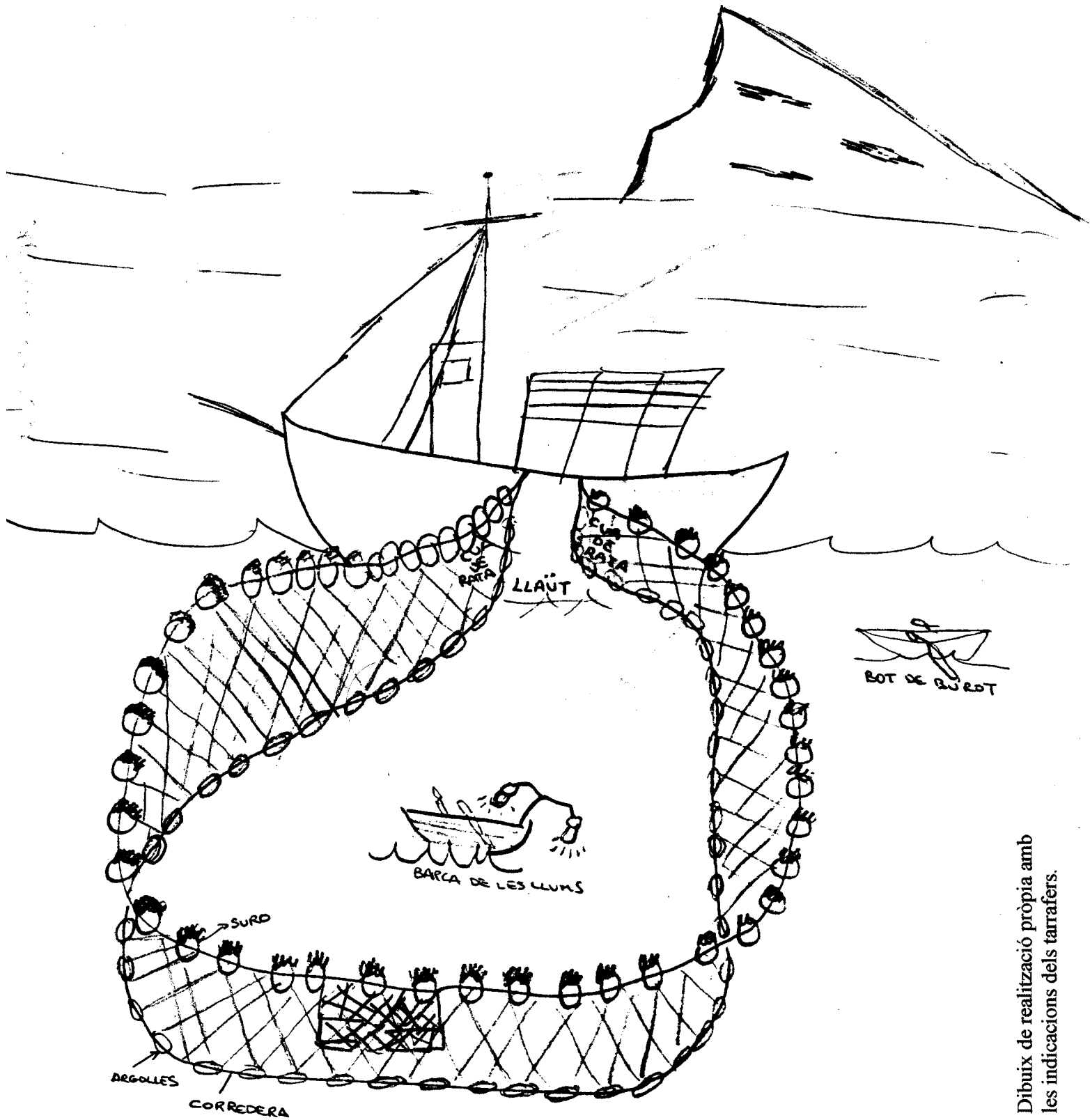
Els arts de cercol

mariners a adaptar-se al calendari i horari lunars. Per aquest motiu si la lluna estava *en la seua força* –lluna plena– no eixien a la mar. Si la lluna feia els quarts havien d'esperar que *estiguera en la paret* per a calar. I conseqüentment, la *fosca* o lluna nova tenia la consideració d'etapa més adient per a la tarrafa. L'ús del motor va permetre que les zones de calada fossen extenses. Cada embarcació es regia d'una manera, però allò més habitual era que, en una nit dels mesos més propicis, pescassen per la zona compresa entre Calp i el Campello. Els altres mesos de l'any s'havia d'anar més lluny: Gandia, Xàbia, Dénia, Castelló, Moncofa, Eivissa, Alacant i Santa Pola.

La tarrafa i l'almadrava eren dues autèntiques indústries de la mar, tant pel volum de pesquera com pel personal que s'hi ocupava. És per aquest motiu que han estat les úniques pesqueres que han donat nom propi als seus empleats: *+tarrafers* i *almadravers*. Per copsar la seua importància, hem de pensar que en una relació alteana que abraça dels anys 20 als 60 apareixen 48 llums (veg. Llorens Barber 1995:315-321). A Benidorm l'any 1945 hi havia divuit tarrafes, quantitat més que considerable per a la població del moment.

La tarrafa a la Marina va desaparéixer sobre l'any 1960 ([nota 3](#)) substituïda i transformada en la *traïnya* de procedència atlànti-

La tarrafa a Benidorm

Dibuix de realització pròpia amb
les indicacions dels tarrafers.

Capítol 5

Els arts de cèrcol

ca. A la Vila Joiosa existia un tipus de tarrafa menuda anomenada **terrafeta*.

Les embarcacions i els càrrecs

Les embarcacions de la tarrafa eren les quatre següents:

- La *barca a motor* (A), el *motor*(B) o la *barca* (V).
- El *llaüt de l'art* o *llaüt de la tarrafa*.
- El *bot* o *bots de la llum* (B) o *llaütet dels farols* (A,V).
- També n'anava una d'auxiliar denominada el *bot*.

El personal que hi participava, els *tarrafers*, es componien de més o menys vint persones amb els següents *càrrecs* o funcions:

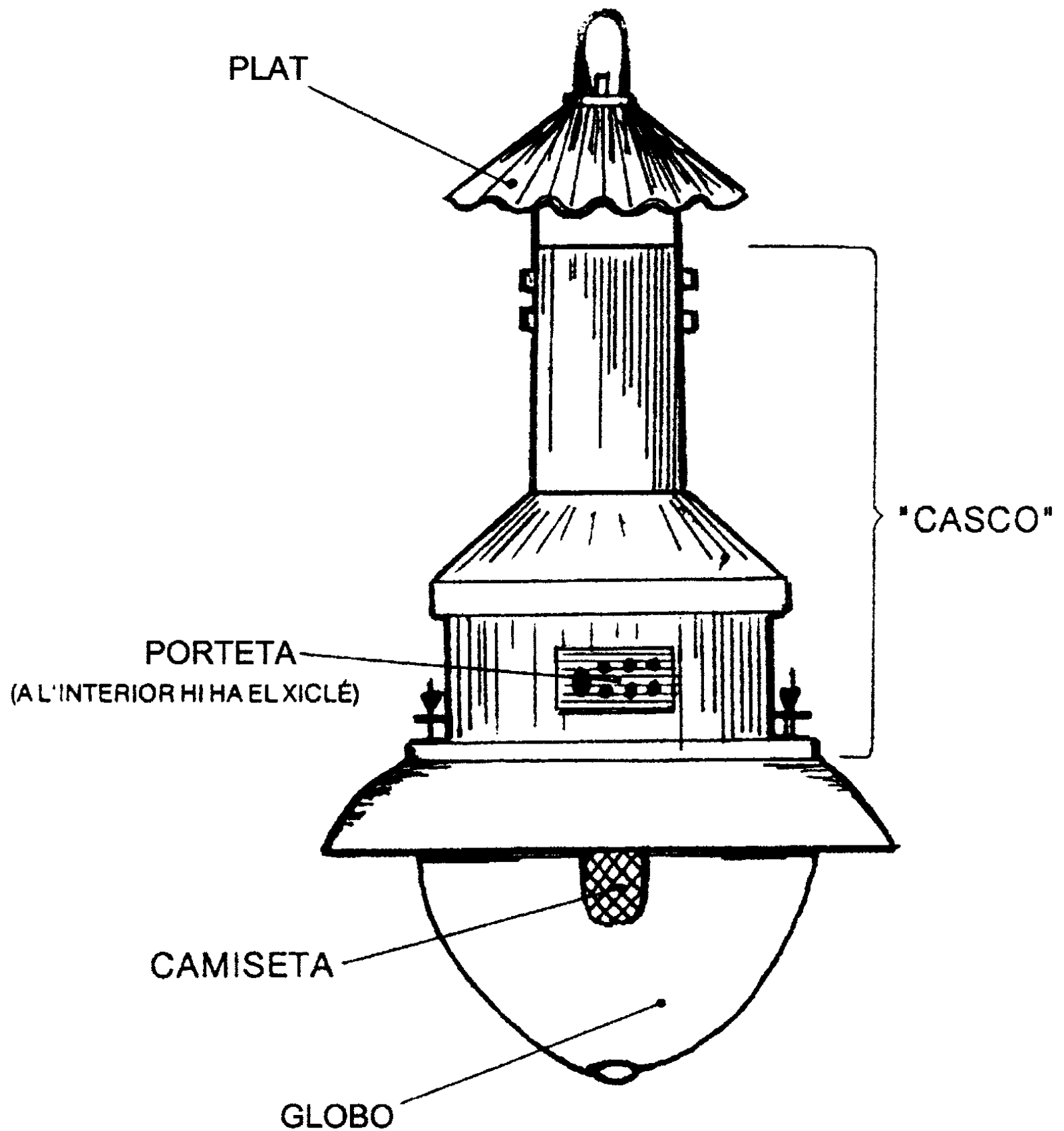
- El *patró*, que era el manador del motor.
- El *motorista*, mariner encarregat del motor.
- El *patró de l'art* o *calador*, manador del llaüt.
- Els *arriadors*, personal que *arriava* –abaixava, amollava– les xàrcies.
- Els *caladors* era el personal que eixia a *fer el bol* o **bolejar* i calava la xàrcia.
- El *llumero*, que era l'encarregat dels llums.
- Els *mariners*, personal sense qualificació específica.

L'art

L'*art* era la xàrcia guarnida amb tots els elements necessaris per poder pescar, tenia dues bandes: *próva* i *popa*. La seua llargària *de cap a cap* feia entre 120-150 braces. I el *calat* era d'entre 8 i 10 +*panyos* o peces de xàrcia, cada ves tenia entre 200 i 400 malles. Les parts de l'*art* eren les següents:

- La *tressa o relinga (A) del suro*, que era el cap que passava per dins de les surades.
- La *cadeneta del suro*, que eren una sèrie de malles més reforçades que unien la xàrcia al suro. Anava *encimunsada* –cosida a puntades– a la tressa.
- Els *panyos de sàrcia de tarrafa* eren els vessos que formaven el cos de la xàrcia. Cada ves era de 16 *malles* –espai entre cada dos nucs de la xàrcia– per *pam*, que era la unitat de mesura de les xàrcies.
- La *cua de rata* era el ves de xàrcia més pròxim als *calons* –cap de la cala– de malla més ampla i de fil més gros. La xàrcia de la tarrafa anava a *morir a zero*, és a dir, s'estretia a mesura que la xàrcia s'atracava als *calons* –puntes de la xàrcia– fins desaparéixer.
- El *giró* era el ves de xàrcia més cega en forma de falca que anava des de la vora del matador fins la cua de rata. El *giró*

El llum de la tarrafa

Font: Savall (1991).

permetia que la tarrafa o qualsevol altre art prengués forma de bossa.

– El *matador* o la +*copejada* (nota 4) era la part central de la xàrcia feta amb malla. Era d'un filat més gros i més cec on es quedava el peix emmallat. El matador anava tocant el suro.

– La *cadena del plom* (B) o *repeu* (A) eren unes malles més reforçades que unien el plom, la tressa del plom i la xàrcia. La cadena anava encimolsada a la tressa del plom.

– La *tressa* (B,V) o *trensa* (A) o *relinga* (A) del plom era el cap que passava per dins les plomades.

– La *pata de gall* eren fils de *piola* –fil de cànem fet amb dos o tres cordells– que unien la tressa del plom a les argolles per on passava la corredora.

– Les *argolles*, anelles que anaven amarrades al plom.

– La *cargadera* (A,V) o la +*corredera* (B), cap que anava per dins de les argolles i que servia per a +*serrar* –estrényer– la bossa de la tarrafa.

– El *rollo*, era el senyal fet amb un tros de cap suplementari que passava per dins d'uns suros, que eren de color blanc. La finalitat dels suros blancs era diferenciar-los del

Capítol 5

Els arts de cèrcol

suros de la xàrcia que tenen el color de *degot* o tint que s'extrau de la *rosca* o *sorrosca* –escorfa de pi–.

– El *tornet* era l'anella de ferro, més modernament de bronze, al punt d'encontre entre la part de popa i la part de proa de la tarrafa. El tornet, que anava amarrat a la corredora, tenia la funció de llevar-li les voltes, ja que la corredora *menava* i al menar s'*encodillava* –doblejava–.

– Les *boles* (B) o els *bolos* (A) eren unes boles de fusta vora el tornet.

– El *calament*, cordam considerat a partir dels calons.

– Els *calons* eren les puntes de la xàrcia.

– Les *pasteques* eren les corrioles envergades a un arbret per a ajudar a *alotar* la xàrcia, *apamar* la xàrcia per a hissar-la.

– Els *llums* o *fanals* que constaven de:

– *Depòsit*, recipient del carbur.

– *Xiclés*, tubs metàl·lics per al gas.

– *Plat*, capell pla on entra el globus.

– *Registr(e)*, obertura per controlar la flama.

– *Globo*, cos de vidre.

– +*Camiseta*, tel on cremava la gasolina.

– **Agulla* era un palet per a dessembossar els xiclés quan la llum *roncava* –remor esmorteïda per falta de gas–.

Els senyals

Una vegada havia fondejat la tarrafa, el bot –podia anar-ne més d’un– es col·locava en un punt determinat i encenia els llums perquè el peix s’hi *emparara*. Aleshores els mariners havien d’esperar els senyals que indicaven la presència del peix. Aquests senyals eren els següents:

– Les +*barbulles* o la *barbullada*. Són bombolles d’aire que amolla el peix. Els pescadors havien d’estar atents per veure les *mogudes de barbulla*. Amb la barbullada podien saber quina espècie i en quina quantitat es trobava al voltant. Els peixos que fan *barbulla* són el gerret, el sorell, la sardina, l’aladroc i l’alatxa, entre altres. Així, per exemple, la sardina fa els **collarets*, un seguit de tres o quatre barbulles. En canvi, la característica de l’aladroc és que fa poca barbulla i fina. Ara bé, hi ha peix que no fa barbulles com la boga i el verat.

– Els *salts de trompa*, que són uns bots amb el cos del peix totalment vertical que la sardina fa per la *fosca*, la zona no il·luminada pels llums.

– La presència de *galfins jóvens* que acacen la sardina.

Capítol 5

Els arts de cèrcol

- El *refoio* (A,V) o *refoll* (B) és l'aflorament del peix a la cara de l'aigua.
- L'*aiguatge* (B) és el moviment de l'aigua que provoca el peix que nada pel fondo. Si els alerons ixen a la superfície es diu *refoll*.
- L'*arda* és la llüissor de la mola del peix quan navega, *la mola fa arda*. Aleshores, a Altea, es deia *pescar a l'arda* o *anar a l'arda* perquè anava un home dret a la proa per a localitzar el peix aprofitant la llüissor.

El bol

Quan els senyals eren clars eixia el llaüt i *feia el bol* –estenia la xàrcia– per a calar la tarrafa. La xàrcia estava **en tronc*, formant un bloc. L'operació era feta a mà pels arriadors a la popa. Prèviament, el motor s'havia quedat amb un caló de la xàrcia que tornava al llaüt. El llaüt feia el bol vogant. El motor estava enganxat al *pis* mitjançant un ferro i, segons fos la marea, *donaven més o menys ferro* –atesaven o amollaven més el cap que reté l'embarcació– per a facilitar l'activitat. El motor i el llaüt s'unien mitjançant un cap anomenat *cap del ferro* o el *cap de ferro*. Al llarg de totes les operacions el motor i el llaüt prenien posicions diverses. Els bols que tenen el seu nom propi són:

- El *bol de prima*, primeres hores de la nit.
- El *bol de l'alba*, al rompent del dia.

El bol de l'alba era el més característic de tots, ja que si la tarrafa duia dos botets dels llums, tots dos s'ajuntaven per a fer el bol. Un dels botets tirava el ferro a bord, sense fer soroll, per a evitar que el peix s'*aplatara*. Aleshores començava a ciar lentament de manera que el peix pogués seguir la llum fins que abarloaven els botets. Quan tot el peix s'havia amolat calaven i feien el bol.

Les accions

A) *Calar*. El llaüt es posava a la popa del motor per a pendre un caló i *calar* –submergir– la xàrcia.

B) *Serrar*. La proa del llaüt apareixia unida a la popa del motor pel cap de ferro. Des del llaüt *serraven* –tancaven– la xàrcia i la *cobraven + halant* –traient l'art de l'aigua alçant la xàrcia–. Els mariners tesaven les corredores per popa amb unes *pasteques* –espècie de corrioles–, que anaven enganxades en el *peixcante*, arbre amb dos ganxos on situen les pasteques.

C) *Halar les bandes*. Una vegada havien serrat, el cap del ferro es posava a la mitjania del llaüt per a unir la popa del motor i la mitjania del llaüt. Passaven les argolles a la mitja-

Capítol 5

Els arts de cèrcol

nia i *halaven les bandes* –arrossegaven les bandes de l'art per a traure-les– per popa i per proa fins que arribaven les surades a bord. Quan halaven sempre tenien en compte el **rollo*, senyal que posaven a les bandes. Aquests rollos eren equidistants del matador i dels calons. Quan els arribava el rollo cridaven *rollo!* i l'home de l'altra banda responia *rollo!* Si no ho feien així i la xàrcia anava de gairó se'n podia eixir el peix.

D) *Alotar*. Una vegada estaven les surades a bord els hòmens deixaven de tesar els caps i *alotaven*, és a dir, reduïen el cèrcol de la xàrcia amb les mans. Aleshores, a mesura que el cèrcol es feia més estret augmentava la *saltadissa* del peix. El bol, fins que no arriba el matador, presentava *recolzes* i una part sense fer rogle que es deia *l'+oberta*.

E) *Abarlovar-se*. Quan els mariners tenien la bossa amb el peix, el llaüt canviava de posició. El llaüt i el motor *s'abarlovaven*, es posaven paral·lels, i quedaven units per les surades.

F) **Copejar*. Després uns hòmens anaven *copejant*, traient el peix del cóp i *+covenejant*, traient el peix amb un cove i deixant-l'hi. Els covenejadors aguantaven l'ansa amb una *+revis-sa*, que era la cordeta que anava amarrada al cove, i l'altra amb la mà. Però si la quantitat de peix era superior a la seua

capacitat de covenejar aleshores anaven a *+òrri*, tirant les captures directament damunt la coberta i als corredors sense ordenar-lo. Antigament, posaven el peix en coves, però modernament les captures anaven en caixes d'entre 25 i 30 quilograms. Cal dir que, a Altea, el cove tenia un significat especial perquè si el posaven al pal major indicava una bona pesquera. Els pescadors deien que assolir cinquanta caixes o més de captures era una bona jornada.

G) *Tombar*. La gent del llaüt *tombava la tarrafa*, la passava de la mitjanía a popa en acabar de carregar. Aleshores els mariners del motor acondicionaven el peix. Les embarcacions tornaven a la seua posició inicial.

Perills i riscos

Aquesta activitat pesquera tenia certs inconvenients afegits als habituals pel fet d'estar a la mar, com ara:

- Els *pistons* o *fulminants* era el nom que es donava als explosius. Si el *peix era massa viu*, que surava massa, usaven pistons per atordir-lo o matar-lo. La seua utilització va provocar nombrosos accidents.
- La *rebertada* o destrucció sobtada de l'art per excés de pes. Els tarrafers temien molt *les rebertades d'aladroc*.

Capítol 5

Els arts de cèrcol

L'aladroc és un peix que *fa bola*, s'amuntega perquè en tocar la xàrcia mor. Si el peix feia bola els mariners havien de treballar amb un pes mort que resultava perillós per a l'equilibri de l'embarcació i que, a més, entrebancava les operacions d'embarcament. La contraposició a l'aladroc era la sardina, *peix viu*, ja que al surar facilita la seua arribada a bord.

– Les *avaries* són les destruccions de la xàrcia. Les avaries solien, i solen, ser provocades pels *galfins* vells. El dofí vell només vol peix mort perquè és més fàcil d'aconseguir, aleshores mossega les xàrcies i les desfà.

La part

Un altre aspecte de la pesquera eren els guanys que s'havien de repartir, acció que es coneixia com *comptar* o *fer les parts*. Si la jornada havia anat malament els hòmens deien que anaven *a comptar al botaló*, expressió irònica per a indicar que no es cobraria perquè al botaló no es podien fer els muntons. Els tarrafers seguien el sistema d'anar *a la part*, anar per percentatge del peix que es matava i es venia.

A Altea el repartiment era de la manera següent:

Del total de la venda, el *tot montó*, es deduïen les despeses de *fer el costo* –abastir la nau– i altres, com ara la gasolina,

el gel o el *terç de l'armador*. Del terç de l'armador eixia l'*afegitó*, que era l'escaig que es donava a certs mariners per la realització de faenes més arriscades o costoses. De la resta que en quedava es feien les parts:

- Dues parts al patró de pesca i dues al patró de papers.
- Part i mitja al motorista, al patró del llaüt de l'art i al llumer.
- Una part a cada mariner.
- Mitja part al xiquet d'a bord.
- Un quartó al *+paleret (A,V)* o *xiquet de fer l'escar (B)*, xiquet que feia missions auxiliars a terra.

A Benidorm es feien les parts deduïnt les despeses com la gasolina, els drets de la confraria, els globus, les camisetes... Quan s'havia deduït això quedava el net, el *montemayor*, i d'aquest *tot montó* eixien dues parts percentuals.

El 40% per al propietari. Els mariners li deien *la part del lleó* perquè sempre els quedava la quimera que era una part abusiva. D'aquesta part havia d'eixir l'*afegitó*, que era de mitja part o un quartó.

El 60% remanent era per a les barques i els mariners. D'ací eixien les parts de les barques. Cada part de la barca es tornava a dividir entre persones.

Capítol 5

Els arts de cèrcol

- La barca gran tenia tres parts.
- La barca xiqueteta, mitja part.
- El patró tenia la part més una altra.
- El motorista una part més una altra.
- Els arriadors, mitja part.
- El xiquet de fer l'escar, un quartó.
- L'*avisador*, un quart.

També s'hi contemplaven altres parts de caràcter excepcional com:

De la Mare de Déu. Durant el mes de novembre s'apartava mitja part per a la festa de la Mare de Déu del Sufragi.

De les campanes. Va ser un quart que es donava per a pagar les campanes de l'església.

Del +gafa. És el poca-vergonya, aquell qui amb les mans llavades intentava obtenir una mica de peix. De vegades l'obtenia i de vegades no.

La traïnya

La *+traïnya* o *fanal* és un sistema de tarrafa més modern i automatitzat. El funcionament d'ambdues pesqueres és, si fa

no fa, el mateix. L'explicació següent només remarca les diferències que hi ha entre l'una i l'altra.

L'art

- La xàrcia de la traïnya és tota *en +peça*, i no són dues parts com la tarrafa.
- Per a serrar la traïnya només hi ha una corredora.
- La traïnya no necessita de tornets que eviten les voltes de la corredora.
- En la traïnya, la xàrcia s'amolla *plana* –estesa–. En la tarrafa estava *en tronc*.
- L'art no té rollos, compten les argolles.
- La traïnya s'hala de la punta.
- El matador està al caló, no al mig de l'art.

Les embarcacions

- La traïnya no porta llaüt.
- A Benidorm, anava el *+bot del buròt*, que era l'embarcació més xiqueteta que el llaüt.
- Les embarcacions que van a la traïnya són el motor, el *bot del burot* i el bot dels llums.

Capítol 5

Els arts de cercol

El bol

- El bot del burot es quedava amb el caló.
- El *motor* és l'embarcació que fa el bol.

El xupa-xup

- El *+xupa-xup* és la màquina d'halar.
- Els *cabirons*, que són els extrems de la màquina d'halar.

Les maniobres

- Calar, halar i alotar es fa mitjançant la màquina d'halar o *xupa-xup*.
- La traïnya s'hala només per una banda, ja que ho fa una màquina i la xàrcia és només d'una banda.
- La traïnya va *a so de marea*, o siga arrossegada pel corrent. La tarrafa fondejava.

Vocabulari

Arda.– Pesquera de cercol alteana en la qual aprofiten la fosforescència del peix per a descobrir-ne la situació i encerclar-lo. És una habilitació per el·lipsi de l'expressió adverbial *anar a l'arda*. *Arda* és un castellanisme introduït a Altea com afirmen Guillén i Jáudenes (1956:20-21).

***Barbulla.**– Bambolla d'aire que amolla el peix. *Barbulla* apareix a Altea com a renom familiar i nom de traïnya (veg. Llorens Barber 1995:64 i 315). Cabrera (1993:287) també recull *barbulla* a Dénia. Zaragoza i Pérez (1997:32) també en parla: «Les llums ha encabit el peix. La *barbulla* va augmentant». Hem de pensar que *barbulla* té relació amb el verb *barbollar*, que té les següents accepcions registrades: «parlar precipitadament», «grunyir», «enganyar en el joc» (DCVB). Podem observar-hi que no es fa cap referència a *fer bambolles*. En canvi Pou (1580:146) diu: «la *barbuja* que fa laygua bullint. Butla, ae» forma que s'assembla força a la blaveta i que es confirmaria per l'etimologia de *barbollar* del llatí *bullare* «fer bambolles» (veg. DCVB).

La bibliografia ens mostra altres verbs i substantius similars a *barbulla*: *barbollar* «produir górgola un cardumen» a Alacant, *barbulla* «repío» a Torrevella, a la Vila Joiosa *barbrilla* (Guillén i Jáudenes, 1956). En gallec també s'empra aquest verb: a Pontevedra *barbullada* i *barbullar* (Guillén i Jáudenes, 1956:24), i *barbullar* «O ruído que fan (els peixos) ó meterse ó fondo» (Leiro 1990:128). A Benidorm s'empra la forma *barbullada*.

Bot del burot.– Bot auxiliar de la traïnya, a Benidorm (veg. Colomina 1991:129). També *bot del burot* «bote» al Cabanyal

Capítol 5

Els arts de cercol

(LMP 218). Pense que hem de relacionar el nom de l'embarcació amb *burot* «funcionari municipal encarregat de vigilar l'entrada de les poblacions i cobrar el dret d'entrada de certs articles» (DCVB). Cal recordar que en les poblacions de costa hi havia duana de mar amb els corresponents funcionaris, d'on versemblantment podria pendre's *bot del burot*. Sagarra (1990:110) esmenta el *burot* en l'obra d'ambient mariner empordanés *El cafè de la Marina*: «[...] i encara vés a saber si has amagat el déntol al nas d'algun *burot*». A peu de plana la nota ens explica: «L'expressió metafòrica *amagar el déntol al nas d'algun burot* indica el fet de burlar la vigilància d'aquest funcionari». També Mas i Gibert (1994:49) parla de la *barraca dels burots* al Maresme. Per tant, comprovem que el *burot* era un referent viu i present en la tasca dels mariners i dels pescadors.

Camiseta.— Tel del fanal de les pesqueres a la llum on cremava la gasolina. Tant Savall (1991:32) com Nadal (1992:33) com Mas i Gibert (1994:89) empren *camiseta* en parlar de la teranyina. Una accepció semblant la trobem a Alcoi recollida per Tormo Colomina (1995:94): «[...] el *ble* per a una estufa o una fogona de petroli s'anomena, localment, una *camiseta*». Totes dues semblants a la setena accepció de *camiseta* reportada pel DCVB: *camiseta* «peça de cotó impregnada de

nitrats i que es torna incandescent i fa una claror molt viva». Dins el llenguatge mariner també trobem *encamisar* «posar safina als suros de l'almadrava». I en el món de les supersticions la *camiseta* és el tel que cobreix els xiquets en nàixer, tot un auguri de bona sort.

Cargadera.— Sàgola, cap que anava per dins de les argolles i que servia per estrényer la bossa de la tarrafa. La forma *cargadera* és un castellanisme emprat a la Vila Joiosa i a Altea, també a Dénia (Cabrera 1993:288). A Benidorm usen el castellanisme *corredera*. El terme català més general és *sàgola* (*BDC XIV* i *DCVB*).

Copejada.— Cóp de l'art. El *DCVB* recull a Benidorm *copejada* «xàrcia de la tarrafa» a Benidorm. *Copejada* no designa una xàrcia en concret, sinó que el terme s'aplica a un dels grans tipus de xàrcia que existeixen: les *soltes*, les *tresmalledes* i les *copejades*. Per tant, crec que *copejada* no és el nom concret de la xàrcia de la tarrafa, sinó que és la seua categoria. El terme *copejada* també s'ha aplicat a la xàrcia del cóp de l'almadrava i del bou.

Corredera.— Sàgola, cap que anava per dins de les argolles i que servia per estrényer la bossa de la tarrafa, a Benidorm. *Corredera* és un castellanisme. El terme valencià és *corredo-*

Capítol 5

Els arts de cèrcol

ra, viu a Benidorm però amb el significat de «aparell per mesurar la velocitat dels vaixells». A Altea i la Vila Joiosa empren *cargadera* (veg. **Cargadera**).

***Covenejar.**– 1. Traure el peix del còp amb un cove. 2. Posar el peix en coves. És un altre exemple de verb mariner amb prefix *-ejar*, ja que l'altra possible prefixació *-ar* podria crear confusió amb *covar*.

***Fanalot.**– Pesquera que feia servir un fanal submarí per a atraure el peix. Aquest sistema de pesquera, que s'ideà a la Vila Joiosa, després s'estengué a bona part del País Valencià. Mas i Camprubí (1980:337) també esmenten el *fanalot* «llum de carbur» substantiu que no es registra en altre lloc, a banda de la Marina, per la qual cosa hem de pensar que algun eco d'aquest giny arribà a Catalunya com també ocorre amb bona part de la terminologia pesquera blaveta.

***Gafa.**– Aquell poca-vergonya que anava al moll per procurar aconseguir peix sense meréixer-lo, a Benidorm. Zaragoza i Pérez (1997:34) ens mostra aquest tipus característic: «Ja vénen totes per a en terra, / el moll està ple de *gafes* / preparant els mocadors / per a endur-se peix de les caixes». En llenguatge mariner trobem diverses eines que tenen el nom de *gafa*, com ara la *gafa* dels calafats que serveix per a corbar fustes al foc (veg. Roig 1929:19).

Halar.— Cobrar, traure un objecte de l'aigua tesant-lo. Ja trobem l'ús de *halar* a Martínez i Martínez (1921:40): «Los pescadores no tienen, como vulgarmente se dice, bastantes manos para *alar* las lienzas». El *LMP* 497 reporta *halar* «sacar la red a tierra» a Dénia, Alacant, Santa Pola i la majoria del domini lingüístic castellà i bona part del portugués i del gallec. Segons el *DECH*, *halar* apareix al segle XII en francès, i al segle XVI en portugués, castellà i italià. Jal (1848) té *halar* per mot francès introduït al portugués i a l'italià. No s'ha documentat en català fins al 1954. Per tant, és un dels estrangeïsmes que ha arribat per la mar desplaçant una forma pròpia com *cobrar*.

***Oberta.**— Part del bol que no s'acaba de tancar. Zaragoza i Pérez (1997:33) ens ho descriu: «El peix salta pel recolze, / per l'*oberta* fa negror». És una habilitació com a substantiu per el·lipsi de *xàrcia oberta*.

Orri (A).— Tirar el peix directament damunt la coberta i als corredors sense ordenar-lo. Els llauradors de l'Alfàs, Altea i Benidorm també diuen *sembrar a orri* si la sembra es fa llançant la llavor caiga on caiga.

***Paleret.**— Xiquet que s'encarregava de fer l'escar i d'altres missions auxiliars a terra, com ara enseuar els parats, arre-

Capítol 5

Els arts de cercol

glar el palanqui o fer senyals de nit amb el fanal, a Altea i a la Vila Joiosa. Savall (1991:22) i Mas i Gibert (1994:19) empren *paler* «treballador encarregat de traure les barques a la platja». *Paleret* és un diminutiu lexicalitzat de *paler* «treballador del pal» (veg. Llorca Ibi 1998a:345-358). A Benidorm en diuen *xiquet de fer l'escar*. A Peníscola en deien *xiquet* (Ayza 1981:322).

Pany (pr. *panyo* i *pany*).— Ves de xàrcia. *Pany* «tros o extensió de tela o drap» és la definició que ens dóna el *DECat*. Aquest mot deu haver passat de la indústria tèxtil a la terminologia dels materials que s'usen a la mar: el cotó de les veles i el cànem de les xàrcies. També les mesures de les xàrcies es prenen de la indústria tèxtil en una prova evident de la relació entre el vocabulari tèxtil i el de la mar.

Peça (En).— Xàrcia que consta d'una única extensió de filat. Expressió que hem de relacionar amb el vocabulari tèxtil com recull Tormo Colomina (1995:33): «*En peça*: sol usar-se en combinació amb l'indefinit *tot* (tota, tots, totes), amb el significat d'*en conjunt*, *en massa*, *en grup* [...] Evidentment, és una referència a la peça de tela completa i acabada.»

Revissa.— Corda de l'ansa del cove en la tarrafa. Com en d'altres casos, les persones de més edat usen la forma més

fidel al préstec original *rabissa* en comptes de *revissa*. *Rabissa* «cordeta prima unida per un cap a un objecte per subjectar-lo o manejar-lo' (*DCVB*). A Benidorm també *rabissa* «la corda de la campana». *Revisa*, Flores (1943:320). *Rabissa* i *revissa* són variants del castellà *rabiza*. Hi podem observar la tendència a la fricatització de la *-b-* intervocàlica, i la tendència al tancament de la *-a-* pretònica.

Serrar.— Estrényer la bossa de la tarrafa. *Serrar* és un arcaisme que encara té diversos usos a Benidorm i a la Marina: *serrar-se la boira* «fer-se espessa», *parlar un andalús o un valencià serrat* «parlar un idioma sense poder entendre'l», *ser serrat de barba* «tenir la barba espessa», *estar serrada una cabra* «tenir totes les dents». Al *DCVB* en parlar de la tarrafa, hom afirma que *serrar* és *salpar* afirmació que és un petit error d'interpretació. Després de *serrar* l'art començaven a *salpar*, però *serrar* no era de cap manera *salpar*. *Serrar* «cloure la teranyina tot estirant la sàgula» (*BDC XIV*, 62). Per tant, *serrar* té els seus sinònims en *cloure* i *junyir* com assenyala Oller (1995b:101).

Tarrafa.— Pesquera i art de cèrcol que usa la llum per atraure el peix. La forma *tarrafa* com a nom de pesquera apareix en l'obra de Francisco Martínez i Martínez (1921:32) *El derecho consuetudinario en Altea: tarrafa o llum*. Coromines la reporta com a pesquera de Benidorm l'any 1925 (veg.

Capítol 5

Els arts de cercol

DECat). És precisament l'any 1921 quan s'abandona el fanalot submarí i es fan servir els fanals de carbur des de la superfície. La tarrafa encara apareix a Martínez i Martínez (1947:204) com a pesquera activa en aquesta època. Segons els meus informants alteans, encara que coneixen el terme *tarrafa* mai no l'empren sinó que diuen *llum* o *anar a la llum*. També es coneix el terme *mamparra* o *mampara*, però assenyalat com a paraula de la part de Torrevella i Guardamar. *Tarrafa* prové del terme àrab *tarraha* «xàrcia» amb l'evolució normal en català de $H > F$ (veg. Steiger, 1991). Cal assenyalar que el 1914 es va autoritzar una xàrcia nova per a la pesca del fanalot i, tal vegada, el nom que degué rebre aqueixa xàrcia fou *tarrafa*, en cas que no es digués anteriorment així. Com ocorre en altres casos la paraula *tarrafa* deu designar en primer lloc l'art i després passarà a designar la pesquera (cf. *solta*). *Tarrafa*, a més de la xàrcia i la pesquera, també designava el conjunt d'elements que hi participaven: xàrcia i embarcacions. El castellà fa *atarraya* o *tarraya* «esparavel, cat. rall». Calo (1980:57) ens diu que la *tarrafa* és un art importat a Galícia a principis de segle, segurament portada pels vilers que com hem vist s'hi dediquen a diverses pesqueres. Navaz y Sanz (1953:28) encara la recull com una pesquera molt important a Galícia, Huelva, Ayamonte i Isla Cristina, ports d'influència valenciana.

***Tarrafer.**— Treballador de la tarrafa. La resta de pesqueres —excepte l'almadrava— agrupa els seus empleats sota la denominació de *mariners* o *peixcadors*. És més, un *tarrafer* o un *almadraver* no els denominen *pescadors* en la terminologia comarcal. També a la resta del domini el *DCVB* ens mostra un fenomen semblant, ja que trobem *aixaveguer* o *xaveguer* per als qui treballen la xàvega —tercer art en grandària fins l'aparició del bou.

Traïnya.— Pesquera de cercol automatitzada amb llum. *Traïnya* és un mot d'origen gallec que ha substituït la forma valenciana, o almenys blaveta, *tarrafa*. A la Vila Joiosa *traïnya* i *tarrafa* les fan sinònimes (*LMP* 214). Una variant és *tranyina* «pesquera amb llum» (*BDC* XIV, 50). La forma estàndard actual del galleguisme *traïnya* és *teranyina*, però no hem d'oblidar que *teranyina* històricament designa la *pantesana* o *encanyissat*. Ho podem veure en la transcripció del manuscrit de Joan Salvador i Riera de 1722: «De la pesche a *Taranyina*. On prend un filet avec ses Armaills assez long, on lie aussi avec des Roseaux autres filets, et on etand ce filet en mer, on y prend beaucoup de Mulets; et et comme ce poisson saute bien, souvent en venant a soutes tombe sur ces filets des roseaux, ou se trouve aussi pris» (veg. Lleonart i Camarasa 1987:119).

Capítol 5

Els arts de cercol

Xupa-xup.– Màquina d'halar la traïnya. *Chupa-chup* és el nom comercial d'una llepolia que s'ha aplicat a la màquina d'halar perquè té una forma semblant. Els mariners entre ells usen la forma *xupa-xup*, però si parlen amb algú que no és de la seua confiança usen el terme *màquina d'halar*, ja que el tenen per més seriós. Tanmateix sembla ser una forma generalitzada perquè són diversos els autors que la recullen: *chupa-chup* «màquina de halar» a Altea (Llorens 1983:158), *xupa-xup* «aparell hidràulic que tanca la relinga del suro» a l'Ametlla de Mar (Margalef 1988:87) i a Dénia (Cabrerera 1993:288). Un altre exemple de nom comercial que arriba a ser la forma única per a designar un producte és *flit* «insecticida» d'on naix el verb *flitar* «tirar insecticida» a la Marina i a l'Alcoià.

-
- 1 Benidorm aleshores no tenia districte marítim i estava dins del de la Vila Joiosa.
 - 2 *Tarrafa* fa referència a l'art, la pesquera i les embarcacions. El terme *llum* es refereix només a la pesquera.
 - 3 Ací descriu la tarrafa dels anys cinquanta, tanmateix la tarrafa és molt anterior a l'aparició del motor i és fruit de l'evolució del sardinal.
 - 4 Cal diferenciar entre *matador* «ves llis» i *cóp* «ves en forma de bossa». Segons com siga la pesquera uns arts duran matador i altres cóp.

Capítol 6. L'arrossegament

Introducció

L'*arrossegament*, conegut per *arrastre*, és la tècnica de pesca en la qual una embarcació fa avançar un art en forma de sac, on queda el peix copat, pel fons de la mar. Podem considerar que l'arrossegament és l'aplicació dels arts copejats al moviment de les embarcacions i, al capdavall, el *+bou* no és més que una xàvega o bolig arrossegat pels llaüts. Des d'almenys el segle XIX, el bou era una pesquera permesa a l'hivern i que havia de guardar unes vedes com també passa actualment. La seua influència era enorme en la vida dels pobles pesquers i en marcava els cicles vitals. Per exemple, els vilers una vegada acabaven la temporada d'hivern, anaven al verat i al bonítol a Larraix des d'abril o maig fins a santa Marta. Durant aquest temps només les *enviades* tornaven a la Vila Joiosa. Era l'època en què l'ali-

Capítol 6 L'arrossegament

ment bàsic era la +*galleta* i uns dolços secs anomenats *borreguets*, a més dels arrossos que es feien amb la pesca que agafaven cada dia.

La història del bou

La pesquera d'arrossegament és un pas important en les tècniques de pesca. Sáñez Reguart (1791, I, 306-308 i 382) diu que l'única pista sobre l'origen del bou és francesa, però sense donar-li massa credibilitat; tanmateix les referències més importants que aporta són del Llenguadoc. Mas i Gil (1979:52) l'assenyala com un art d'origen català: «Enraizado quizás en el siglo XIV, aparece en nuestras costas el *bou*, arte del que se dice tener su origen en Catalunya, de cuyas playas pasó a las de Alicante». Segons Bas i Camprubí (1980:195) aquesta modalitat de pesca ja consta des del segle XVII a Catalunya. Però el desenvolupament i, posterior expansió, podem considerar que es deu als pescadors valencians. Sáñez Reguart (1791, I, 317) ho explica així:

«Las parejas, según noticias, empezaron a rastrear los mares de Cádiz en 1755 desde Valencia de donde salían a principios de mayo, y estaban los quatro meses hasta agosto inclusive; pero en el dia se hallan ya estableci-

das, y residen en el Puerto de Santa María y San Lucar».

Valencians que, probablement, vindrien de la Marina i l'Alacantí, com va ocórrer a Roses a principis d'aquest segle, segons Lloret (1993:3):

«Els emigrats de les terres del sud van introduir amb la seva arribada la pesca anomenada d'arrossegament. Fins aleshores a Roses, com en la majoria d'indrets de la costa catalana nord, es pescava amb arts de platja».

També Rodríguez Santamaría (1911:89) diu parlant de la parella a Galícia:

«Su procedencia es de las costas de Levante, en donde se usa desde tiempos muy antiguos; pero su origen se desconoce con certeza, aun cuando hay personas que le suponen procedente de Francia».

Però el *bou* no és una innovació que aparega de colp i volta. Els primers ginys d'arrossegament reberen el nom de *tartana* i *gànguil*, petits arts que es mantenien oberts per una verga travessera. Trobem referències del *gànguil* en la sentència de set d'agost de 1736 referida a l'Albufera i platges de València on, a més del *gànguil*, es relaciona el *bou* (*Observaciones* 1866:39): «[...] como prohibimos por ahora, y para siempre, la

Capítol 6 L'arrossegament

pesquera del *Gànguil*, llamada del *bou* [...]». Sáñez Reguart (1791, III, 324-325) ens fa la relació i l'explicació d'aquest art:

«*Ganguíl*. Arte de pescar [...] que es análoga bastante a la Tartana [...] Únicamente en Valencia usan para la Albufera del *Ganguíl* [...] aplicándolo á la manera que el *Bou*».

Actualment no queda memòria d'aquest art com a pesquera; tanmateix la fraseologia popular conserva l'expressió *ser o estar fet un gànguil* «persona alta i prima de moviments desmanytats» per comparació amb l'embarcació. Després del *gànguil* i de la *tartana*, apareix la *pesca a la parella*, en la qual dues embarcacions, que corren paral·leles, arrossegueuen l'art del bou (veg. Sáñez Reguart 1791, I, 307-308). La introducció del motor provocarà certs canvis. Els entrevistats afirmen que, amb el motor, l'arrossegament de l'art del *bou* es farà amb una sola barca que anomenen la *vaca*. També Llorca Baus (1985:198) ens diu que, a principi de segle, s'introdueix l'arrossegament amb *+tròls*. La pesca amb trol consistia en vaixells de vapor importats d'Anglaterra amb unes posts de fusta que ajuden a obrir l'art. Aquestes posts reben el nom de *portes* i, en el *trol*, anaven agafades al caló de l'art, segons els entrevistats que hi van pescar. L'art del trol tenia les bandes més curtes i la malla era més clara. A més, el cóp era més gran. A la Mar Gran hi havia embarcacions blavetes que

de matí empraven el bou i de nit posaven el trol per a matar peludes i peix de fons. En l'arrossegament modern les malletes ixen del caló, després estan les portes i, a continuació, el +*cable* «cap gros» que arriba a l'embarcació. Durant la dilatada existència d'aquesta tècnica pesquera s'han assajat diverses innovacions. Algunes de les modificacions tecnològiques rebien un nom propi, com ara dos tipus de bou viler anomenats el +*xarleston* i la +*ratera*, però que no han arribat a desplaçar la denominació generalitzada de *bou*. Bas i Camprubí (1980:201) designa al *xarleston* i la *ratera* com *arts de tipus alacantí* i ens diuen que van substituir, en part, l'art clàssic. La *ratera* va fer força adeptes entre els pescadors de la Mediterrània dels anys cinquanta, perquè estava adaptada a aigües profundes i embarcacions de gran potència. Va ser substituïda per l'*atòmic* que va seguir evolucionant fins arribar als arts actuals de tipus semipelàgic. La importància d'aquesta mena de pesquera fa suposar que l'evolució de la tècnica d'arrossegament no s'ha deturat i ja es pensa en certes innovacions, com els focus elèctrics submarins de llum controlada, és a dir, un *fanalot* del segle XXI.

L'èxode viler

A finals del segle XX, l'arrossegament ha esdevingut la principal tècnica pesquera, tant per l'augment de la potència dels

Capítol 6

L'arrossegament

motors –la qual cosa permet grans captures– com per la quasi desaparició de l'almadrava. L'expansió de la pesquera del bou al segle XX va comportar un nou èxode viler als punts que adaptaven aquesta modalitat de captura. A principi de segle XX els ports d'arribada van ser Andalusia –sobretot Algesires–, Ceuta, Melilla, Orà, Canàries, Agadir, Larraix, Cantàbria, Galícia, la Barceloneta i Roses, on s'estableixen gran nombre de famílies.

Per tal de fer-nos una idea de la implicació vilera en aquest art, cal dir que la primera parella d'arrossegament que va eixir per a explorar el Gran Sòl, l'any 1927 des de Gijón, anava comandada per vilers. El calador del Gran Sòl l'explotaran els vilers després de la guerra Civil. També aniran a Sud-àfrica a partir dels anys 40. Vers el 1949 recerquen el calamar a Angola, Sud-àfrica i Moçambic. I no és fins a l'any 1970 que les famílies vileres comencen a retornar. Tanmateix la Vila Joiosa segueix sent una gran potència pesquera a les portes del segle XXI.

Els elements del bou

L'art del bou és el resultat de l'experiència obtinguda per l'ús de les diverses menes de xàrcies i d'arts al llarg dels segles. Els pescadors anomenen *bou* a l'art però, a hores d'ara,

també designa l'embarcació i la pesquera. Històricament podem afirmar que l'art del bou és el resultat de l'evolució del sardinal, el bolig i la xàvega. Com a representant de la història dels arts de xàrcia, trobarem al bou el resum de tota la classe de peces que constitueixen la tecnologia pesquera de la Mediterrània des dels inicis fins el segle XX.

La grandària del bou depenia i depén de la capacitat d'arrossegament del motor i, amb anterioritat, del llaüt de vela, ja que com més potència d'embarcació més gran es pot dur l'art. Per tant, les grans diferències del bou amb els arts anteriors són la llargària i els materials que s'hi empren en l'armat, els quals han de ser més resistents. Els bous que s'empren actualment tenen al voltant de les vint o vint-i-dues braces. L'art consta de les següents peces:

El *cabla*, que és el cap que va des de l'embarcació a les portes. Antigament era cànem més fi i enquitranat.

La *malleta*, que és el cap que va des de les portes a l'art. En temps pretèrits eren cordes d'espart de cinquanta metres de llargària i de resistència ajustada a l'esforç que havien d'acometre. Actualment les malletes són *filferrades*, és a dir, que duen cable per dins i van forrades de niló o polietilè. També n'hi ha de *semifilferrades*, que són aquelles que porten menys

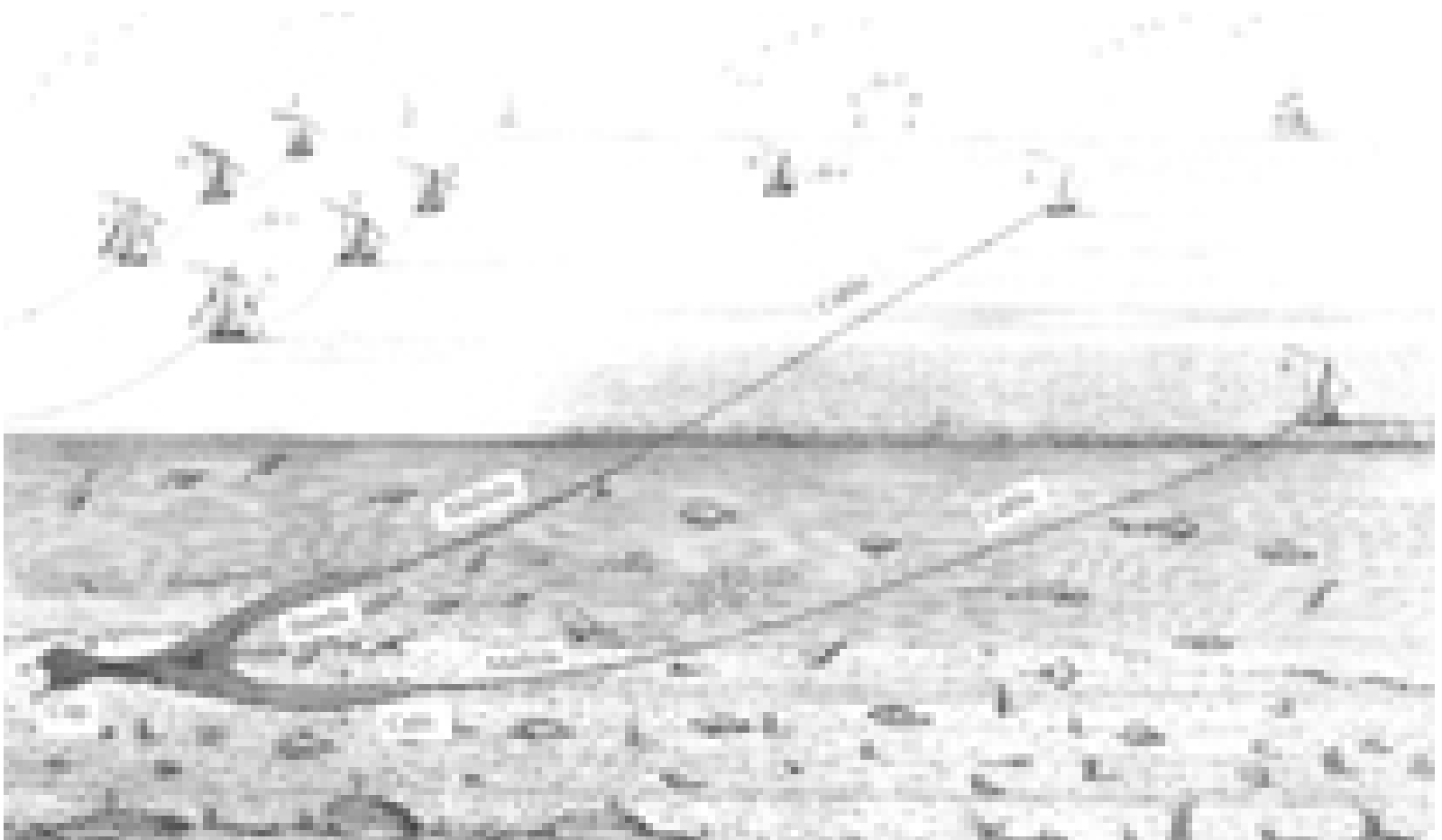
Capítol 6 L'arrossegament

quantitat de filferro. Antigament les barques xiquetes, que no tenien potència de tir, empraven les *malletes de +canyiqué* perquè no duien filferro. A Altea les feien de cànem i torçal.

Les *portes*, que són peces de fusta plana que obrin el bou. La seua invenció, a més de la introducció del motor, va fer que desapareguessen les parelles i que el bou només s'arrossegues amb una embarcació.

Els *calons*, que són triangles de cable metàl·lic on fan fortes les malletes per a arrossegar el bou.

La parella

Font: Sáñez Reguart.

A partir dels calons comença la xàrcia del bou que està feta d'un conjunt de peces que Soler (1995:19) anomena la +*torà*. Les parts de la xàrcia són les següents:

Les *bandes*, que són les cames del bou. Cal assenyalar que els vilers, al voltant de 1910, començaren a fer servir les *minves* «reducció de la malla al llarg del ves» per a les bandes i el casseret. Fins aleshores la malla tenia la mateixa amplària de cap a cap, però en l'aplicar-hi la *minva*, la malla comença amb una amplària i acaba amb una altra. La *minva* permetia més agilitat de les barques amb la mateixa efectivitat, ja que s'havia d'arrossegar menys pes.

La +*visera*, que és l'avançament de la part superior del bou perquè el peix encabisca el cóp. És un element similar al d'altres arts copejats com l'*avançat* de l'agulleta o el *cóp* de la llampuguera (veg. *Cap. 4, Els arts copejats*).

Els *casserets*, que són els vessos que segueixen a les bandes. Els vilers hi introdueixen la malla amb *minva* al casseret dels bous. Aquestes *minves* existien en altres ormejos com el rall (veg. *Cap. 2, El rall*).

La *màniga*, que és la peça entre el casseret i el goleró per a iniciar la gola.

Capítol 6

L'arrossegament

La *+gola*, que està formada pels vessos següents a la màniga. Aquests vessos són més clars que els del goleró.

El *+goleró*, que és l'entrada de la corona, de xàrcia més espessa.

La *corona* o *copejada*, que és el cóp del bou, fet de malla espessa. De manera afectuosa li diuen el *+saquet del pa*, ja que encertadament afirmen que d'ací ix el pa de cada dia. Dins el cóp va una *trampa* perquè el peix no se n'isca en deixar de fer la correguda. També li posen al cóp una tela metàl·lica perquè els *marrocs* «mena de dofins» no la desfacen.

A la corona també trobem els *+cornialons* puntes de la corona per a abocar el bou, i la *+inyola* o la *+guindolera* (V) o la *inyolera* (V), cap que cus la *culata* o part posterior.

La *+fisca*, que és la xàrcia més grossa i més clara que va a la part baixa de l'art. La seua funció és fer pes perquè l'art córrega pel pis.

El *fiscot* o **fisqueta*, que és una mena de xàrcia protectora del bou per la banda de dalt.

Els *+burlons*, que són unes cordes grosses que porten *boles de ferro* si la platja és dura, però si la platja és fangosa els *bolos* són de fusta (més modernament de goma) perquè el *bolo* sura més i el bou no es colga tant.

Tressa del suro. A la tressa del suro van les *+maestres* (V), *boles* (A,B) o les *bombilles* (A,B), que són de goma (antigament de cristall) perquè el bou tinga més alçada.

La barca del bou duu la *maquinilla*, màquina a la coberta per a facilitar les tasques pesants de la pesca, com ara *calar* o tirar a l'aigua, *+virar* o arreplegar l'art amb el cabrestant, *+cobrar* o eixaguar l'art i *+xorrar* o abocar el cóp. Actualment, la maquinilla és una màquina hidràulica, però antigament era el motor de l'embarcació el que la movia mitjançant unes corretges. La maquinilla té una sèrie d'arreis:

- Els *carretells*, que són els rodets de la maquinilla on va enrotllat el cable de les xàrcies.
- Els *cabirons*, que són les fustes que duu la maquinilla.
- L'*+anteó*, que és un cap que va a l'arbre i que té una gassa amb un ganxo perquè la maquinilla vire des de baix.

L'arrossegament tradicional (nota 1)

L'arrossegament antic es feia amb una *parella de llaüts* de vela que proporcionaven la tracció perquè el bou s'obrís i s'alçàs. Les condicions que hi havia a principi de segle feia que les pesqueres no estiguessen molt desenvolupades i, així, segons Llorca Baus (1985:182), aleshores hi havia una vinte-

Capítol 6

L'arrossegament

na de *parelles* i cinc **parellonets* a la Vila Joiosa. Aquesta pràctica ha sigut l'origen de moltíssims conflictes entre els pescadors al llarg de la història. La capacitat mitjana de cada llaüt era de vint tones i podien arribar a una fondària de cent braces. El major condicionant de la parella era que les dues embarcacions havien de posseir les mateixes característiques, perquè calia que les accions fossen idèntiques i altament sincronitzades. Per tant, un llaüt no podia ser més lleuger o més pesat que l'altre, sinó que procuraven que fossen com més semblants millor. A més de la parella anava un bot auxiliar, l'*enviada*.

La pesquera es feia amb les embarcacions que anaven dotades de la tripulació següent: el *patró*, sis *mariners* i el *+xiquet d'a bordo* o *+marmitó* (V). El *patró* principal de la parella, que era l'home més expert, rebia el nom de *comandant*, i el *patró* de l'altre llaüt es deia el **manador*. A més a més, a terra quedava l'*armador*, que era el propietari.

Una vegada s'havia fet de dia, els *comandes*, que duia cada llaüt, començaven a donar les ordres per tal que la tripulació hissés la vela aprofitant l'oratge de l'alba. Mentrestant, el *patró* dirigia les maniobres des de la popa. En haver-se fet a la mar i no massa lluny de la costa –els alteans, per exemple, calaven a tres milles *fora puntes*–, el llaüt que duia la xàrcia

llançava un cap de l'art a l'altre llaüt i calaven el bou. Els llaüts deixaven de *navegar* i començaven a *fer la correguda*. Aleshores, per causa del pes de la xàrcia les embarcacions minvaven de velocitat.

Pel que fa a la correguda, com més *malletes* amollaven menys velocitat tindria la parella fins un total de vint malletes, quantitat màxima que podia embarcar cada llaüt. Mentre la parella anava fent camí, els mariners amarraven malletes fins que l'art tocàs el pis. Com més velocitat dugués la parella, millor era per a la pesca, ja que s'evitava que l'art s'enredrés i en facilitava les maniobres. La *correguda* o la *calada* durava al voltant de vuit o deu hores –fins després de migdia–, mentre la tripulació podia estar lliure. Les corregudes podien ser molt curtes –al voltant de mitja hora– i es deien **tiró* o **tironet*, com avui en dia. Una vegada havien acabat de córrer, anaven *cobrant* el bou fins que l'assocaven i l'+abos-saven a la popa. Una vegada a bord *xorraven* el bou i *triaven* el *peix fi* i el de *bestina* per a vendre'ls, mentre que la *morra-lla*, els *malarmats* i els *polps* eren per als mariners i podien consumir-los o mercadejar-hi.

Una vegada xorrat el bou i triat el peix, dinaven. El dinar el feien amb un foguer portàtil de fang amb caixó de fusta anomenat *anafre* a Altea. L'*anafre* anava atravessat per un ferro

Capítol 6

L'arrosseigament

per pegar-li voltes, que es deia *espetó*. El carbó anava a l'espill de popa. Una vegada fet el dinar, l'escudellaven a les plateres, que van ser substituïdes per plats anys després. Pel que fa a la dormida, els mariners usaven matalafs de palloc, de borra si eren afortunats i, més modernament, matalafs d'esponja.

La part moderna (a la Vila Joiosa)

La *part* o proporció del benefici obtingut per les vendes del peix es feia per la fórmula de *tants caps tants barrets* i *a toca Toni*. És a dir, que cadascú rebia la seua part i el pagament era tan bon punt se subhastava. Nogensmenys, la manera de fer la part ha anat sofrint variacions i adaptant-se als temps.

La fórmula tradicional era que una vegada arribats a port i, una volta s'havia acabat la subhasta, es treia el *tot +muntó* o *montemayor*, total de peix venut en diners. Del *tot muntó* es treien les despeses –diguem-ne– deduïbles, com ara petroli, oli, menjar, seguretat social, etc. Del que quedava, l'armador **tirava* –s'enduia– el cinquanta per cent i l'altre cinquanta per cent corresponia a la tripulació. De la part dels mariners podien fer tantes parts com es volgueren, però en l'actualitat ho combinen de manera que cada home guanya com a mínim

part i mitja. D'aquest cinquanta per cent, tant abans com ara, es fan les parts segons el càrrec.

Els tres *tècnics* reben les parts següents: el *primer motorista*, dues parts; el **patró de papers* dues parts i el **patró de peixca* dues parts i mitja. Cada *mariner* rep una part, el *cuiner* part i mitja, el *segon motorista* part i mitja. L'*armador* que fa els bous i arma la barca, una part. El *gerent*, que està en terra i s'encarrega de vendre el peix, una part. El mariner que fa de xarcier, el *+redero*, guanya la *part de coberta*, que és mitja. A més el *+nevero* té la seua part més mitja part –si són dos *neveros* toca un quartó per a cadascú–, perquè davallar a la nevera es considera un faena pesada. Antigament, el *xiquet d'a bordo* guanyava un quartó, ara en el seu lloc va un home que guanyarà, com a mínim, una part. A banda, l'*armador* donava als mariners el *+gambosí* i el *gambosinet* com a obsequi; després no sols rebien la morralla sinó que també els afegia diners. Avui en dia aquesta gratificació se'ls dona només en diners però segueix rebent el nom de *gambosí* a la Vila Joiosa.

El parelló

El *+parelló* era una parella d'embarcacions i art de petites dimensions. Les diferències essencials eren motivades per la

Capítol 6

L'arrossegament

grandària dels arreus, ja que no calaven tan *per a fora* com les parelles, eixien més tard i la gent no dormia a les barques. La gent tampoc hi menjava en comú i la *part* variava una mica: l'armador *tirava* nou parts, de les quals n'havia de pagar una a cada patró del parelló; de la resta cada home rebia la seua incloent-hi l'armador i n'hi havia mitja per a cada xiquet de bord. Als mariners que arreplegaven la xàrcia se'ls donava un grapat de peix i els polps; a l'armador se li enviava el *ranxo*.

Hi havia encara el *parelló d'art xicotet*, on l'amo cobrava sis parts de les quals en donava mitja als patrons i l'armador també en tirava mitja.

L'arrosegament modern

La pesca és una activitat que no viu aliena als canvis tècnics i mecànics de la humanitat. És per açò que les antigues parelles impulsades per la vela i el rem es van veure ofegades per una innovació tècnica: les *parelles de vapor*. L'arrossegament modern començà amb l'aplicació del vapor a la tracció de les parelles tradicionals, ja que a més d'anar més cap a fora podien fer corregudes més llargues. També tenien l'avantatge de cobrar l'art amb una *maquinilla* que aprofitava la força del vapor. Era el pas definitiu cap a l'arrossegament modern.

Des de l'aparició del motor, és una sola embarcació la que arrossega la xàrcia del bou, la +vaca. Segons Llorca Baus (1985:200 i 223) l'any 1897 s'introdueix a Sant Sebastià el primer vapor que empraria portes. Poc més tard, al voltant de 1910, acudeixen a Gijón els armadors vilers Miquel Lloret, Josep Pérez, els germans Jaume i Josep Seguí, a més de Francesc Llorca. L'any 1924 arriba a la Vila Joiosa el motor. És l'adaptació als nous temps de les primitives parelles de vela. Tant l'augment de la potència d'arrossegament com la invenció de les *portes* han fet que la parella siga una tècnica del passat i que la pesquera amb bou haja esdevingut l'activitat més important.

L'horari i la jornada del bou

L'horari i la jornada de les barques varia en funció dels llocs on treballen. Les que calen a la badia ixen a les cinc del matí i a les set de la vesprada ja estan amarrades. Les que van a Eivissa salpen el diumenge a les dotze de la nit i algunes tornen dijous i, majoritàriament, divendres. Per últim, les que van a la Mar Gran –l'Atlàntic– poden passar-hi mesos.

La base de la navegació atlàntica és Algesires si es fa a l'Estret, o Canàries si es fa en plena Mar Gran. Des d'Algesires eixien a la mar i hi estaven dotze o tretze dies

Capítol 6 L'arrossegament

amb un únic horitzó –per a desesperació de les tripulacions– de cel i mar. Si calia *fer petróleo* o *fer gel* anaven a Ceuta i no s'aturaven a menys que hi hagués una *avaría del motor*. La gran dificultat era passar l'Estret pel *repunt de marea* (veg. Llorca Ibi 1998a:173). Així doncs, la tradició medieval de navegació atlàntica per tal de comerciar amb productes, com ara el salat, el xocolate de tanta tradició vilera, o fustes, s'ha mantingut viva per mor de l'almadrava i l'arrossegament. Aquestes dues activitats han fet que la navegació dels mariners dels nostres pobles no s'haja limitat a la Mediterrània, o a la navegació atlàntica amb companyies de passatgers. Recordem que a l'època de propulsió a vela i a rem les *barques de Larraix* anaven a pescar verat a les costes africanes.

La correguda

La +*correguda* és el camí realitzat per a fer una calada arrossegant el bou, acció també anomenada *córrer el bou*. Igualment es pot dir *calada*, però no és tan usual. Les corregudes arriben a tenir nom propi, com l'*Alficòs*, davant de la torre d'Aigües; la *Correguda de Terra*, la *Correguda de Mitja Mar* o la *Correguda de Fora*, si es fa prop de l'Illa de Benidorm. També hi ha indrets que tenen noms propis, com a

Eivissa on estan *El Loco* i *La Bassa*, que també es coneix per *L'Encant*, ja que era un plaer pescar-hi segons diuen a Altea.

La *correguda* del bou ha de dur un ordre estricte, fruit d'una pràctica depurada i constant, ja que l'art com més obri i alça més peix mata, tot depenent de la velocitat que es puga agafar. Ara bé, sense excedir-se'n, perquè si la xàrcia s'obri més del que cal s'*+aplata*, i no hi entren bé les captures.

En les corregudes d'avui en dia el bou anirà a una fondària o a altra segons el peix que es vulga matar, però sempre arrossegant pel sòl. És fonamental per fer una bona pesquera anar *+aguantant l'aigua*, és a dir, que hi haja sempre la mateixa altura d'aigua, ja que si no es fa així el bou va tancant-se i obrint-se, fet pel qual es perden captures. Açò s'aconsegueix en l'actualitat gràcies a la sonda i al radar. La fondària mínima, la *terraira*, té entre les trenta i les cinquanta braces, mentre que la fondària màxima a què calen és entre les tres-centes cinquanta o quatre-centes braces, el *canto de fora*. Les fondàries i espècies més usuals són les que vénen a continuació. *Terraira* i *en terra* (30-70 braces): llucet, galera, gale-rota, cranc, boga, sardina, morralla, pelaia, polp, boga, sorell, aladroc, mollet i mòllera. Entre les 50-60 braces: bacallaró. *Fora canto* (160-170 braces): brótola, gamba, rap, cigala, bacallà, lluç, cranc i bacallà gros. Entre les 210-220 braces:

Capítol 6 L'arrossegament

lluç, lluç gros, cigala, gambosí i carabiner. Al *canto de fora* (350-400 braces): la gamba vermella.

La duració i el nombre de corregudes depén de la fondària, del tipus de platja i *de lo terra* que estiguen treballant. Si es treballa peix de la mena de la sadia i el calamar, que necessiten menys fondària, troben més *brutea* i fan tres o quatre corregudes de quatre hores cadascuna, més o menys. En canvi, si treballen a la gamba, hi ha més fondària i les platges són més netes, aleshores, fan una correguda que dura deu o onze hores.

Antigament, si el bou venia brut de +*llepó* (A,B) o *llépol* (V) havien de calar un altre bou net i el brut el *passaven per l'aigua*. Els pescadors es posaven a l'orla, damunt de la sola de la barca, per a passar el bou per l'aigua. Els mariners ficaven un espet a l'embornal, que ajudava a aguantar l'art, i començaven a espolsar el bou. En acabar el penjaven a l'arbre perquè s'eixugés i, una vegada eixut, l'enlestien per a l'endemà. Actualment amb el plàstic i niló no hi ha aquest problema, ja que l'única cosa que pot desfer-lo és el sol.

Les destruccions de l'art

Un dels entrebancs que els mariners poden trobar a l'hora de realitzar la seua tasca és la destrucció de l'art, motivada per

diversos factors. El més usual és una **aguantada* d'algun element com una roca, pedres, una llosa, una planxa que estiga solta o els rodals de *candeleros*, agrupacions de corall. Com diuen els mariners: «si tens una *aguantà* és perquè alguna cosa t'aguanta». De vegades el que ocorre és que quan la barca tira a xorrar l'art s'*enredra* amb l'hèlix i es fa malbé. També pot passar que en començar a xorrar la porta, en comptes de quedar-se dreta, es gite i es colgue sota el fang. En aquest cas si agafa aire és impossible de traure-la. Per a intentar salvar una porta del fang paren el motor i es queden a la ronsa virant la maquinilla i esperant un canvi de marea que els tire cap a un costat o cap a l'altre.

El pitjor de tot és aguantar-se en una embarcació que se n'haja *anat a pico*, perquè les planxes tallen el bou. D'on es més fàcil salvar-lo és si l'aguanta un candeler; aleshores paren l'embarcació, xorren i proven de traure'l encara que siga amb esguellons. També a les platges on treballen moltes barques juntes no és estrany que dos bous s'*enredren*.

Vocabulari

Abossar.— 1. Posar el cóp amarrat a la popa de l'embarcació en espera d'hissar-lo a coberta. Cabrera (1993:307) recull a Dénia *abossar* en parlar del gànguil: «Té també com unes

Capítol 6

L'arrossegament

cordes que es diuen tirants i que l'abossen darrere la barca i van arrastrant». 2. Pendre la xàrcia forma de bossa. També a Dénia (Cabrera 1993:307) i a Cambrils. Però és més usual el castellanisme *embolsar*. 3. Amarrar provisionalment la barca.

***Aguantar (l'aigua).**— Manténir la mateixa fondària el bou perquè hi puga entrar molt de peix. És una expressió formada en base a l'italianisme nàutic *agguantare* «agafar, aferrar» que ha estat tramés a les llengües hispàniques sobretot com a terme de navegació emprat per la gent de mar. La primera documentació en llengua catalana és del segle XIX (veg. *DECat*).

***Anteó.**— Cap que va a l'arbre i que té una gassa amb un ganxo perquè la maquinilla vire des de baix. A Xàbia, *lanteó* (*Mots* 1992:12). És un terme no enregistrat en català. En castellà trobem *anteón*, i *lanteón* (Cueva 1990:199).

Aplatar.— Apegar-se el peix al fons, a Altea i a Benidorm. A la Vila Joiosa, *amagar* (Guillén i Jáudenes 1956:19). *Aplatar* a Altea, *amagar* a la Vila Joiosa, *asolar* a Torrevella (Mas y Gil 1979:36). També *aplatar* «abatir un cardumen» a Fuengirola, on deu ser un valencianisme (Guillén i Jáudenes 1956:20). A la Vila Joiosa es diu que el bou s'*aplata* si l'obrin massa. Com a geosinònim trobem *aterrar-se* «decantar-se el peix cap al

fons» (*BDC* XIV, 6) i Cabrera (1993:339). El verb *aplatar* també té altres usos no mariners a la comarca: tindre el cabell *aplatat* (Orxeta) o la llebre que s'*aplata* quan fuig dels gossos que l'acacen (Benidorm).

Bou.– Art que és arrossegat per diversos tipus d'embarcació. La designació de *bou* com a art reforça la idea de *bou* com a variant de *bol* proposada per Coromines (veg. *DECat*). Podríem pensar que *bou* és el nom de la pesquera, i que ve donat per la semblança amb dos bous llaurant, però els pescadors tenen clar que el *bou* és la xàrcia, com explicava Sáñez Reguart (1791, I, 306): «*Bou*. Arte de pesca con dos embarcaciones a la vela, que en los mares de Cataluña y Valencia se conoce con semejante denominación». També Soler (1995:19) deixa clar que el *bou* és un art: «[...] la de arrastre, que consistía en dos barcas a vela, llamadas *parella* que arrastraban por la popa una red denominada *bou*». També Figueres (1991:182) reporta un escrit de la pesquera del bou a l'Ametlla de Mar de l'any 1929 on es diu: «En un número passat vaig prometre dir quelcom sobre la veda que s'havien imposat els mariners de les nostres costes: de no pescar a l'estiu el *bou* (pesquera que consisteix a arrossegar una xarxa en forma de bossa que té aquest nom)».

Capítol 6 L'arrossegament

Per tant, *bou* és un fenomen fonètic a partir de *bol* com ocorre amb la *platja del Bol Nou*, que també es va dir *Bou Nou* i *Bon Nou*. La confusió del *bol* i *bou* es reforça pel fet que el *bol* era arrossegat per una parella de barques tal i com ocorre amb la típica imatge dels bous llaurant, amb la qual cosa es crea l'etimologia popular de *bou*. Si ens fixem en l'evolució dels arts i de les tècniques pesqueres el *bou* no és més que l'adaptació d'un bol, bolig o xàvega a la tracció de les embarcacions. De fet les cordes del bou, anomenades *malletes* a la Vila Joiosa i a Altea, es diuen *cordes de bol* a Benidorm.

***Burló.**— Corda grossa amb boles, que va a la part inferior del bou, a la Vila Joiosa. A Altea, *burló* i **buló*. El *DCVB* anomena *armatges* als caps del bou (veg. *DCVB*, *bou*). Roig (1927:90) ja esmentava aquests elements de l'art però els anomenava *boles*: «Les prolongacions de la xarxa del bou tenen surada a la part superior, i plom i *boles* a la inferior. Aquestes boles són unes peces de fusta [...] serveixen per a facilitar el lliscament de la xarxa pel fons del mar». Mas i Gil (1979:128) emprà el substantiu *burlón*: «[...] yendo en la relinga de plomos o *burlón*». Cueva (1990:140) també emprà *burlón*: «(La relinga inferior) [...] en su parte central (*burlón*), que es la que corresponde al vientre, puede acoplarse un rosario de ruedas o esferas de goma (diábolos)». Labarta (1978:61)

escriu *burlóns* en gallec. Segons Calo (1980:52) és un element de recent incorporació –el 1956– a l’art. Algun dels entrevistats justificaven el nom perquè era un objecte fet per a *burlar* els obstacles que el bou trobava en la seua correugada. Deu ser un castellanisme o lusisme introduït pel domini de la navegació atlàntica.

Cable.– Cap gros, modernament de metall. *Cable* és un gal·licisme que ha entrat en concurrència amb *cap*. Coromines reporta el primer registre de 1839 i diu que és un gal·licisme estrany a la gent de mar. Com veiem en aquest capítol i en els dedicats a l’almadrava, *cable* apareix sobretot en la terminologia de les pesqueres que han tingut un desenvolupament tecnològic modern: el bou i l’almadrava, veritables portes d’entrada al vocabulari tecnològic més innovador. En els vocabularis de la pesquera i la navegació tradicionals no apareixia aquest mot, tanmateix és cada vegada més freqüent per la innovació tecnològica que tenen les activitats esmentades.

***Canyiqué.**– Matèria vegetal de la qual es feien malletes del bou. Pense que és l’adaptació del castellanisme *janiqué* que reporta Rodríguez Santamaría (1911:90) «[...] esto sucede porque la pareja es de cabo de cáñamo, mientras que el bou es de *janiqué*». Per tant, si és una adaptació en /k/ del fone-

Capítol 6 L'arrossegament

ma castellà [x] estem davant d'un exemple de *queada* com explica Veny (1993:408).

Cobrar.— Recollir la xàrcia del bou a la barca. El seu significat general és tibar d'un cap per a apropar quelcom. Jal (1848) té *cobrar* per mot hispànic: «*Cobrar*, esp. v. a. (Du lat **RE CUPERARE**, aussi bien que le vieux mot fr. *Cobrer* ou *Coubrer*, qu'on trouve dans les romans poétiques des XIIe et XIIIe siècles) Cueillir, ou tirer dans le navire une partie d'un câble qui fonctionne. *Cobrar* est à peu près équivalent à *Halar*, selon le Diccion. marit. esp. (1831)». Els mariners el tenen com un mot antiquat sobretot en la pesquera del bou, diuen que s'usava més a les pesqueres de cèrcol. Per tant, constatem que el verb *cobrar* ha estat desplaçat pel gal·licisme *halar*.

***Cornialó.**— Punta de la corona per a abocar el peix que hi ha al cóp del bou. El *BDC* (XIV, 20) recull *cornalons* amb aquest significat sense la *i* infixada que Colomina (1991:160-161) assenyala com a influència del castellà *cornijal*. Per tant, *cornial* és una mostra més de la influència de la terminologia agrícola sobre el llenguatge mariner. Podem pensar que si fos una paraula estrictament marinera s'hagués dit *cornaló*. Però *cornialó* és un derivat de *cornial*.

***Correguda.**– 1. Acte d'arrossegar la xàrcia del bou pel fons de la mar. També es pot dir *calada*, però no és tan usual: «*Hui hem fet tres corregudes*» o «*hui hem fet tres calades*». Però allò més usual és que hom diga **fer la correguda*, o siga, navegar remolcant la xàrcia calada. Els mariners parlen de *navegar* mentre la barca avança cap a una destinació, però en el moment que calen el bou la barca ja no *navega* sinó que *està fent la correguda*. 2. Corredor en la mar per on passen els bous arrossegant.

Fisca.– Xàrcia més grossa i més clara que va a la part baixa del bou. Sáñez Reguart (1791, III, 316) recollia *fisca*: «Con este nombre se significan dos porciones de red adicionales, de figura triangular, que el arte del Bou tiene por la parte de encima, y la de abaxo de la entrada de la gola o boca del Copo, las quales se distinguen por *Fisca del corcho* o *prima* (que es decir *delgada*): y *Fisca del plomo* o *gorda*». El *BDC* (XIV, 29) reportava *fisca* de la Barceloneta i de les costes de Ponent, i el *DCVB* també de Mallorca. Lloret (1993:6) reporta *fisca* i *fisqueta* del parlar de Roses, i diu encertadament que són alacantinismes: «la *fisca* que es troba a la part del plom, i la *fisqueta*, que es troba a la part del suro. (Ambdós termes han estat introduïts pels alacantins)». Sáñez Reguart (1791, III, 321) afirmava que *fisca* es deia **gairó* a Catalunya: «*Gairó*.

Capítol 6 L'arrossegament

Nombre que en Cataluña dan a las *Fiscas*». Quereda Sala (1978:214) dóna *fisca* i *fisqueta* com a termes propis de la Marina, mentre que per a la resta del domini lingüístic seria *gairó* i **gaironet*, ambdós substantius que Savall (1991:53) recull a Cambrils.

Per tant, podem comprovar que les innovacions terminològiques valencianes del bou substitueixen les formes tradicionals catalanes. I així, doncs, hem de considerar *fisca*, *fisqueta* i *fiscot* com a substantius expandits pels blavets a Catalunya, Andalusia i Galícia amb l'onada emigratòria que des de la Marina i les zones adjacents, com Calp, el Campello i Santa Pola, van abastar tota la costa peninsular. Rodríguez Santamaría (1911:245) recull *fisca* i *fisqueta* a Galícia.

Galeta.– Mena de pa que durava menjador molt de temps. De *galeta* el *LMP* 401 ens diu: «*Galleta* es conocida en todos los dominios, pero no es universalmente usada». Curiosament aquesta qüestió al *LMP* no troba resposta vilera. En canvi és un terme ben conegut com també constata Llorca Baus (1985:188): «El pan era amasado antes de partir por el propio patrón o su mujer, con harina muy fina, elaborando unos rollos llamados *galletas*». Jo mateix he pogut comprovar que la *galeta* era un element de la dieta dels mariners conegudíssim tant a la Vila Joiosa –on més, pels seus viatges al *Moro*

(denominació vulgar per a referir-se al nord d'Àfrica)– com a Altea i a Benidorm. A més, l'expressió «menja galeta que pa no n'hi ha» és de les més usuals a la Marina. Les persones molt majors usaven la forma *galeta*, tanmateix ara el jovent l'ha substituïda per la forma castellana *galleta*.

***Gambosí.**– Gamba petita que els armadors vilers donaven als mariners com a afegitó. Posteriorment no sols rebien la morralla sinó que també diners. Avui en dia aquesta gratificació se'ls dóna en diners però segueix rebent el nom de *gambosí*. El diminutiu és *gambosinet* (veg. *Cap. 2 Pesqueres diverses*). És una gratificació que ha rebut nom en algunes localitats amb l'ús de diversos substantius com *pobrea* a Dénia segons Cabrera (1993:329).

***Gola.**– 1. Obertura de la boca dels arts i vessos entre el casseret i el goleró del bou. El *DCVB* només dóna registre de la Costa de Llevant. Aquest substantiu ha passat al gallec, segons Calo (1980:42), com molta de la terminologia dels arts copejats i del bou.

Goleró.– Ves de xàrcia més espessa que fa d'entrada a la corona del bou. El *DCVB* només recull accepcions catalanes i balears. Tanmateix el *LMP* 482 ens mostra que *goleró* és una forma usada a totes les poblacions valencianes excepte

Capítol 6 L'arrossegament

Santa Pola. El *DECat* recull la forma valenciana *goleró* «forat en forma d'embut per on l'anguila se *kóla* o fica en la mone-
ta, o en el mornell» al Palmar de l'Albufera.

***Guindolera.**— Cap que cus la *culata* o part posterior del bou, a la Vila Joiosa. És un derivat de *guindola* «planxa triangular formada per tres taules empernades pels extrems i amb un forat a cada vèrtex, pels quals passen unes cordes que porten lligat l'andarivell, amb el qual s'hissa i s'arria per a rebre les càrregues i altres usos» (*DCVB*). Tal volta, el cap de la *guindola* devia dir-se *guindolera*, i d'ací el significat ha passat al cap que cus la culata del bou en un intent de cercar un substantiu especificador. El *LMP* 480 recull a la Vila Joiosa *nyinyola* «cabo que hace de abridor del copo». A Altea, *inyola*. A Benidorm el cap que cosia la culata del bolig i la xàvega era un terme general, la *piola*.

***inyola.**— 1. Llinyola, cap que cus la culata del bou, a Altea i a la Vila Joiosa. També existeix la variant *nyinyola*. A Benidorm, *piola*. A la Vila Joiosa es diu també *guindolera* o *inyolera*. També al Grau de Castelló el *LMP* 480 recull *inyolera*. 2. Cabet que uneix una peça amb una altra.

***Llepó.**— Llim o brutícia que provoca la mar, a Altea i a Benidorm. A la Vila Joiosa en diuen **llépol*. La forma vilera,

llépol, l'hem de veure com una ultracorrecció de la reducció del grup consonàntic *-ls-* > *-s-* (*rémols* > *remos*, *cércols* > *cercos*) usual en el parlar mariner de la Vila Joiosa.

Maestra.— Estri esfèric de goma i, antigament, de cristall situat a la tressa del suro perquè el bou tinga més alçada, a la Vila Joiosa. El *BDC* (XII,48) anomena *mestra* «suro gran, de contorn quadrat, inserit en la línia de rodells i en el començament de la bossa de l'art». És a dir, el nom del suro que assenyalava el centre de l'art s'ha generalitzat i designa qualsevol dels estris de cristall que fan surar el bou. A Altea i a Benidorm es diu *bola* o *bombilla*. Al *BDC* (XIV,26) i Roig (1927:90) anomenaven *bola* al giny que ara anomenen *burló* (veg. **Burló**). Per tant, *maestra* era el nom que s'aplicava a la peça de suro més grossa del bou; en canviar el suro per cristall i goma ha canviat la denominació a Altea i Benidorm, però no a la Vila Joiosa.

Marmitó.— Xiquet de bord, xiquet que feia les funcions auxiliars a les barques, a la Vila Joiosa antigament. Tanmateix era i és més usual *xiquet d'a bordo*. L'entrevistat recordava haver sentit al seu avi *marmitó* per referir-se al xiquet de bord. El *DCVB* només el recull en el significat d'ajudant de cuina sense accepcions marineres, però Oller (1995b:111) diu que aquest

Capítol 6 L'arrossegament

substantiu es troba en el llenguatge mariner de totes les regions.

Marmitó és un gal·licisme que ens arribà a través del castellà per influència de la navegació d'altura on el *xiquet d'a bord* era l'ajudant del cuiner. Llorca Timoner el fa servir en dues obres de caire mariner i sempre associat a la qualitat del café: «Un café de *marmitó*, o un café de capità?» (1980:9); i «–Café de solatge ens pertoca! Rebollit! De *marmitó*! Després el cobrarà de capità!» (1995:136). Per la seua banda, Roig (1929:92) ens explica que a la navegació d'altura hi havia dues menes de café, un devien anomenar-lo (col·loquialment) *de capità* i l'altre *de marmitó*: «Al matí, feia el *café de popa*, per a la dotació distingida i passatgers, i el *café de proa* per a la tripulació i passatge de tercera». Per tant, *marmitó* era l'adaptació del nom castellà dels *xiquets d'a bord*, que entrà en concurrència amb els termes genuïns, com ens mostra l'entrevista de Llorca Baus (1985:279) al senyor Rafael Sellés que va anar a treballar a Barcelona: «Rafael Sellés Sellés, *tio Tanina* nació en 1895 [...] embarqué como *noi de cambra* o *marmitón* en barcos de pesca». Tanmateix *marmitó* no va arribar a quallar en el vocabulari dels nostres mariners. De fet Llorca Baus (1985:187) quan escriu sobre la Vila Joiosa emprà *xiquet* com a terme genuí –també ho

marca gràficament— i a la vora posa la traducció *marmitón*: «A partir de los 8 años los niños embarcaban como *xiquets* o marmitones».

Muntó.— Munt que es feia amb el guany de la pesquera. De *muntó* ix l'expressió **tot muntó* «total de la venda sense cap deducció» que es conserva a Altea i a la Vila Joiosa. A Benidorm deien *montemayor* a la part que quedava en haver tret les despeses. La quantitat resultant després de llevar les despeses al Grau de Castelló rep el nom de *monte menor*. I tant al Grau com a Altea s'entén per *monte mayor* el valor de les captures (veg. Viruela 1985:52-53). Hem de suposar que abans que s'introduís el castellanisme *montemayor* l'única expressió usada era *tot muntó*. No debades, Martínez i Martínez (1921:39), parlant del palangre, esmenta el *tot muntó* encara que traduït al castellà: «Como para la carnada se necesita bastante sepia o pulpo, ésta se paga de *todo montón*, es decir, antes de sacar las partes». I, encara a la Vila Joiosa, empren *tot muntó* malgrat que ràpidament especifiquen amb el terme *montemayor*. El castellanisme *montemayor* ha substituït, pràcticament, el terme tradicional *tot muntó*.

***Nevero.**— Mariner encarregat de davallar a la nevera de l'embarcació per estibar-hi les caixes de peix. Cabrera

Capítol 6 L'arrossegament

(1993:323) també recull *nevero* a Dénia. És un substantiu creat des de la incorporació de cambres frigorífiques a les barques.

***Parelló.**— Parella d'embarcacions i art de petites dimensions. *Parelló* és el diminutiu de *parella* que s'ha lexicalitzat per a designar una modalitat de pesca a la parella. Tal i com diu Martínez i Martínez (1921:31): «El que conozca la mecánica de la lengua valenciana ya sabe que se trata de una pareja pequeña». A més a més, existeix el doble diminutiu *parellonet*, que Martínez i Martínez (1921:31) anomenava *parelló d'art xicotet*. «Bien claro el nombre dice lo que es, pequeño dentro de lo pequeño».

***Ratera.**— Tipus de bou modificat, a la Vila Joiosa. Segons em fan saber els entrevistats el seu inventor va ser el viler Roc Zaragoza de qui es guarda memòria a la Vila Joiosa (veg. Llorca Baus 1985:217-218). Bas i Camprubí (1980:201-208) diuen que una de les innovacions de la *ratera* era una xàrcia que impedia que els peixos se'n fugissen de l'art. Aquesta innovació degué ser important i efectiva, ja que els autors l'esmenten com una aportació reeixida a l'art català típic. La denominació és una aplicació secundària a partir de la idea de *ratera*, com assenyala Mas i Gil (1979:62): «En cuanto a la *ratera*, es modelo de bou que se distingue tanto

por su robustez de las mallas como por un dispositivo que lo constituye un paño de red, el cual pende de la costura que une al copo con el alerón, manteniéndose horizontal con la presión del agua cuando el barco lleva velocidad. Al perderla cae impidiendo la salida del pescado que ya va en el copo, a cuyo ingenio debe el arte su nombre de *ratera*». Del ves que queia barrant l'eixida del cóp a Altea en deien *trampa* i l'aplicaven a la xàvega. Aquest és un bon exemple de com la tecnologia marinera passa d'uns arts als altres.

Trobem altres accepcions pesqueres i nàutiques de *ratera* «part extrema i de malla més estreta de l'almadrava i d'altres xarxes similars « i «fulla de llauna circular i una mica cònica [...] i així s'evita que les rates de terra arribin per l'amarra fins al buc» (*DCVB*).

Redero.— Xarcier, encarregat de les xàrcies en la barca del bou. Observem que la denominació tradicional, *xarcier*, aplicat a les persones que feien xàrcia, es castellanitza en haver de designar un nou càrrec de les embarcacions. Aquest procés també ocorre en terra on els *xarciers* i les *xarcieres* eren els qui feien les xàrcies d'espart i cànem, mentre que els *rederos* són els qui les fan de materials sintètics.

Capítol 6 L'arrossegament

***Saquet del pa.**— Corona del bou, a la Vila Joiosa. És una expressió afectiva perquè diuen que la corona és el sac d'on ix el pa de tots. Trobem diverses referències de sac com part del bou: «*Cassaret*. L'extremitat de cada una de les dues cames que tenen les xarxes anomenades *artets*, en què la grandària de la malla va minvant des de la part anomenada sac a la dels armalls» (Pons 1916:82). Sac «bossa de l'extrem de'una peça de bou i vaca» (*BDC XIV*,60), i sac «bossa posterior de l'art de bou on quedaven els peixos capturats» (Savall 1991:54 i Cabrera 1993:292). Hem de considerar sac a la Vila Joiosa com un terme secundari i de caire afectiu perquè *corona* i *cóp* són els substantius especificadors i generalitzats, com a tot el domini lingüístic.

***Torada.**— Conjunt de xàrcies que forneixen un bou segons Soler (1995:19). Aquest substantiu l'hem de veure com un joc de paraules entre *vaca* «embarcació del bou», *bou* «art de pesca» i *torada* «conjunt de xàrcies», ja que l'única acceptió de *torada* que apareix al *DCVB* és conjunt de *bous* i *vaques*.

Trol.— Art de portes arrossegat mitjançant vaixells de vapor. Fou una innovació que va arribar a principi de segle des d'Anglaterra on es deia *trawler*. Per tant, és un anglicisme que acompanya una innovació tecnològica creada en aquelles

mars. Llorca Baus (1985:198) escriu *trole* o *trowler*. L'única forma que he sentit a la Vila Joiosa és *trol*.

Vaca.— Embarcació que arrossega al bou. Els mariners amb doble sentit diuen que *la vaca corre al bou*. La vaca és la versió moderna de la parella com narra Martínez i Martínez (1947:204): «[...] sustent de les numeroses *vaques* (antany bous), tarrafes i sardinals». Tanmateix *vaca* designa també un tipus d'art i una pesquera d'arrossegament més xiqueteta que el bou a d'altres indrets (veg. *DCVB* i *DECat*). Labarta (1978:61) explica que, a Galícia, *bou* i *vaca* s'han usat per a diferenciar dos tipus d'arrossegament: «[...] á «*bacca*» que é un aparello que non leva proteccions e ten de traballar sobor de fondos limpos. Pola contra o «*bou*» e os aparellos [...] levan na súa parte antero-inferior unha rea de grandes esferas de metal, os burlóns».

***Virar.**— 1. Atesar el bou amb el cabrestant. Coromines diu que és un verb arribat del francès o l'occità, a través del portugués i el castellà (*DECat*). Com tants altres mots, *virar* era un verb nàutic que ha passat al llenguatge pesquer. El *Vocabulario Marítimo* (1722:84) recollia l'accepció nàutica: «[...] cuando con el cabrestante se levanta qualquier peso, y al dár las bueltas con èl se dize: Virar el cabrestante». 2. Canviar de direcció una embarcació.

Capítol 6

L'arrossegament

Visera.– Avançament de la part superior del bou perquè el peix encabisca el cóp. Lloret (1993:6) també recull *visera* a Roses. La *visera* és l'adaptació al bou de l'*avançada* de l'agullera i d'altres vessos que es feien servir en els arts copejats.

***Xarleston.**– Tipus de bou modificat que en oferir menys resistència permetia una velocitat més gran, a la Vila Joiosa. Segons Llorca Baus (1985:118) el seu inventor va ser el viler Jaume Seguí. Aquest tipus de nominació l'hem de posar en relació amb els esdeveniments de l'època. Als primers decennis del segle estava de moda el ball anomenat *xarleston* –típic d'aquesta ciutat nord-americana– i la innovació de l'art va rebre aquest nom. Altres estris pesquers també s'anomenen per la relació amb l'època que apareixen com l'*arma secreta* i l'*atòmic*; o objectes no pesquers, sense anar més lluny, els vestits de bany de dues peces, el *biquini*. Bas i Camprubí (1980:201-202) fan l'explicació d'aquests arts, i qualifiquen la *ratera* i el *xarleston* com les dues innovacions més reeixides de l'art típic català. Que les dues innovacions siguin d'origen viler és bona mostra de la influència vilera en les tècniques del món mariner.

Xiquet d'a bord.– Aprenent de la marineria. Feia les funcions auxiliars a l'embarcació. La vida d'aquest xiquet era dura i penosa, fins i tot els mariners amb una mica de cons-

ciència planyien aquesta figura perquè com ells mateixos diuen: «funcionava a calbots... i este li funyava i l'atre li funyava i... aixina anava... hui no... hui això s'ha acabat». Segons Gallar (1995:71) al Campello es diu *xic de barca*. Gallar (*Ibi*, pàg. 33-34) en diversos passatges de la seua novel·la ens descriu la vida desgraciada d'aquest tripulant: «Frasquito, com tants xicons del seu poble, va començar a navegar com a grumet als nou anys d'edat i, com Vicentet, al principi hagué de suportar els insults i les bescollades dels tripulants; i enfiar-se per l'arbre fins a la bigota de l'antena per safar el plegador [...] i traure el carbó del pallol de proa; i engolir-se la tos i les llàgrimes quan encenia el foc al fogó; i dormir en el pitjor lloc del ranxo i compartir llitera amb el més brut dels tripulants, o el que roncava, o el que es pixava per les nits; i menjar el que li deixaven els altres; i quedar-se a bord quan estaven en un port i els altres se n'anaven a passejar; i en fi treballar com un home i cobrar com un xiquet». Savall (1991:88) recull *xiquet* també a Cambrils front a la forma que reporta Roig (1929:134) *noi d'a bord* més esperable a Catalunya. Segons Jal (1848), en valencià es deia *fadrí*: «*Fadri*, cat. valenc. s.m., dont le pl. est *Fadrins*. Jeune matelot, novice, mousse» d'on va passar al francès antic, *fadrin*, amb el mateix significat.

Capítol 6 L'arrossegament

Xorrar.– Abocar el bou. Segons Coromines, a la resta del domini *xorrar* significa remolcar el bou, qui no l'encerta amb l'atac a Martí Gadea: «i no pas de *recoger, sacar peces* (com havia entès MGadea, home terrassà, capellà de sagristia, taula, carrer i hostals, que només dins aquesta parlava amb gent de mar)». L'accepció blaveta coincideix amb la recollida per Martí Gadea, malgrat que l'accepció general siga *xorrar* «salpar les xarxes per traure el peix que s'hi ha agafat (Tortosa, País Valencià)» (*DCVB*). Bas i Camprubí (1980:196) empra com a sinònims *cobrar* i *xorrar*. Savall (1991:114) recull *xorrar* «treure un ormeig de dins l'aigua». L'arabisme *garr* «arrossegar, estirar (una cosa)», que arriba a la Marina a través del portugués, només s'aplica a la pesquera del bou. A la resta d'arts copejats en diuen *abocar*.

1 Seguim a Martínez i Martínez (1921:27-30) amb alguns afegits personals.

Capítol 7. Conclusions generals

El llenguatge mariner blavet

El conjunt de paraules i expressions que formen el llenguatge mariner de la Marina són un vocabulari especialitzat dins el sistema lingüístic català. Tanmateix, aquest vocabulari, que compta amb la presència de diversos tecnicismes, no s'arriba a constituir en llenguatge científic. Històricament, hem de considerar que el conjunt de paraules i expressions, anomenat parla marinera, és l'estat lingüístic actual de la tradició marítima dels nostres avantpassats. La creació d'aquest llenguatge especialitzat s'havia iniciat a la Catalunya del segle IX. Posteriorment, amb la conquesta catalanoaragonesa s'expandeix per les Illes Balears i per la costa de Xarq al-Andalus fins que aplegà a la Marina l'any 1244. La Marina i la llengua catalana al segle XIII estan en condicions d'esdevenir un dels puntals del llenguatge mariner

Capítol 7

Conclusions generals

mediterrani, on d'aleshores ençà la nostra comarca ha tingut molt a dir. La consolidació d'aquest procés considerem que es produí al segle XIV amb la fundació de la Vila Joiosa. Però fou a partir del segle XVIII, amb l'expansió demogràfica comarcal i la creació d'innovacions tecnològiques que tingueren el seu origen a la Marina, que la llengua marinera blaveta assolí el seu màxim desenvolupament.

Expansió del llenguatge mariner blavet

Al segle XIII el llenguatge mariner català ha arribat a les costes de la Marina. La importància marítima de la comarca es basa en el fet que és un territori aïllat de la resta del Regne per les muntanyes que l'envolten, principalment per la inexpugnable Bèrnia amb el barranc del Mascarat que, fins i tot, obligà el traçat de la calçada romana a desviar-se per Xàtiva i tornar a eixir a Alacant. Per tant, la Marina d'aquell temps -i fins ben entrat el segle XX- és una comarca que té la mar com a única via de comunicació i, amb uns intents de poblament cristià que no quallen per les contínues revoltes que els sarraïns porten a terme esperonats per Al- Azdrach. Així doncs, la solució cercada pel monarca fou la creació de la Vila Joiosa l'any 1300. L'encarregat legal va ser-ne l'almirall Bernat de Sarrià i la gent de mar que el degué acompanyar.

Per tant, hem de considerar que, a partir d'aleshores, ja podem parlar del llenguatge mariner català de la comarca. Anys després vindrà la creació de Benidorm i de la vila nova d'Altea.

La Vila Joiosa acomplirà perfectament el paper assignat i no serà fins a mitjan segle XX que perdrà la capitalitat demogràfica i econòmica de la Marina, però segueix mantenint la preponderància marítima a hores d'ara. El llenguatge mariner que s'emprarà des d'aquell temps serà el comú a tot el territori de llengua catalana, al qual hem d'afegir la terminologia fruit de l'evolució lògica en tota activitat. Entre els segles XIV-XVI la comarca devia seguir la tònica de les altres poblacions costaneres, fins que a mitjan segle XVI la pressió piràtica s'intensifica de tal manera que Benidorm i Altea, pràcticament es despoblen, fet que podem considerar la primera gran emigració de pescadors blavets. La població litoral es redossarà a les muralles vileres o anirà a la recerca de caladors més segurs.

Quan al segle XVII es produeix l'expulsió dels moriscos, el potencial demogràfic viler s'esmerçà a repoblar les zones abandonades o quasi abandonades com devien ser Benidorm i Altea. A aquesta repoblació vilera s'ha d'afegir la mallorquina, que no hem de deixar tan sols en els límits fins

Capítol 7

Conclusions generals

ara establerts de Tàrbena. A més s'hauria de veure quin fou el percentatge de gent de mar balear que arribà a la comarca, vist que un nombre important d'arts pesquers que trobem a la Marina són propis d'espais insulars –Illes Balears, Malta, Sicília– com ara l'almadrava, la llissera o la llampuguera. També la història halièutica constata el pas d'aquests ginys per les Illes Balears abans de recalar a la comarca. Però el que ara ens interessa és que, al segle XVII, la Marina pren forces per al gran desenvolupament demogràfic i pesquer dels segles XVIII i XIX.

Al segle XVIII es produeix la major expansió demogràfica coneguda a la comarca abans de la segona meitat del segle XX. Els blavets, dotats d'una potentíssima indústria xarciera, d'una llarguíssima tradició en el domini del bou i de l'almadrava, i amb un potencial humà que sobrepassava les possibilitats de subsistència comarcal, es llançaren a la recerca de caladors nous. Era la primera gran expansió blaveta que de Roses passant per Andalusia arribà a Larraix. Ben aviat començaren a aparéixer alteans, benidormers i vilers per tots els punts susceptibles de bona pesquera. Al segle XVIII, els pescadors i mariners de la comarca consolidaren el domini pesquer per tota la Mediterrània. Els sardinals s'adreçaren a les costes andaluses, principalment Màlaga, Cadis i Huelva.

Els bous anaven amb els sardinals, però també a Catalunya, on la presència dels blavets fou notòria a punts com l'Ametlla de Mar, la Barceloneta i Roses. És també al segle XVIII que catalans i valencians introduïren nous ormejos a Galícia com el palangre, la xàvega i el bou.

Durant aquest segle també s'obrí la possibilitat del comerç amb Amèrica. Els mariners blavets aviat entraren com a capitans i tripulació dels vaixells que anaven al nou continent des d'aquest segle fins l'època anterior a la Guerra Civil. El punt principal de recalada blaveta per mor d'aquesta activitat era Barcelona, treballant amb la companyia Transmediterrània, però també van a Andalusia, Santander i Euskadi, fins i tot en la Companyia «dels Macandros» (< Mac Andrews Company).

Al segle XIX seguirà la mateixa tònica expansionista amb una gran presència blaveta en la pesca, la navegació, el corsarisme i el contraban. És a finals del segle XIX i principis del XX quan tingué lloc la darrera gran expansió pesquera i marítima comarcal. La greu crisi agrícola d'aquest temps féu que es produís una emigració considerable, que tingué com destí Algèria per als llauradors, mentre que les costes catalanes –principalment la Barceloneta i Roses–, Algèria i punts d'Andalusia van ser els ports d'arribada dels pescadors blavets. Aquest període emigratori coincidí amb la revolució vile-

Capítol 7

Conclusions generals

ra dels arts d'arrossegament. L'enginyer vilera havia introduït una sèrie de modificacions a l'art català tradicional que milloraven notablement les captures, és l'època de la *ratera* i del *xarleston*. Innovacions, que exportades a llevant i a garbí, expandiren la terminologia creada per la indústria xarciera comarcal amb l'ajut inestimable dels alcoians. L'art del bou és un bon exponent de terminologia exportada que, en bona part, podem considerar blaveta. És precisament aleshores que Roig i Amades, en fer les enquestes per als seus vocabularis, trobaren a la Barceloneta un grapat de mots de l'art del bou que assenyalen com a propis d'aquella contrada. Els mots són els que vilers, alteans i benidormers havien portat a la Barceloneta i a Catalunya, i també a Andalusia i a Galícia.

I no sols el bou, així mateix la tarrafa i els arts de cercol presenten una configuració i una terminologia que apunta directament a la Marina com a nucli exportador a Andalusia i Galícia. No casualment, Rodríguez Santamaría (1911:265) constata que la tarrafa s'havia exportat a Galícia l'any 1902 des d'Isla Cristina, o siga, la Figuereta –autèntic bastió valencianocatalà a Andalusia–.

També podríem parlar de «colonitzacions» secundàries, perquè la terminologia comarcal que arrela a l'Ametlla de Mar serà reintroduïda per tot Catalunya amb l'emigració calera.

Com assenyalen Bas i Camprubí (1980:109) sobre els mariners de Vilanova: «[...] tots ells reconeixen llur procedència d'altres viles marineres situades més al migdia, com ara l'Ametlla de Mar». Per contra, la majoria de gent pescadora de l'Ametlla de Mar és autòctona, amb una part de població d'origen benidormer i blavet, les relacions amb els quals han durat fins ben entrat l'actual segle. No debades, la pesquera de la tonyina –gran especialitat benidormera– ha fet excel·lir els caleros sobre les altres comunitats pescadores. A més a més, hem comprovat que la terminologia de l'Ametlla de Mar i la de Benidorm és coincident en aquest punt, coincidència que es repeteix en la ictionímia (veg. Llorca Ibi 1998a).

Aquesta influència o relació també es veu a Cambrils on Savall (1991:89-102) recull valencianismes, com ara *xiquet d'a bord*, *bac*, *baquejar* o *cabotejar*. Les possibilitats de relació es confirmarien per certs detalls, com l'existència a Benidorm i a Finestrat d'una varietat de raïm anomenat *raïm de Cambrils*, denominació que podria ser el resultat de la procedència dels ceps pel contacte entre les gents de Cambrils i de la Marina.

Elements constitutius del llenguatge mariner blavet

Els elements constitutius del llenguatge mariner blavet són aquells camps lèxics dels quals el món mariner de la comar-

Capítol 7

Conclusions generals

ca ha pres mots per bastir el llenguatge comarcal. En principi, la terminologia pesquera comarcal es nodreix de l'herència lingüística del segle XIV, arribada de Catalunya, que es transmet a través d'arts i de segles. Mecanisme d'evolució i continuïtat del llenguatge comú a totes les èpoques. Però, el patrimoni lingüístic rebut se li havia de quedar curt a una comarca que des del segle XIV fins mitjan segle XX, té la seua riquesa fonamental en la mar: pesca, comerç, contraban i corsarisme; i que compta, a més, amb indústries afins com la construcció naval o la confecció de xàrcies i veles. És a dir, ens trobem una comarca que viu de la mar i per a la mar, totalment oberta a les innovacions, i que té la necessitat de desenvolupar un llenguatge professional que s'adapte a les noves circumstàncies i condicions. Els pescadors hauran de cercar mots per a les novetats que es creen o que arriben pel pèleg.

Les fonts lèxiques són diverses i les podem agrupar en dos camps.

El primer grup terminològic el constitueixen els recursos propis que es prenen a partir de la terminologia agrícola, la terminologia militar, i la terminologia de la indústria tèxtil. Els anomenarem *recursos patrimonials*.

El segon grup són els termes agafats com a *préstecs* –lexemes enriquidors– o com a *estrangerismes* –lexemes que en substitueixen un de propi–. Són hel·lenismes, italianismes, arabismes, occitanismes, nordismes ([nota 1](#)), castellanismes i lusismes.

A partir d'aquestes fonts, el llenguatge comarcal forneix un corpus lingüístic propi que s'acobla al llenguatge mariner comú, i que abastarà les innovacions que apareixen al llarg de la història de la pesca i la navegació. Alguns dels termes restaran com a *localismes* o *comarcalismes*, però d'altres es projectaran a la llengua comuna i arribaran, fins i tot, a l'estàndard.

Recursos patrimonials

Les circumstàncies històriques fan que el llenguatge mariner català no siga hereu directe de la minsa tradició nàutica llatina, i que les influències de la poderosa navegació grega quedassen com un substrat llunyà. Per tant, les llengües romàniques i, en particular el català, han de bastir els propis cabals lèxics per crear el llenguatge nàutic a partir dels recursos patrimonials. Els principals camps lèxics dels quals el món mariner ha pres mots són:

- La terminologia agrícola.
- La terminologia militar.
- La terminologia tèxtil.

Capítol 7

Conclusions generals

La terminologia agrícola

La història de les civilitzacions ens mostra que els agrupaments humans de manera natural cacen, recol·lecten i llau-
ren. La terra és l'espai on transcorre la vida de les persones. L'home tan sols s'internarà a la mar per navegar –amb finalitats comercials, guerreres o pesqueres– quan les circumstàncies l'hi abocaran sense remei. Això vol dir que la navegació i la pesca són activitats que realitzen societats avançades amb un cert desenvolupament tecnològic i, per tant, dins de col·lectius humans que ja han desenrotllat una cultura agrícola o caçadora. A més a més, és sabut que al Regne de València –i a la resta del país– la majoria de les poblacions eren de caire agrícola amb petites comunitats de pescadors que rebien un forta influència terminològica terrenal. Per tant, el llenguatge agrícola, que durant segles i pràcticament des del principi de la humanitat era d'abast generalitzat entre la població –fins i tot després de la revolució industrial-, aportarà el major cabal lèxic al llenguatge mariner. Vegem-ne uns quants exemples:

– *Timó* «empunyadura del forcat i peça de les embarcacions». És la mostra més clara d'aquests tipus de traspàs. A partir d'aquesta mostra se'n poden trobar a bondó.

- *Llaurar* «arrossegar l'àncora pel fons» a partir de *llaurar* «arrossegar l'arada pel camp de conreu».
- *Solcar* «tallar un vaixell la mar» per comparació amb *solcar* «tallar la terra la rella».
- *Filer* «corrent de l'Estret de Gibraltar» derivat de *fil* en la idea de *fil* «raig d'aigua», que és la manera de comptar l'aigua que ve per les séquies.

Dues circumstàncies ajuden a la preponderància de la terminologia agrícola en el parlar dels mariners. La primera és la visió de la mar com un camp, i la comparació dels vaixells en la mar amb relles en un camp de cultiu. Aquesta metàfora es troba ara i adés en el llenguatge mariner. Així, per exemple, la creença popular vol fer que l'art del bou reba el nom per la semblança de les parelles corrent la mar amb les parelles de bous anant pels bancals. Fins i tot la producció literària de gent de mar compara la navegació amb el fet de llaurar (veg. Zaragoza i Pérez 1997:104).

La segona circumstància és el fet que moltes vegades és difícil destriar entre pescadors, calafats o gent relacionada amb indústries de la mar i els propietaris de la terra. Orts i Bosch (1972:88-89) ofereix un exemple viler del segle XVI:

Capítol 7

Conclusions generals

«Per a seguiment del plet, els terratinents de la Vila Joiosa tingueren que atorgar poder a Mateu Ros, procurador, i aquestos s'atorgaren el set de juny de 1511 i se ratificaren el 22 del mateix mes i any. Els terratinents atorgats són els següents: [...] Bartholomeus Orta, Anthonius Mingot, piscator [...] Guillermus Salvador, calafat, Juhanes Llinares, corderius, Juhanes de Llorca, filius Jacobi de Llorqua (sic), Jacobus Çellés, calafat [...]».

En d'altres ocasions, els arrendadors de les almadraves eren llauradors que invertien llurs guanys en la mar. La visió que aquestes persones tenien de les pesqueres devia ser semblant a camps productius amb el consegüent traspàs de lèxic d'una activitat a altra:

«Ante mi, el Ess^{mo}, y testigos infraescritos, comparecieron Maximiano Llorca, fiscal de montes y plantíos, y Manuel Llorca de Fran^{co}, ambos labradores y vecinos de esta villa juntos de mancomún et insolidum, dixeron: que por quanto son los otorgantes (il·legible) los Ynteresados en el arriendo de la Almadrava Grande de matar atunes [...]». AMB, *Protocols Notarials* de Benidorm (11 de setembre de 1805, f. 127 v.).

També la terra podia fornir d'aliments quan les inclemències meteorològiques impediéssin fer-se a la mar. I així, una de les activitats més usuals a Altea era el cultiu de les *algoleges* «bancals vora el riu» per part dels pescadors i mariners. La gent de mar alteana aprofitava les *algoleges* del riu de l'Algar per a plantar-hi mates de certs vegetals, com ara tomaques, pebreres, fesols o alficossos. Els hòmens esmerçaven el temps d'esbarjo, que els deixava les tasques de la mar, per a realitzar activitats agrícoles que permetessen aprofitar les propietats de domini públic: llevar les pedres, reomplir amb terra, posar-hi una petita renglera de cinc per a assenyalar-hi les fites de cada bancal... Era una activitat tradicional i tan usual que, fins i tot, cada *algoleja* tenia el seu nom propi. Només cal veure que Martínez i Martínez (1921:21-23) atorga al seu ús la qualitat de dret consuetudinari.

Per tant, vista la intensa relació entre mariners i cultiu de la terra no és estrany que, a la comarca, trobem exemples d'aquest tipus de traspàs de significat que hem d'afegir als que són comuns a tota la llengua, com ara *corda-mare* «llença del palangre» i *fillola* «braçolada del palangre» per comparació amb la *séquia-mare* «séquia principal» i les *filloles* «séquia secundària que ix de la séquia-mare»; *ramal* «cap de la nansa i l'àncora» per comparació amb el *ramal* «corda que es

Capítol 7

Conclusions generals

lliga als morros d'un animal»; *mestral de la cella negra* «tipus de mestral de conseqüències molt negatives» per comparació amb les faves granades dites de la *cella negra* a la Marina; *caüc* «estri de l'almadrava per a mirar el fons» per comparació amb el *caüc* «cadufs de les sènies»; *cabestrera* «cap de l'almadrava» derivat de *cabestre* «corda que s'adapta al cap d'un animal»; o *quadro* «cos central de l'almadrava on es troben els distints departaments», potser per comparació amb *quadró* «parcel·la de terra».

La terminologia militar

La Corona d'Aragó s'expandí per via marítima tant pels territoris àrabs com per la Mediterrània des de Grècia fins a Cadis. Les naus eren creades o armades amb una funció i necessitats bèl·liques que s'han reflectit en part de la terminologia marinera emprada dels inicis ençà. De fet bona part de la terminologia medieval marítima que tenim a l'abast és la recollida a textos de caire militar com la *Crònica* de Muntaner o el *Llibre dels Fets* de Jaume I (veg. Bruguera 1981:63-69). Així, per exemple, el verb *ormejar* «proveir una embarcació dels elements necessaris» s'ha vist substituït per *armar*. Altres termes del llenguatge nàutic també tenen un rerafons militar, com ara *andana* «sèrie d'objectes o estris de pesca

posats un darrere de l'altre» per comparació amb *andana* «sèrie de naus disposades per a impedir incursions enemigues».

Aquesta font lèxica és molt important a la costa del Regne de València, especialment de la Marina, perquè la comarca entre els segles XIV i XV era una línia militar de castells per a evitar les rebel·lions dels habitants àrabs. Aquesta línia defensiva es poblà per pescadors i navegants que hagueren de lluitar contra les intervencions piràtiques als segles posteriors –amb especial intensitat al XVI i al XVII–. Els pescadors han conservat substantius i verbs en el seu parlar comarcal –i nacional– que reflecteixen aquesta situació:

– *Mura* «lateral de l'embarcació que es reforçava per als combats navals» per comparació amb *mur* «construcció defensiva».

També són molt importants els verbs de caire militar, com ara:

– *Descobrir* «veure un punt de colp i volta».

– *Vigilar* «tindre compte de les xàrcies, especialment del palangre».

– *Reconéixer* «revisar les xàrcies calades».

Capítol 7

Conclusions generals

– *Enfrenar* «unir per les frenes» derivat d'*enfrenellar* «amarrar les galeres perquè els enemics no poguessen passar pel mig» (amb contaminació de *frena*).

– La preferència de *vogar* en comptes de *remar* per necessitats de maniobrabilitat de les naus (veg. Hale 1996).

Aquesta interrelació ha perdurat al segle XX. Guillén Tato (1973:118) conta que els almadravers de Benidorm destinats a Barbate i Conil (Cadis) van calar una almadrava al davant del moll de Mallorca l'any 1936, perquè fes de tanca a possibles atacs nàutics contra aquest port. En adaptar-se les xàrcies d'aquest tipus a la lluita antisubmarina la terminologia almadravera va passar al vocabulari nàutic militar internacional.

La terminologia tèxtil

La comarca és una contrada amb un gran potencial pesquer i nàutic. L'estudi de la població ens mostra que un altíssim percentatge –en alguns segles la majoria– vivia de la pesca i de la navegació. A més a més, l'enginy dels habitants fa que no siguin uns mers receptors de tecnologia pesquera sinó que esdevinguen creadors i adaptadors de terminologia pròpia recolzats en la indústria tèxtil alcoiana, en l'experiència que l'emigració a d'altres punts de la Mediterrània els donà i en la capacitat d'innovació. Per tant els blavets són creadors

de tecnologia i lèxic pesquers, sobretot en els arts de l'alma-
drava i del bou.

La Vila Joiosa, port natural de la industriosa ciutat d'Alcoi, fins que es va construir la línia fèrria Alcoi-Gandia al segle XIX, mantenia unes relacions comercials diàries amb l'Alcoià i el Comtat mitjançant una nombrosa nòmina de traginers, com també feien Altea i Benidorm. A més, Alcoi era el centre neuràlgic defensiu de la costa de la Marina, fets que expliquen l'estreta unió entre l'Alcoià i la Marina.

Alcoi és l'exponent màxim de ciutat industrial dedicada al tèxtil –si deixem de banda algunes ciutats catalanes-. Per tant, no és estrany que la indústria tèxtil alcoiana des de ben aviat haja influït en les produccions de filat i xàrcia que tenien lloc a la costa. De fet, al primer *Quinque Libri* alteà conservat (1640-1645) apareixen *peyxcadors, llauradors, ferrers, alme-radors* i un *sastre* d'Alcoi (Llorens Barber 1997:5). És a dir, no per casualitat, trobem que la persona dedicada a la confecció tèxtil procedeix d'Alcoi, com també devia ocórrer amb bona part dels encarregats de la producció de filats. Per tant, és lògic pensar que, tant els vilers com la resta dels pobles de la Marina, devien adaptar la llarga experiència tèxtil alcoiana a la fabricació de xàrcies, fet que es constata per la continuïtat

Capítol 7

Conclusions generals

que la terminologia tèxtil d'Alcoi té en les peces dels arts pesquers vilers i blavets.

Aquesta conjunció de tradició tèxtil alcoiana i de tradició pesquera blaveta va provocar una evolució en els ormejos que va situar els nostres pescadors en una posició d'avantatge front a la resta de pescadors mediterranis. Al segle XVI devien produir-se els inicis d'aquest procés, època en la qual la pressió piràtica i barbaresca provocà una emigració a la recerca de contrades més tranquil·les. Posteriorment, als segles XVIII i XIX es produí la gran expansió i, diguem-ne, colonització blavetes. Aquesta colonització d'antuvi tindria caràcter temporal i minoritari, però, de mica en mica, el contingent humà emigrat prendria força i l'anada esdevindria definitiva. Per tant, vist el mecanisme per a la creació del lèxic de les xàrcies, podem considerar que el llenguatge mariner referent als filats i als arts no és més que la prolongació marítima dels vocabularis tèxtils alcoians. És així com la Marina esdevingué el punt on confluïen el vocabulari tèxtil alcoià i barceloní, i centre a partir del qual s'expandí la terminologia que acompanyava les innovacions tecnològiques.

Alguns exemples d'aquesta terminologia tèxtil són: *cadeneta* «reforç de les malles per on passen les tresses» per comparació amb *cadeneta* «punt de ganxet que disposa el fil en

forma de cadena»; *peça* «xàrcia quadrangular destinada a la captura de peix» per comparació amb *peça* «llargària d'ordit disposada per ésser teixida»; *encimunsar* «encimolsar, cosir un ves de xàrcia amb un altre» que és la forma composta de *cimolsa* «llenca que forma la vora de la peça del drap de llana»; *cóp* «últim ves dels arts» pres de *cóp* «borralló de qualsevol fibra tèxtil en estat de floca, que es posa en la filosa per filar-lo, segons es feia antigament»; *cosir* «unir amb fil dos vessos de la vela» operació bàsica de la confecció de peces tèxtils o *embastar* «cosir provisionalment els vessos de la vela» operació bàsica de la confecció de peces tèxtils.

Els préstecs i els estrangerismes

Els préstecs i els estrangerismes són una altra font constitutiva del llenguatge mariner blavet i valencià, però amb l'afegit que són indicadors dels esdeveniments històrics que han afectat la nostra marina. Les llengües que esmentem a continuació són les que han contribuït de manera destacada a la constitució del lèxic mariner.

Hel·lenismes. Els hel·lenismes són un constituent primigeni del llenguatge mariner mediterrani. Per això els principals estudiosos n'han fet esment. Bruguera (1985:34) assenyala la llengua grega com una font de terminologia nàutica amb

Capítol 7

Conclusions generals

exemples tan importants com *barca*, *àncora* i *proa*. Coromines (1977:178-227) hi fa un estudi complet dels hel·lenismes, fonamentalment nàutics, que apareixen al lèxic català: *galera*, *panescalm*, *embornals*, *gànguil*... Al llenguatge de la Marina se'n constata la presència, per exemple *bol* «llançament de la xàrcia formant cercle», *bolig* «mena d'art copejat», *bromejar* «llançar aliment per a atraure peix», *palangre* «art de pesca», *caloma* «cap del sardinal i de la nansa», *escar* «rebaix que es fa a la platja perquè vare bé la barca», *amant* «corda de l'arbre», *golf* «espai de lliure moviment dels tels de xàrcia i de la vela», *xàrcia* «filat vegetal per a la captura del peix» o *sirgar* «moviment suau de les barques i de la tonyina» entre d'altres.

La característica principal dels hel·lenismes és que la seua presència en la nostra llengua és ben primerenca i han estat rebuts com a préstecs enriquidors del sistema lingüístic. A més a més, com demostra Coromines (1977:178-227), i afirma Bruguera (1985:36), l'entrada d'hel·lenismes no va cessar en els temps medievals.

Italianismes. Itàlia per causa de la seua configuració i del seu emplaçament va desenvolupar un paper principal en la navegació mediterrània. Fou sota la tutela de mariners italians, especialment genovesos, que es crearen marines nacionals

tant importants com la francesa, la catalana o la castellana (veg. Sanchis Guarner 1954:8-10). Així, doncs, no és estrany que trobem una forta presència d'italianismes, la característica dels quals és que han entrat ben aviat i com a elements enriquidors de la nostra terminologia. Bruguera (1985:78) en reporta una gran quantitat ja des del segle XIV, com ara *nau-xer*, *xusma*, *bergantí*, *pilot*, *escandall*, *regata*, *anxova* o *golf*. Aquesta entrada d'italianismes continuà als segles posteriors i es reforçà pel contacte constant entre mariners catalano-parlants i italians. Pel que fa a la parla comarcal, no hem d'oblidar que l'almadrava va ser una exportació siciliana, i tant aquesta pesquera com l'elaboració de la tonyina han estat compartides per blavets i sicilians, fet pel qual no són gens estranys els italianismes en el parlar blavet.

Els italianismes que presenta el llenguatge de la comarca són entre altres: *rumball* «ull perquè isca l'aigua de les embarcacions», *andana* «seguit d'estris calats o fondejats», *salpar* «traure del fons l'àncora o una xàrcia», *messana* «vela i arbre de les embarcacions», *escandall* «aparell per a mesurar la fondària i el tipus de sòl marí», *empatar* «unir l'ham a un pèl de cuc», *tarantelo* «tronc oliós de la tonyina», *conxar* «deixar retorçuts i ben disposats els fils de cànem» i molts més que deixem sense esmentar (veg. Llorca Ibi 1998a).

Capítol 7

Conclusions generals

A més a més, l'italià ha estat la porta d'entrada d'hel·lenismes al català, com ara *escar* i *gúa* (veg. Coromines 1977:179 i 109-210). També el català ha estat la llengua que ha introduït un gran nombre d'italianismes nàutics al castellà com *naucher* o *nauchel*, *bergantín*, *golfo* o *chaveta*. I, com no, l'italià ha rebut una part de catalanismes: *borino* (*borina*), *coffa* (*cofa*), *paroma* «corda» (*paloma*), *proisso* (*proís*) entre d'altres (veg. Bruguera 1985:80).

Arabismes. La història dels mots àrabs és la que més ha patit els esdeveniments històrics i bèl·lics del País Valencià. Els estudiosos consideren que la Mediterrània fou durant cinc segles un mar aràbic, i, és per açò que, en català, trobem arabismes nàutics des de ben antic com estudien Sanchis Guarner (1954:8) i Bruguera (1985:59). A tall d'exemple esmentarem els clàssics *drassana* «lloc de construcció de les naus» i *tarida* «nau de transport». Tanmateix aquella aportació s'interrompé per les circumstàncies políticomilitars que feren, sobretot al segle XVI, que les autoritats del Regne de València entrebancassen les activitats marítimes dels moriscos. És per això que, els arabismes del llenguatge mariner es concentren en activitats com el salat o la manufactura de xàrcies i caps, com veurem a continuació. A partir del segle XVIII i amb el desenvolupament de l'almadrava tornà a créixer la

seua presència. Aquests arabismes poden actuar, o bé com a préstecs, o bé com a estrangerismes.

Per tant podem dividir els arabismes en tres apartats:

– Termes que han entrat ben aviat a la nostra llengua i que poden haver passat a la llengua comuna, moltes vegades a través del llenguatge mariner. Alguns d'ells ja són constatats al *Consolat de Mar*: *xàvega* «art copejat», *varia* «destrucció de la mercaderia i –posteriorment– de la xàrcia», *garbí* «vent del sud-oest» o *xaloc* «vent del sud-est».

– Termes medievals, que es concentren en el vocabulari del salat, de les xàrcies i, algun escadusser, en els caps i la ictionímia: *feixcar* «conjunt de fil d'espart a treballar», *xàvega* «art copejat», *moixama* «tonyina assecada», *sorra* «part de la panxa de la tonyina», *aladroc* «*Engraulis encrasicholus* de Linnaeus» o *alatxa* «*Sprattus sprattus* de Linnaeus». Els arabismes no tenen molta presència als vocabularis de la pesquera i la navegació, activitats vedades als moriscos.

– Termes que s'han introduït més recentment, i que en cas d'haver arribat a la llengua comuna, ho deuen haver fet mitjançant el vocabulari de la navegació o de la pesca: *tarrafa* «art de cercol», *ratxa* «colp de vent» o *arraix / raix* «capità de l'almadrava».

Capítol 7

Conclusions generals

Occitanismes. La presència d'occitanismes és molt feble i, de vegades, incerta, ja que són termes que també podrien pertànyer al lèxic patrimonial català, com ara *bou* «art d'arrossegament», *arganeu* «arganell, argolla de l'àncora on s'enganxa la cadena», *degot* «tint de les xàrcies fet de rosca i de quitrà», *recalmó* «calma de vent entre dues bafades», *senó* «buit de l'embarcació a la part de popa» i l'ictiònim *gat* «*Scyliorhinus canicula* de Linnaeus i *Scyliorhinus stellaris* de Linnaeus». D'altra banda, una bona part d'occitanismes compartiria la paternitat amb el francès: *virar* «canviar de rumb i atesar el bou amb el cabrestant», *brisa* «vent suau del nord» i *batel* «bateu, vaixell de l'almadrava». Per la seua banda, Bruguera (1985:63-64) considera com a occitanismes: *mestral* «vent del nord-oest» i *sallar* «lliscar un objecte per damunt d'un altre». Dos occitanismes clars es presenten als ictiònims: *rascassa* «*Scorpaena porcus* de Linnaeus» i *garneu* «*Trigla lyra* de Linnaeus».

Nordismes. Els nordismes i, per tant, els germanismes són característics de la llengua marítima atlàntica. No debades, Sanchis Guarner (1954:8) afirmava que una de les principals diferències entre el llenguatge mariner mediterrani i l'atlàntic, és la forta presència de germanismes en el parlar atlàntic. Nogensmenys, aquests són mots que des dels inicis de l'ac-

tivitat nàutica van contribuir al desenvolupament de la navegació mediterrània i a la creació del llenguatge mariner. Aquesta terminologia sol arribar a través del francès: *barbord* «part esquerra del vaixell mirant de popa a proa», *estribord* «part dreta del vaixell mirant de popa a proa», *amarrar* «lligar amb amarres i unir fermament dues peces», *floc* «vela auxiliar», *perroquet* «vela de les grans embarcacions», *orinc* «cap de l'àncora», *espeque* «fusta per a la cadena de l'àncora», *halar* «traure de la mar una xàrcia», *croc* «ganxo de l'alma-drava» o *cable* «cap gros».

Pel que fa a la contribució moderna, el francès ha tingut poc pes en la constitució del llenguatge mariner valencià. Tan sols es pot notar la seua influència en el camp tecnològic, com ara la construcció naval amb termes com *quilla* «carena de l'embarcació» o *varenga* «tauló del llaüt amb rebaix per a amarrar l'estructura», que han actuat com a estrangerismes; mentre que d'altres han actuat com a préstecs, com ara *xigré* «tub dels fanals de la tarrafa». A més a més, trobem algun substantiu aïllat com l'alteà *matelot* «mariner malfaener» i algun ictiònim escadusser com *dot* «*Polyprium americanus* de Scheneider».

Castellanismes. Els castellanismes, per regla general, són ben moderns i actuen com a estrangerismes. Solen anar aco-

Capítol 7

Conclusions generals

blats a la preponderància de la navegació atlàntica que s'encetà a les darreries del segle XV. Com a exemple força significatiu, constata la pèrdua del substantiu típicament mediterrani *tramuntana* «vent del nord» substituït per *nord* o *norte* –designacions basades en els rumbos de tradició atlàntica-, i *vent a grosses* «màxima intensitat del vent» per *huracà* –del taïno a través del castellà (veg. Ligorred 1992).

Els castellanismes tenen tres vies principals de penetració:

– La via acadèmica. Aquesta via afecta tota la terminologia nàutica i halièutica que va dels segles XV-XVI fins els nostres dies.

– La via popular. La via popular és pel contacte directe entre mariners blavets i andalusos. Afecta particularment la terminologia de l'almadrava i les pesqueres d'arrossegament. Aquesta via és especialment activa des del segle XVIII fins l'actualitat.

– La via actual. Aquesta via és fruit de les noves tecnologies i es veu afavorida per la recerca de nous caladors. Afecta el darrer reducte del nostre llenguatge mariner, la ictionímia.

La via acadèmica i llibresca té dos vessants. El primer són els tractats nàutics castellans i lusos dels segles XV i XVI. El segon són les escoles de nàutica on han estudiat els nostres capitans i nostramos.

El primer vessant arranca al segle XVI, amb la trobada d'Amèrica i la decadència cultural i política de la nostra nació. La conseqüència primera fou que la Mediterrània deixà de ser el centre nàutic i aquest es va traslladar a l'Atlàntic. La nostra marina es veurà copada per un front nàutic castellanolusità, com afirma Guillén (1935:19):

«Para mí, la producción marítimoliterària hispanolusitana no cabe estudiarse sino de la mano, no ya en esta centuria, sino desde el XV, partiendo del Zacuto incubable de Leiria y de los *Regimientos* de Évora y Munich, hasta la obra de Pimentel o de Gaztañeta. En todo este vasto intervalo de tiempo de más de dos siglos cabrá el matiz, pero no la separación [...] existió la colaboración mutua que comenzó en la Escuela de Sagres y continuó con nuestros judíos recién expulsados, como después en Sevilla y Madrid».

Els nostres mariners i navegants seran humils servidors d'aquesta producció marítimoliterària. D'aleshores ençà, la terminologia naval atlàntica de caire culte s'introdueix a bord de les naus de llengua catalana. Cal tenir en compte que l'ús de literatura nàutica s'imposà a partir del segle XVI, és a dir, en plena efervescència de la marina castellana i portuguesa. Aleshores aparegueren els tractats nàutics en castellà i por-

Capítol 7

Conclusions generals

tugués, que és on s'aprendrà a navegar. És per això que Guillén (1943:5-6) afirma:

«Y entre todas las suertes de obras que alcanzan al par importancia intrínseca, belleza y escasez suma, ninguna como las españolas de Náutica del siglo XVI, que fueron popularísimas en la Europa de aquellos tiempos, a través de un sin fin de ediciones en todos los idiomas cultos [...] Los libros de navegación, en efecto con regimientos y tablas de uso imprescindible en la mar, por manejados de continuo, raramente llegaban a viejos sin consumirse del todo [...] Con ello, dicho está que las obras de Náutica jamás durmieron siesta en armarios y anaqueles de plácida tranquilidad, vírgenes de consulta entre dorados cantos y emperifollados cueros de encuadernación lujosa».

La nostra llengua, que se sàpiga, no es compta entre les llengües que tingueren un «sin fin de ediciones», ni tan sols una. Aleshores la font d'on els nostres navegants poaran la terminologia seran els tractats castellans, i sort que alguns estaven reblerts de catalanismes. És ací on començà la introducció d'un llarg seguit de llatinismes i americanismes a través del castellà; o de castellanismes purs. Alguns exemples són *equinocci* «màxima intensitat de temporal», *marea* «corrent

d'aigua a la mar», *tifó* i *huracà* «vent a grosses» o *corredera* «corredora, estri per a mesurar la velocitat d'una nau i cap que anava per dins de les argolles de la tarrafa». Per tant, quedà estroncat allò que hagués pogut ser una tradició nàutica escrita en català que continués la producció marineresca encetada amb els *Costums de Barcelona* i el *Consolat de Mar*, i que pervivia al *Llibre dels Feyts*, a la *Crònica de Muntaner*, o al *Tirant lo Blanch*. La falta de textos i de tradició escrita serà una constant en la nostra història nàutica i literària. De fet, no tornarem a tenir tractats nàutics o reculls de vocabularis mariners fins al segle XX. Aquesta manca aplega al punt que el *DCVB* agafa definicions dels tractats castellans. Compareu els fragments que tenim a continuació:

«*Gata* [...] También suele ser la Gata un cabo algo grueso de poco mas de braza que tienen en un chico-te un guarda cabo, y en el otro un gancho grande para enganchar las uñas del ancla, y suspenderla al costado con un aparejo, y à esta Gata llaman de arronzar» (*Vocabulario Marítimo* 1722:50).

«*Gata*. 6. nàut. a) Cap de corda o cadena de poc més d'una braça, que a un extrem té un guardacap i a l'altre un ganxo gran per a enganxar-hi les uncles de l'àncora

Capítol 7

Conclusions generals

i penjar-la al costat de la nau amb un aparell; cast. *gata*» (DCVB).

El segon vessant és la terminologia que els nombrosos capitans i nostramos de la Marina aprenien a les escoles de navegació. Aquesta terminologia era captada pels mariners i calafats de boca d'aquests personatges prestigiosos i incorporada al lèxic de cada població. És un tipus de castellanització que afecta el lèxic de l'arbre, l'àncora, el rem i el timó; per exemple, *cornamusa* «estaca per a amarrar els caps de les embarcacions», *mastalero* «part de l'arbre de les embarcacions», *perilla* «galeta, capdamunt de l'arbre de la vela» o *argolla* «arganell, esclavó de la cadena de l'àncora» entre altres.

La segona via és la via popular, fruit del contacte directe entre mariners blavets i mariners andalusos, per causa de l'expansió de l'almadrava i les pesqueres, com la tarrafa i el bou, cap a Andalusia i al Marroc. Aquests castellanismes tindran, per tant, una base andalusa: *hato* «cap gros de l'almadrava», *varilla* «comptador del peix», *perro* «ca, sac farcit de suro», *rabera* «cua de l'almadrava»... Bona prova és que els almadravers que només han treballat a Benidorm conserven més bé el llenguatge mariner valencià, que no els qui han anat cap al sud, on la terminologia de l'almadrava s'ha vist influenciada per l'andalús amb mots com *perro* per *sac* o *rabera* per *cua*.

Lusismes. Els lusimes també tenen dues vies d'entrada: la via acadèmica i la via popular.

La via acadèmica. La via acadèmica s'engegà al segle XVI amb els tractats de nàutica. Aquesta influència serà comuna a tot el català, al castellà i a la resta de llengües, són termes com *abarloar* «posar-se dues embarcacions tocant-se les bandes», *verga* «pal de les veles» o *alotar* «apamar la xàrcia». A més de mots d'altres llengües que tenen el portugués com a llengua de transmissió, com ara *tope* «part superior de l'arbre» de l'anglès *top*».

La via popular. La segona via dels lusimes és el contacte entre mariners valencians i mariners de llengua portuguesa, o a través del castellà dels mariners andalusos. Són lusismes moderns que actuen, majoritàriament, com a estrangerismes. Aquesta entrada de terminologia lusa és indicadora del domini actual de la navegació atlàntica: *potala* «mort, pedra soterrada que es fa servir per a amarrar-hi l'embarcació», *calabrot* «gúmena, cap que va al ferro de l'embarcació», *xumacera* «escalemera, anella metàl·lica on s'insereix el rem» o *traïnya* «teranyina, art de cercol».

Aquesta presència es deu primordialment al fet que, donada la major autonomia de les embarcacions per la introducció del

Capítol 7

Conclusions generals

motor, els indrets d'actuació ara seran a la costa atlàntica, on el castellà i la llengua gallegoportuguesa influiran sobre la nostra. Llengües sobre les quals el català també influirà fortament amb mots com *proel* «proer, mariner que va a la proa», *arganel* «arganell, esclavó de la cadena de l'àncora», *avante* «davant o avant, cap davanter de la vela a proa de l'embarcació», *xábega* «xàvega, art copejat», *palangre* «pesquera amb hams» i moltíssimes més que deixem en el cove.

Recursos blavets per a la creació de terminologia

Els parlants de la comarca, obligats per l'expansió de tècniques, recursos, materials i situacions, han creat una bona quantitat de terminologia pròpia a partir de les fonts lingüístiques que tenien a l'abast. Els principals recursos han estat l'habilitació, la metonímia, la lexicalització d'augmentatius i diminutius, les creacions de caire expressiu i altres que passem a veure.

– Habilitació de paraules comunes per a aplicar-les a les pesqueres, fenomen força notori en el cas de l'almadrava; per exemple *gatxa*, *brivada*, *llegítima*, *cambra*, *ballesta*, *truc*, *tapadora*, *colador* o *trapa*. Aquests mots prenen sentits especials dins el vocabulari mariner on romanen, fins i tot, després de desaparèixer de la llengua comuna com veurem més avant.

- Habilitació d'elements de la coberta de l'embarcació per a indicar objectes que se submergeixen, com ara *orsa* o *balles-ta*. Aquest tipus d'habilitació té el seu paradigma en la *xàrcia* «aparells de l'embarcació» significació més antiga, davant *xàrcia* «filat per a pescar» que és de datació més moderna.
- Habilitació de mots mitjançant la metonímia sobretot en la denominació dels buits de l'embarcació: *tanca* «espai entre els sinons» i «taula», *sinons* «buit de la barca» i «coberta o replà» o *quaderna* «costella» i «espai entre les costelles».
- Utilització de noms de caps com a mesura, fet que deriva de la utilització dels caps per a calcular les distàncies: *corda* «vint-i-cinc metres», *orsada* «altària» o *nuc* «milla marina».
- Creació de terminologia a partir del cabal lingüístic propi per la necessitat d'eixamplar els termes a l'abast perquè apareixen noves tècniques: *bot del burot* «bot auxiliar de la tarrafa», *gafa* «persona poca-vergonya que va al moll a endur-se peix sense esforç», *salt de trompa* «bot del peix de tarrafa», *torada* «conjunt d'estris que fan possible la pesquera del bou», *la lluna en la paret* «situació de la lluna que permet la pesca amb llum» o *benda de varia* «reforç de la vela perquè no s'esguelle».
- Utilització d'arcaïsmes. El llenguatge mariner de la Marina conserva una sèrie d'arcaïsmes, és a dir, paraules que en el

Capítol 7

Conclusions generals

passat pertanyien a la llengua comuna i que han quedat relegades a la parla marinera, per exemple: *rompre* «trençar», *metre* «posar la xàrcia dins l'embarcació», *barbulla* «bamboïlla d'aire que amolla el peix», *serrar* «fer-se espessa la boira, estrényer», *la color* «taca de peix en la mar», *descobrir* «veure un punt», *regonéixer* «revisar les xàrcies calades» o *enfrenar* «unir per les frenes».

Cal assenyalar que la presència d'arcaïsmes és més notòria en els camps on la transmissió lingüística ha estat tradicional –de pares a fills– com, per exemple, en la pesquera i en la navegació a vela. Tanmateix els arcaïsmes desapareixen dels camps semàntics on la transmissió ha sigut per una via acadèmica com el timó, l'àncora, l'arbre, el rem i, més recentment, la construcció de les embarcacions.

– Ús de manlleus per a donar-los un significat especial. Així *bicheiro* «corba de l'almadrava» davant la terminologia tradicional *revolt* «corba de la xàrcia»; *aparejo* «qualsevol estri de la vela» i *aparell* «amarrador de la vela».

Estandarització del llenguatge pesquer

Les llengües són sistemes lingüístics que s'empren en àrees més o menys extenses i per diverses menes de parlants. Aquestes característiques dels sistemes lingüístics, entre

d'altres, afavoreixen l'actuació d'una sèrie de factors que porten alhora vers la unificació i la disgregació de la llengua en diverses variants. En aquest apartat s'explica el grau d'estandardització de la terminologia blaveta tenint en compte la resta de parlars catalans.

El lèxic de les pesqueres copejades blavetes, de la pesquera en peces, de la tarrafa, del palangre, de l'ham, la nansa i del mornell no presenta grans variacions respecte a la terminologia dels altres parlars mariners. Arreu apareixeran termes com *faç*, *peça*, *braçolada*, *llengüeta* o *empescar*. Són exemples dels molts termes comuns que trobem als diversos geolèctes. Per tant, s'hi constata un grau alt d'estandardització en totes les variants dialectals. Cal no oblidar que, especialment els arts i les pesqueres copejats des del segle XVIII, s'expandiren des de la Marina. Per tant, aquesta terminologia tingué un centre unificador a partir del qual s'estén estandarditzada. Són mots com *fisca*, *fisqueta*, *goleró*, *repeu*, *cóp*, *banda* o *visera*.

La imaginació i la capacitat expressiva de la gent de mar trobarà l'eixida en la ictionímia –especialment en la nominació d'espècies sense massa importància comercial–, en la talassonímia i en la toponímia marineres, on hem d'afegir un seguit d'expressions o maneres de dir que constitueixen l'a-

Capítol 7

Conclusions generals

nomenada cultura popular marinera. No hem d'oblidar que la pesca i la navegació són dues activitats eminentment tècniques, on els protagonistes podien perdre el guany i la vida per problemes d'intercomunicació, la qual cosa fa del llenguatge mariner un camp molt estandarditzat, malgrat les aparences que d'antuvi se'ns puguen mostrar.

Variacions dialectals

La terminologia marinera de la Marina no presenta variacions substancials respecte de la terminologia dels altres parlars mariners del domini lingüístic català. Les poques diferències que hi trobem són, més aïna, degudes a d'altres factors com:

Canvis fonètics de la llengua col·loquial.

Introducció de barbarismes.

Creació de localismes.

El procés diferenciador que hauria suposat una comunitat autàrquica de pescadors quedà anul·lat per l'emigració i retorn constants dels mariners, que va expandir la part més significativa de les creacions lèxiques comarcals com ja s'ha explicat. Per tant, veiem ara els canvis fonètics que es presenten actualment.

Canvis fonètics de la llengua col·loquial. Els canvis fonètics que s'hi han observat són els propis de la llengua

col·loquial parlada a la Marina. Aquest tipus de variacions no han traspassat les fites locals o comarcals. Els principals fenòmens constatats han estat els següents:

- Tancaments vocàlics per contacte amb fonemes palatals: (*enginyes* > *inginyes*).
- Reduccions del grup consonàntic *-rs-* > *-ss-* (*sàrcia* > *sàcia*, *torçuda* > *toçuda*, *orsera* > *ossera*) amb ultracorreccions consonàntiques: (*garsa* < *gassa*).
- Reduccions del grup consonàntic *-ls-* > *-s-* a la Vila Joiosa (*rémol*s > *remos*, *cércol*s > *cercos*). Amb la possible ultracorrecció *llépol* que a la resta de la comarca és *llepó*.
- Confusió de fonemes líquids: (*safr*a > *safl*a, *bran*ca > *blan*ca). Fenomen de forta incidència a la Vila Joiosa i a Benidorm. Amb alguns casos d'ultracorrecció, com els vilers *sucra* < *sucla*, i *parpetana* < *palpetana*.
- Caiguda de la *-d-* intervocàlica: (*lligades* > *lligaes*). Fenomen generalitzat en valencià.
- Obertura de la vocal *e-* inicial seguida de *m*, *n*, *s* en *a*: (*emmallar* > *ammallar*, *envelat* > *anvelat*, *espet* > *aspet*). Fenomen generalitzat en valencià.

Capítol 7

Conclusions generals

- Dissimilacions consonàntiques: (*emmallar* > *armallar*), (*panneta* > *pagneta*).
- Afèresi de la vocal inicial *a-*, usual en els arabismes com *raix* o *madrava*, però també en terminologia no àrab: (*ag*)*ullera* o (*ag*)*ullat*. Aquest fenomen presenta major incidència a Altea pel seu acostament a les formes lingüístiques del Marquesat amb casos com l'*abelleta* «*Trigli pini* de Bloch» que a Altea esdevé *belleta*.
- Algun testimoni escadusser de *queada*, en el parlar dels mariners més majors: [*x*]aniqué > [*k*]anyiqué, Al[*x*]eziras > Al[*k*]esires, *estru*[*x*]ar > *estru*[*k*]ar. Els pescadors són el grup social que Veny (1993:432) assenyala com a mantenidors d'aquest tret lingüístic.

Introducció de barbarismes. Els barbarismes generalment són castellanismes que, per diverses causes, com el major contacte dels mariners blavets amb els andalusos, no s'han generalitzat sinó que només afecten la terminologia comarcal: *missirico* «cap curt», *hato* «cable de l'almadrava», *cabestro* «cable de l'almadrava» o *guatxinar* (< *aguachinar*) «ame-rar-se un objecte que ha estat molt de temps dins l'aigua».

Creació de localismes. Els localismes són accepcions i lexemes que, per necessitats de comunicació, només tenen

un abast local o comarcal. Els principals localismes són *badiola* «vent nocturn», *bot del burot* «bot de la tarrafa», *torada* «conjunt de xàrcies del bou», *polopina* «palomina», *timoner* «*Remora remora* de Linnaeus» o *gavinot* «fem de les gavines».

Termes no enregistrats

El món mariner presenta una gran riquesa de cabal terminològic que moltes vegades roman desconeguda, no sols a la comunitat parlant local sinó que també ho és als estudiosos. Aquesta característica la podem constatar per l'aparició de nombrosos termes no enregistrats fins ara. El repartiment d'aquest tipus de termes és més o menys uniforme en tots els camps semàntics, excepte en l'almadrava i en la tonyina on el nombre de mots no enregistrats supera clarament tots els altres camps. Termes no enregistrats són, per exemple: *bordonal* «cambra de l'almadrava», *palmatorres* «quarter de la cua de l'almadrava», *safina* «xàrcia de l'almadrava», *budellet* «budell de la tonyina», *entrenyó* «fetge de la tonyina», *garrofeta* «mena de salat», *meliquera* «melic dels peixos», o diversos ictiònims com *tomàs* o *meret de perot*.

Els termes no enregistrats dels altres apartats que trobem són sovint accepcions noves de termes enregistrats, i alguna

Capítol 7

Conclusions generals

creació de caire local i comarcal com *tiró* «correguda curta», *gambalada* «espai de bagatge de la corda de l'àncora», *collarets* «seguit de tres o quatre barbulles que fa el peix», *boguera* «pesquera d'hivern per a capturar boga» o *degot* «tint de les xàrcies fet de rosca i de quitrà».

Transmissió i abast del llenguatge mariner blavet

El llenguatge mariner blavet malgrat ser una parla especialitzada que pertany a un grup professional i social determinat, els pescadors i els navegants, no ha quedat constret en aquest cercle sinó que ha superat els seus límits socials o de grup en l'àmbit comarcal. A més, ha tingut una transmissió tradicional que abasta una extensió no sols local o comarcal, sinó que és geogràficament important. Així doncs, podem dir que existeixen tres tipus de transmissió:

La transmissió tradicional. És la transmissió que es realitza d'un art a un altre.

De la mar a la terra. És la transmissió de la terminologia marítima al llenguatge terraire.

La transmissió geogràfica. És la transmissió que s'ha fet d'un punt geogràfic a altre.

La transmissió tradicional

La terminologia tradicional és la que es manté a través dels temps i les tècniques de pesca. Així és com trobem un gran nombre de termes que passen dels ginys de pesca més senzills –com l’ham, la fluixa o el rall– als més evolucionats –com el sardinal, el bolig, la xàvega, l’artó, l’agullera i la llampuguera. D’aquests arts més evolucionats passaran a designar peces de ginys més moderns com la tarrafa, la teranyina o el bou. Són mots del tipus: *cadeneta*, *tressa*, *plomada*, *cua*, *minva* o *repeu*. Aquest fet mostra l’evolució continuada dels arts i tècniques pesqueres a casa nostra.

De la mar a la terra

La influència del llenguatge mariner troba el seu primer punt d’influència en els parlars terraires de la comarca. La terminologia privativa dels mariners ha afectat la parla col·loquial de les poblacions costaneres, fenomen que explica Veny (1986:61):

«Una activitat predominant en una comunitat pot provocar catàlisis i generalitzacions que confereixen una especial fesomia als parlars. Les comunitats majoritàriament marineres, agrícoles o industrials tinen els seus respectius parlars amb dites, locucions i parèmies,

Capítol 7

Conclusions generals

inicialment relatives al seu entorn, als seus mitjans de treball, etc., però estesos després, amb valor figurat, a la parla general de cadascuna d'aqueixes comunitats».

És, per tant, totalment lògic que la parla marinera blaveta haja amerat el llenguatge terraire. Com a conseqüència, la gent de terra empra una gran quantitat de termes que han estat presos de la terminologia especialitzada i que, de vegades, han modificat els parlants no mariners. És especialment significativa la gran quantitat de verbs que s'hi veuen afectats, a tall d'exemple: *arborar, amarrar, arratxar, arriar, arribar, atracar, embarcar-se, recalcar* o *salpar*. Però no són només els verbs, un seguit de substantius també han passat al llenguatge col·loquial comú, com ara *andana, escandall, envelat, equinocci* o *balde*. Influència que també es veu en una gran quantitat d'expressions i frases fetes que es prenen del món mariner, per exemple *estar fet un lluç, fer ulls de boga morta, córrer més que Barceló per la mar, dur maror...* Podem dir que el lèxic de la Marina es caracteritza, en gran mesura, per l'alta quantitat de terminologia de caire mariner que incardina.

La transmissió geogràfica

La tecnologia i el llenguatge que acompanya les activitats marítimes no es quedaren a la comarca, sinó que l'espenta

demogràfica i vital dels blavets féu que es traslladàs des de Galícia fins a Roses i des de Larraix a Sicília. La navegació i pesca de la comarca no ha sigut autàrquica –en bona mesura–, perquè els mariners i pescadors a més d'anar a la mar per a subsistir, també s'hi van endinsar a la recerca de negoci. Aquest objectiu els va fer recórrer la Mediterrània i van arribar fins a Amèrica, al Japó i a les Filipines. És així com una part de la terminologia comarcal passà a la llengua comuna ja que, com hem vist, sobretot a partir del segle XVIII, la comarca de la Marina és un dels principals motors del llenguatge mariner català. La terminologia blaveta ha anat allà on han aplegat els hòmens d'Altea, Benidorm i la Vila Joiosa. La presència de blavets que emigraven, sobretot de mariners i pescadors, ha sigut constant a tots els llocs on s'ha pogut arribar amb embarcacions i, per tant, la seua terminologia s'havia de fer notar, com així ha estat.

Si la presència de blavets és nombrosa per tota la costa –i constatada des de Marsella i Roses a Cadis, i des d'Itàlia al Marroc (veg. Pérez Zaragoza 1987, Llorca Baus 1985 i 1994, i Lloret 1993)–, no ens ha d'estranyar que apareguen com a fundadors o cofundadors de poblacions litorals com l'Ametlla de Mar. Aquesta presència blaveta, de vegades, era a contrades desertes com ocorregué l'any 1845 a la platja de la

Capítol 7

Conclusions generals

Serenilla del Duque, al terme malagueny de Manilva (segons Llorca Baus 1994:102), on els benidormers construïren un magatzem per al redòs de pescadors, arts i eines de la mar. A partir d'aquest primer caliu ha resultat que, les poblacions on apareixien els blavets, han esdevingut poblacions constituïdes avui en dia, com l'Ametlla, la Figuereta o Savinilla. Però en d'altres casos no arribà a quallar el poblament com a Islas Chafarinas. Per tant, a certs punts del litoral hispànic, el nucli humà i lingüístic primigeni ha estat valencià, fet que la llengua i els llinatges d'aqueixos indrets encara palesen.

Presència del llenguatge blavet

Les petjades lingüístiques que han restat de la parla de mariners catalanoparlants al llarg del litoral mediterrani són diverses. Un percentatge gens menyspreable d'aquest llenguatge, podem considerar que ha estat obra dels mariners i pescadors de la comarca. En primer lloc, podem deduir que, aquesta presència i poblament és un dels motius que explica la quantitat de toponímia costanera d'origen català des de Múrcia fins a Huelva. Però no sols ha sigut la toponímia, també el testimoni lingüístic de la parla blaveta s'ha reflectit en la bibliografia. Dos són els treballs on s'han recollit tres punts fonamentals del parlar de la comarca: el

Vocabulari de la pesca de Roig i Amades (1926), i *Alacantinismes en el lèxic mariner de Roses* de Rosa Lloret (1993).

1a. Roig i Amades al *Vocabulari de la pesca* (1926) recullen la terminologia de l'almadrava a Roses. Aquesta almadrava era calada pels benidormers, si més no, des del segle XIX. Per tant, podríem suposar que la terminologia que s'hi emprava –i que recolliren Roig i Amades– era la que els blavets usaven. Després de fer-ne el contrast, les coincidències, amb unes escadusseres variacions de caire dialectal, no deixen lloc al dubte: *arraix*, *bateu* (< *batel*), *boca*, *brivar*, *cos de l'almadrava*, *fragata*, *grandi* (< *grande*), *llevada*, *matador*, *muixarra*... Són termes que ja apareixen als documents notariaus benidomers del segle XVIII i que, sense dubte, van ser portats a Catalunya pels benidomers.

1b. Roig i Amades (1926) també recullen a la Barceloneta el vocabulari dels diversos ormejos de pesca. La Barceloneta ha estat el bri de l'emigració blaveta i, no casualment, una gran quantitat de formes que aquests autors donen com a pròpies del barri barceloní tornen a aparèixer a la Marina, com ara *bull*, *panyar*, *llata*, *galteres*, *bouet*, *caló*, *sac*, *casseret*, *fisca*, *goleró* o *tressa*. Els substantius esmentats pertanyen majoritàriament a la pesca d'arrossegament i, pense, que és termi-

Capítol 7

Conclusions generals

nologia que els pescadors de la Marina van exportar a les costes on es practicava el bou. No debades, la Barceloneta rep un important contingent humà blavet des de 1910 a la Guerra Civil que s'afegia al ja existent, just a l'època que es fan les enquestes (veg. Sebastià Llinares 1986:69-78, i Llorca Ibi 1999:34-35).

2. Rosa Lloret (1993:3) a l'interessant estudi sobre els alacantinismes al lèxic mariner de Roses, deixa clara la procedència blaveta i alacantina de la població que acaba imposant la terminologia del bou i de les xàrcies:

«Junt amb aquest nou tipus de pesca, s'introduïren nous ormejos i les feines d'armar les barques (proveir el material necessari pels arts així com muntar-los i reparar-los) foren pràcticament copades per alacantins. Aquest fet provocà tant la substitució lèxica de termes tradicionals pels corresponents alacantins com la coaparició de manlleus alacantins amb els termes autòctons, tots ells relacionats amb els arts d'arrossegament».

El reflux emigratori

Però el moviment emigratori no ha estat unidireccional. Tard o d'hora un contingent important de blavets ha tornat a Altea,

Benidorm i la Vila Joiosa. Per tant hem de comptar que, amb els mots exportats o fruit de la barreja de llengües, trobarem els manlleus que hem rebut d'altres contrades i que estan vius al llenguatge comarcal. El reflux del moviment migratori dels nostres mariners ha provocat l'amerament de la parla blaveta amb terminologia diversa. És així com trobem un seguit de paraules que només s'enregistren a Altea, a Benidorm o a la Vila Joiosa, les quals deuen ser préstecs i estrangerismes, com ara *matelot* «mariner malfaener» a Altea; *beire* «mena d'ampolla catalana» a Benidorm; *gua-gua* «autobús urbà»; *paparinell* «*Paracentrotus lividus* de Lamarck» a Benidorm; *surrapa* «deixalles del café» a Benidorm o *maqueto* «persona o objecte fet malbé». És a dir, estem al davant de la conseqüència lògica de la interrelació secular entre una mar de llengües i persones que han marcat pregonament la manera de ser i constituir les respectives parles. Podem assegurar que durant segles, la mar, més que una frontera, ha estat un pont d'aigua blava.

Conclusió final

El present estudi constata el trànsit de terminologia marinera des de la Mediterrània cap a l'Atlàntic, que només s'ha vist interromput a partir de la navegació atlàntica moderna. També

Capítol 7

Conclusions generals

s'observa que la direcció de la llengua marinera ha sigut, des de temps immemorials fins fa ben pocs anys, de llevant a garbí. Aquesta constatació es palesa pel fet que trobem els orígens de la navegació a Grècia, des d'on s'estén fins a la Península Ibèrica (veg. Garcia Sanz 1977 i Mas García 1991). També ho posa de relleu la història del lèxic mariner mediterrani (veg. Bruguera 1981 i 1985, i Coromines 1977), així com el devenir de mots significatius del llenguatge mariner català, com ara el substantiu *llaüt*, que Sáñez Reguart (1791, IV, 34-35) analitzava. Cal afegir que, des de la perspectiva comarcal, també es pot fer aquesta afirmació perquè mots com *davant* «cap davanter de la vela a proa de l'embarcació», que pren a Benidorm i a la Vila Joiosa la forma *avant*, reapareix a Múrcia com *avante*. Aquest fenomen també ocorre amb altres valencianismes de Múrcia com *enchina* «amarra de les perxes de la vela o *batedor* «últim ves de la vela». A més hi podríem afegir una llarga sèrie de termes, que arriben fins la Mar Gran, com *calma blanca* «estat de tranquil·litat absoluta de la mar i el vent», *golfada* «temporal fort de llevant» o *branca* «xàrcia triangular a la porta del bordonal i del cóp que tapa els buits de les portes de l'almadrava». Aquestes formes apareixen des de la costa de llengua catalana fins a l'Atlàntic en un nombre suficientment significatiu per a constatar-ne el procés.

A més, la primerenca tradició nàutica catalana fa que hi haja una major adaptació en català que no en castellà de la terminologia marinera mediterrània, com deixa entreveure la doble forma de l'italianisme *messana* / *mitjana* (veg. Llorca Ibi 1998a:245). Així doncs, la realitat lingüística i el desenvolupament històric situen el català a la base del llenguatge mariner espanyol.

També es constata que la terminologia marinera de la Marina és un punt de creació i d'expansió de llenguatge mariner en llengua catalana que ha deixat una empremta pregona, tant en català com en castellà i en gallec en forma de catalanismes, a més de ser una escala de la llengua de la mar que, partint de la Mediterrània s'adreça vers la mar Atlàntica. Aquesta influència es manifesta especialment a través dels dialectes espanyols mediterranis: el murcià i l'andalús, i de forma molt intensa en la terminologia de l'almadrava i del bou. Influència que, com hem vist, és recíproca perquè també el llenguatge mariner blavet compta amb un bon grapat de termes presos de l'andalús.

Pel que fa a l'evolució i la incidència social de la parla marinera, veiem que segueix la sort de l'activitat a la qual està dedicada. La història de la Marina entre els segles XIV-XVI ens mostra la pesquera com una activitat puixant i, per tant,

Capítol 7

Conclusions generals

la influència social d'aquesta ocupació laboral i de la seua parla era aclaparadora –sense oblidar la potentíssima indústria xarciera que amerava fins el moll dels ossos les poblacions de la comarca–. A partir del segle XVII, amb l'augment dels regs, es nivellaria la influència entre agricultura i pesquera fins que, a poc a poc, l'agricultura agafaria preponderància. Al remat, amb l'arribada del turisme i els entrebancs a les faenes pesqueres es condemna el llenguatge mariner a una forta davallada. Avui en dia el percentatge de pescadors dins de les poblacions modernes és poc significatiu, ja que l'activitat turística i la comercial han relegat les altres formes d'economia i de vida, especialment a Benidorm. També cal tenir en compte que, a les poblacions on es conserva la tradició pesquera amb certa vitalitat, com a Altea i, més encara, a la Vila Joiosa, els quefers de les tasques halièutica i nàutica estan cada vegada més allunyats del que era la feixuga activitat tradicional –gràcies a Déu–. Podem dir que la pesquera ha esdevingut un procés automatitzat i uniformat.

Els mariners jòvens ja no coneixen els noms dels vents, ni els senyals topogràfics ni molts dels altres elements que el navegant i pescador tradicional havia de saber. Avui en dia els radars, els sonars i altres ginys desplacen activitats i coneixements que abans es feien a ull, i que eren tramesos de

generació en generació. Els mariners van en pallols amb televisions i ràdios a través dels quals reben la informació meteorològica o d'oci, fins que arriba l'hora de calar els arts mitjançant màquines com l'*halador* o el *virador*.

Per tant, aquest tipus d'activitat podem dir que és una operació tecnològica com qualsevol altra. Abans un pescador n'ensenyava a un altre, però ara les tècniques de navegació i de pesca s'aprenen a les escoles de nàutica. I el mateix ocorre amb la construcció de les naus, sobretot la de fusta, que es troba en estat agònic. Les xàrcies són una producció industrial més, i minoritària. Per tant, podem concloure que la parla marinera ha quedat empobrida i relegada a l'entorn professional dels mariners, els quals han deixat de ser un grup social essencial en la vida de la comarca i del país. Tanmateix la seua petjada ha deixat una forta empremta en el parlar comarcal i nacional, ja que ha constituït un centre terminològic de primer ordre des del segle XVIII fins a mitjan segle XX. Però el llenguatge mariner no s'ha resignat a la mort i a la desaparició, ni tampoc es resigna a esdevenir una simple peça arqueològica per a les generacions futures.

El llenguatge mariner a més de constituir un important fons cultural i lingüístic, s'ha llançat a la recerca d'un nou espai de navegació: el cel. És per això que cada vegada que alcem el

Capítol 7

Conclusions generals

cap no hem d'oblidar que estols de *naus naveguen* vers la Lluna, Mart i altres planetes de l'univers i que, com els nostres vaixells, tenen *babord, estribord, popa, proa, aletes, bodega*, a més d'un seguit de termes que des de la mar es disposen a conquerir un món sencer. Per tant, l'aportació lingüística de la gent de mar ha pres un camí vers les estrelles que ens permet albirar un desenvolupament futur de la terminologia marinera que anirà unit al de la navegació estel·lar. Per tant, tornem a una situació similar –salvant-ne les distàncies– a la desenvolupada amb les navegacions atlàntiques dels segles XV-XVI, on el llenguatge adquirit als vaixells menava els colonitzadors europeus vers un món nou i, com un llenguatge iniciàtic, deixà una petjada pregona en els sistemes lingüístics que arriba fins avui. Així, doncs, no podem més que augurar-li una llarga vida al llenguatge mariner on, per al nostre orgull, la comarca de la Marina ha tingut una intervenció decisiva.

1 Incloem dins d'aquest apartat els mots que prenem de llengües saxones, anglosaxones, neerlandés i francès.

Bibliografía

Alemany Ferrer, R. *et alii*, 1987, *Carta Poble*, Universitat d'Alacant i Ajuntament de Benidorm.

Algado, S., 1997, «Entrevista a cuatro de nuestros veteranos», *Revista de festes de la Cala de Finestrat*, Comissió de Festes de la Cala de Finestrat.

Almiñana Orozco, P., 1997, *La toponímia de Benidorm i el seu terme municipal (1321-1955)*, tesi doctoral dirigida pel Doctor Jordi Colomina i Castanyer, Universitat d'Alacant.

Altamira, R., 1905, *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Alicante*, reedició de la Diputación Provincial de Alicante.

Altea, 1995, *Altea, la mar y sus gentes*, Cofradía de pescadores, Altea.

Alvar, M.(director), 1978, *Terminología marinera del Mediterráneo*, CSIC, Madrid.

Bibliografía

Amades, J., 1924, «Vocabulari de l'art de la navegació i de la pesca», *BDC XII*, Barcelona.

Amades i Roig, 1926, «Vocabulari de la pesca», *BDC XIV*, Joan Amades i Emerencià Roig, Barcelona.

AMB Arxiu Municipal de Benidorm.

ARV Arxiu del Regne de València.

Ayza Roca, A., 1981, *El món mariner de Peníscola. Paraules i coses*, Institut de Filologia Valenciana, València.

– 1983, «La pesca en la València del segle XIV, L'Espill, núm. 17/18, Edicions Tres i Quatre, València.

Barral, C., 1985, *Pel car de fora. Catalunya des del mar*, Edicions Destino i Edicions 62, col·lecció Llibres a mà, LM 28, Barcelona.

Bas, C. i Camprubí, R., 1980, *La pesca a Catalunya*, Destino, Barcelona.

Bayona Vives, J., 1990, *L'agulleta*, Edita Bayona Vives, Benidorm.

– 1992, *Lèxic: arts i peixos* (manuscrit cedit amablement per l'autor).

BDC *Butlletí de Dialectologia Catalana*.

Blasco Martínez, R.M. (editora), 1981, *Llibre de la peixca. 1578*, Ayuntamiento de Alicante.

Bruguera, J., 1981, «Vocabulari marítim de la Crònica de Jaume I», *Randa*, 11 (Homenatge a Francesc de Borja Moll, 3), pàg. 63-69.

– 1985, *Història del lèxic català*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

Cabanes Català, M.L. (editora), 1989, El «Llibre del *mustaçaf* de la ciutat d'Alacant», Ayuntamiento de Alicante.

Cabrera González, M.R., 1993, *El lèxic mariner a Dénia*, tesi doctoral llegida a la Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, dirigida pel Doctor Joan Veny i Clar, València.

– 1997, *El món mariner a Dénia. Estudi etnolingüístic*, Ajuntament de Dénia, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta i Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».

Calo Lourido, F., 1980, *As artes de pesca*, Museo do Pobo Galego.

Calvo Delcán, C. (traductora i curadora), 1990, *De la caza * De la pesca* de Opiano (Segle II dC), Biblioteca Clásica Gredos, 134, Gredos, Madrid.

Bibliografía

- Camarasa, E., 1975, *La pesca en la provincia de Alicante*, Diputación Provincial.
- Caria, R., 1995, «El lèxic dels mariners algueresos entre la catalanitat i mediterraneïtat (primera part)», *Revista de l'Alguer*, anuari acadèmic de cultura catalana, volum 6, número 6, Centre de recerca i documentació «Eduard Toda», l'Alguer, pàg. 119-208.
- Cavanilles, A. J., 1795, *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, dos vols, Madrid, 1795-1797.
- Colomina i Castanyer, J., 1985, *L'alacantí*, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial d'Alacant, Alacant.
- 1991, *El valencià de la Marina Baixa*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat valenciana, València.
 - 1997, «La influència del català sobre el castellà del regne de Múrcia (segles XIII-XVII)», *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia*, Universitat d'Alacant, Alacant, pàg. 221-275.
- Colón Domènech, G., 1993, «Visió romàntica sobre alguns «mossarabismes» del català», *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, a cura de

R. Alemany, A. Ferrando i Ll. B. Messeguer, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàg. 253-299.

Consolat, (Segle XIV), *Llibre del Consolat de Mar*, a cura de Germà Colón i Arcadi Garcia, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona.

Coromines, J., 1977, «Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari», 3, *Entre dos llenguatges*, Edicions Curial, Barcelona, pàg. 178-227.

Costa i Fàh, J. (director), 1990, *Qui vol peix...* Aportació a l'estudi dels ormejos de pesca i al vocabulari nàutic de Formentera per alumnes de 3r de BUP, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

Crònica (Segle XIV), Ramon Muntaner, 2 vols, Edicions 62 i la Caixa, Barcelona, 1984.

Cueva Sanz, M., 1990, *Artes y aparejos. Tecnología pesquera*, Ministerio de agricultura, pesca y alimentación, Madrid.

DECat, 1983-1991, Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 8 vols, Curial, Barcelona.

Bibliografía

DCELC, Joan Coromines, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vols, Madrid.

DCVB, 1980, Alcover, A. i Moll F. de B. *Diccionari català, valencià, balear*, 10 vols, Editorial Moll, Mallorca.

DECH, 1980-1983, Joan Corominas, *Diccionario Crítico y Etimológico Castellano e Hispánico*, 5 vols, Gredos, Madrid.

Despuig, C., 1557, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, Biblioteca Torres Amat, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, Curial Edicions, Barcelona, 1981.

DGLLC, 1983, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Edhasa, Dissetena edició, Barcelona.

DRAE, 1980, *Diccionario de la Lengua Española*, Real Academia Española, decimonovena edición, Madrid.

Esquerdo Vaello, M. Ll., 1993, *El parlar de Vila*, treball mecanografiat cedit amablement per l'autora, la Vila Joiosa, 38 pàg.

Esteve, J., 1489, *Liber Elegantiarum*, Venècia, reedició facsimil amb introducció a càrrec de Germà Colón, Castelló de la Plana, 1985.

Figueres i Frasnado, X., 1991, *Notes històriques de l'Ametlla de Mar*, Ajuntament de l'Ametlla de Mar.

Flores, Ll., 1943, «Vocabulari valencià de l'Art de la Navegació i de la Construcció Naval», *Miscel·lània Fabra*, Buenos Aires, pàg. 309-348.

Gallar Montes, F., 1995, *Mar de lleva*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputació d'Alacant.

García, F., 1986, «Tossal de la Cala», *Arqueología en Alicante 1976-1986*, Instituto de Estudios «Juan Gil-Albert» y Diputación Provincial de Alicante, Alicante.

Garcia Martínez, S., 1980, *Bandolers, corsaris i moriscos*, Tres i Quatre, Sèrie «la unitat», núm. 51, València.

Garcia Sanz, A., 1977, *Història de la marina catalana*, Aedos, Barcelona.

Garcia, J. i Beltran, V., 1994, *El parlar de Pedreguer*, Ajuntament de Pedreguer i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, Pedreguer.

Gil, G. i Llop, J., (Segle XVII), *Vocabulario ú Onomasticón de Voces del derecho Patrio conocido por Fueros de Valencia que por su dificultad u obscura conprehesión hasen pre-sisas de su explicación para inteligencia de los estudiosos*

Bibliografía

y contracción en la Práctica, manuscrit publicat a nom de Roc Chabàs amb el títol <<Glosario de algunas voces obscuras usadas en el Derecho foral Valenciano>>, Anales del Centro de Cultura Valenciana, VI (1945), pàg. 3-27, 76-96 i 128-150.

Griera, A., 1968, *Els ormeigs de pescar. Els noms dels peixos*, Instituto Internacional de Cultura Románica, Diputación de Barcelona, Abadía de San Cugat del Vallès.

Guillén Tato, J. F., 1935, *La Náutica española en el siglo XVII*, Gráfica Universal, Madrid.

– 1943, *Europa aprendió a navegar en libros españoles*, Instituto Histórico de Marina, Museo Naval, Barcelona.

– 1973, *Els camins dels catalanismes de la mar a la parla de Castella*, 1r Congrés d'Història del País Valencià, València, pàg. 109-118.

Guillén, J.F. i Jáudenes J., 1956, *Entorno a los colectivos de seres marinos*, Instituto Histórico de Marina, CSIC, Madrid.

Gutiérrez del Caño, M., 1920, *Monografía histórica de la villa de Altea*, reproducción facsímil, Diputación provincial de Alicante, Alicante, 1980.

Hale, J.R., 1996, «La boga en la Grecia clásica», *Investigación y ciencia*, Julio de 1996, Prensa Científica, Barcelona, pàg. 6-12.

Hernández i Izal, S., 1986, *Els costums marítims de Barcelona*, Generalitat de Catalunya, Diputació de Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.

Jal, A., 1848, *Glosaire Nautique*, Paris.

Junyent i Comas, R. [Directora], 1991a, *El port de Palamós*, Col·lecció Ports de Catalunya, núm. 1, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Ports i Costes, Barcelona.

– 1991b, *El port de Sant Feliu de Guíxols*, Col·lecció Ports de Catalunya, núm. 2, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Ports i Costes, Barcelona.

– 1991c, *El port de Roses*, Col·lecció Ports de Catalunya, núm. 3, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Ports i Costes, Barcelona.

Labarta, U., 1978, *A pesca galega e a sua investigación*, Edicións do ruego, A Coruña.

Bibliografía

- Lamarca, L., 1839, *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, Valencia, Copia facsímil, Librerías París-Valencia, Valencia, 1980.
- Leiro Lois, A. (directora), 1990, *O traballo no mar (Aparellos e artes de pesca e marisqueo)*, alumnos 7º nivel-1990, Colexio público Castrelo-Cambados, Xunta de Galicia.
- Ligorred, F., 1992, *Paraules de les llengües d'Amèrica*, Generalitat de Catalunya i Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona.
- Lleonart, J. i Camarasa J.M., 1987, *La pesca a Catalunya el 1722*, Museu Marítim i Diputació de Barcelona.
- Llibre (Segle XIII), Llibre dels fets del rei en Jaume*, 2 vols, a cura de Jordi Bruguera, Barcino, Barcelona, 1991.
- Llopis, V., 1953, *Calpe*, 4a edició, Ajuntament de Calp.
- Llorca Baus, C., 1985, *La vila del mar*, Ajuntament de la Vila Joiosa.
- 1988, *Almadraba, salazón y cocina*, Edita C. Llorca Baus, la Vila Joiosa.
 - 1994, *Historia marinera de Benidorm 1781-1950*, Ajuntament de Benidorm.

Llorca Ibi, F.X., 1998a, *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina*, tesi doctoral dirigida pel Doctor Jordi Colomina i Castanyer, llegida a la Universitat d'Alacant.

- 1998b, «Els mossarabismes dubtosos de caire mariner», *Sarrià*, núm. 0, pàg. 15-19, Ed. Organisme Autònom Administratiu Local de Cultura «Salvà-Pérez Miralles», Callosa d'en Sarrià.
- 1999, «Quico, un gentleman amb càmera», *Persones / Personatges, cent retrats de benidormers dels 60*, pàg. 33-48, Ed. Ajuntament de Benidorm.

Llorca Timoner, C., 1980, *L'escandall inquisidor. Històries de Caliu i del Carando*, rondalla popular de la Marina recollida i novel·lada per Carles Llorca, ordinoescrit cedit amablement per l'autor, Benidorm.

- 1995, *El capità Caliu i altres contes mariners*, pròleg de R. Alemany Ferrer, Colomar Editors, València.

Llorens Barber, R., 1983, *Diccionario de Altea y sus cosas*, Publicaciones REVISTA ALTEA, nº 2, Altea.

- 1988, *Historia de Altea. Siglo XVIII*, «Libro padrón de censos de la Iglesia Parroquial: 1666-1783», Edita Ramon Llorens Barber, Altea.

Bibliografía

- 1995, *Altea, la mar y sus gentes*, Ed. Cofradía de Pescadores.
 - 1997, «Altea (1640-1645)», *Diari Informació*, 7 de setembre de 1997, pàg. 5.
- Lloret, M.R., 1993, «Alacantinismes en el lèxic mariner de Roses» (separata), preprint de les *Actes del novè col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat d'Alacant, Universitat de València, Universitat Jaume I, Barcelona, pàg. 1-11. Publicat dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, pàg. 529-540.
- LMP* (M. Alvar, dir), (1985-1989), *Léxico de los marineros peninsulares*, 4 vols, Arco Libros, Madrid.
- Madoz, P., 1845, *Diccionario geográfico, estadístico... de Alicante, Castellón y Valencia*, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València, 1987.
- Margalef i Benaiges, R., 1988, *La Cala, filla del mar*, Confraria de pescadors «Sant Pere», l'Ametlla de Mar.
- Martínez i Martínez, F., 1912, *Folklore Valencià. Coses de la meua terra*, primera tanda, reedició facsímil, Aitana, Altea, 1987.

- 1920, *Folklore Valencià. Coses de la meua terra*, segona tanda, reedició facsímil, Aitana, Altea, 1987.
- 1921, *El derecho consuetudinario en Altea*, reedició d'Aitana, València, 1983.
- 1947, *Folklore Valencià. Coses de la meua terra*, tercera tanda, reedició facsímil, Aitana, Altea, 1987.

Martínez Orozco, J., 1935, *Salvament. Comèdia de mariners*, Editorial Altea, Buenos Aires.

Martorell, J. i Galba J.M. de., 1490, *Tirant lo Blanch*, 2 vols, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, edició coordinada per Albert G. Hauf, València, 1992.

Mas García, J., 1991, *La vela latina*, Ediciones Mediterráneo, Murcia.

Mas i Gibert, X., 1994, *Memorial dels pescadors i els peixos. Converses amb Francesc Isern. Tres-cents anys de tradició marinera al litoral del Maresme*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.

Mas y Gil, L., 1979, *La pesca en Alicante*, Caja de Ahorros Provincial de Alicante.

Massutí i Vidal., 1997, *La llampuga: un mite de la tardor*, Enric Massutí i Sebastià Vidal, Documenta Balear, Palma de Mallorca.

Bibliografía

Mots, 1992, *Aproximació al món mariner*, Col·lecció Mots, Ajuntament de Xàbia.

Nadal i Fortià, J., 1992, *Ginys i ormeigs de pesca, d'abans i d'ara, professionals i esportius*, Associació Gironina d'Amics de la Mar, Girona.

Navaz y Sanz, J.M., 1953, *Estudio elemental de la pesca y sus problemas*, Patronato Central de las Escuelas Medias de Pesca Marítima, Madrid.

Nieto, L., 1977, «Embarcaciones y artes de pesca en Cullera y Denia», *Terminología marinera del Mediterráneo*, M. Alvar (ed.), Madrid, pàg. 95-108.

Observaciones, 1866, *Observaciones sobre la pesca llamada de parejas de bou*, còpia facsímil, Librerías París-Valencia, Valencia, 1991.

Oliver Narbona, M., 1982, *Almadrabas de la costa alicantina*, Universidad de Alicante y CAPA, Alicante.

Oller, F., 1995a, *Bots i barques*, col·lecció El Nostre Mar, núm. 1, Noray SA, Barcelona.

– 1995b, *Vocabulari de navegació*, col·lecció El Nostre Mar, núm. 3, Noray SA, Barcelona.

Opiano, (Segle II dC), *De la caza * De la pesca*, Biblioteca Clásica Gredos, 134, Gredos, Madrid, 1990 (veg. Calvo Delcán, 1990).

Ordinacions, 1673, Les Ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673), edició a cura de J. Martí Mestre, Institut de Filologia Valenciana i Abadia de Montserrat, Biblioteca Sanchis Guarner, Barcelona, 1991.

Orts i Bosch, P.M., 1972, *Introducció a la història de la Vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor*, Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, Alicante.

- 1982, «Benidorm. Notas Históricas», *Llibre de Festes de Benidorm*, Comissió de Festes.
- 1990a, *Carta Poble de Benidorm*, 3a edició, Comissió de Festes, Benidorm.
- 1990b, *Una imatge de la Virgen en Benidorm*, 4a edició, Comissió de Festes del dos-cents cinquanta aniversari, Benidorm.

Orts i Bosch P. M. i Pastor Fluixà, J., 1995, *Carta Poble d'Altea (1617)*, Companyia Guàrdia Negra, Altea.

Bibliografía

Pastor Fuster, J., 1827, *Breve vocabulario valenciano-castellano*, Copia facsímil, Librerías París-Valencia, Valencia, 1991.

Pascalis, G., 1992, «La pesca de la llagosta», revista *L'Alguer*, núm. 21, març-abril, l'Alguer, pàg. 9-16.

Pérez Zaragoza, J., 1987, *La almadraba* (mecanoscrit cedit per l'autor), Benidorm.

Pons R., 1916, «Vocabulari de les indústries tèxtils i llur derivades», *BDC IV*, Barcelona.

Pou, O., 1580, *Thesaurus Puerilis*, Barcelona, còpia facsímil, Librerías París-Valencia, València, 1979.

Protocols Notarials (veg. AMB).

Quereda Sala, J., 1978, *Comarca de la Marina. Alicante (Estudio de geografía regional)*, Diputación provincial de Alicante.

RevAltea (1931-1936), *Revista Altea*, Sociedad Filarmónica Alteanense, facsímil per la Revista Altea, Alacant, 1981.

Rodríguez Santamaría, B., 1911, *Diccionario ilustrado... de los artes, aparejos e instrumentos que se usan para la pesca marítima en las costas del Norte y Noroeste de España*, Roig Impresores, D.L., 1996.

Roig, J., 1460, *Espill o Llibre de les dones*, Edicions 62 i «la Caixa», Col·lecció MOLC, 1a edició, Barcelona, 1978.

Roig, E., 1927, *La pesca a Catalunya*, Norai, Barcelona, 1996.

– 1929, *La marina del vuit-cents*, Norai, Barcelona, 1996.

Sagarra, J.M. de., 1990, *El cafè de la Marina*, a cura de R. Font, Barcanova, Barcelona.

Sala i Brusés, E., 1983, *El parlar de Cadaqués*, Diputació Provincial de Girona.

Sanchis Guarner, M., 1954, «El léxico marinero mediterráneo», *Revista Valenciana de Filologia*, 4, Instituto de literatura y estudios filológicos, Institución Alfonso el Magnánimo, Diputación de Valencia, pàg. 7-22.

Sáñez Reguart, A., (1791-1795), *Diccionario histórico de los artes de la pesca nacional*, 2 vols, reedició del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid, 1988.

Sarzo, E., 1906, *La Albufera y la Calderería*, còpia facsímil, Librerías París-Valencia, Valencia, 1991.

Savall Rom, J. L., 1991, *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*, Associació d'Estudis Reusencs, Edicions Rosa de Reus.

Bibliografía

Sebastià Llinares, C., 1986, *La Vila Joiosa: estudio demográfico y evolución urbana*, memòria de llicenciatura dirigida pel Doctor Vicent Gozàlvez Pérez, Alacant.

Segura i Llopes, J.C., 1996, *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*, Generalitat Valenciana i Diputació Provincial d'Alacant.

Seva Llinares, A., 1968, *Alacant, 30.000 pieds-noirs*, Tres i Quatre, València.

Sigalés, J.M., 1984, *Diccionari nàutic*, Joventut SA, Barcelona.

Soler Soriano, J., 1995, *Des del cantó d'El Mercantil*, edita Jaume Soler Soriano, la Vila Joiosa.

Steiger, A., 1991, *Contribución a la fonética del hispano-árabe y de los arabismos en el ibero-románico y el siciliano*, Biblioteca de Filología Hispánica, CSIC, Madrid.

Tecnología, 1990, *Artes y aparejos. Tecnología pesquera*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid (veg. Cueva 1990).

Tirant (veg. Martorell i Galba 1490).

Tormo Colomina, J., 1995, *El Llenguatge tèxtil alcoià. La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la*

cançó popular alcoiana, Ajuntament d'Alcoi i Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alcoi.

Valero Palmero, M.J., 1972, «Artes y sistemas de pesca del Mar Menor», *Papeles del Departamento de Geografía*, núm. 4, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Murcia, pàg. 79-104.

Veny i Clar, J., 1986, *Introducció a la dialectologia catalana*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

1993, «Fortuna del fonema /x/ en català: visió històrica de la *queada*», *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, a cura de R. Alemany, A. Ferrando i Ll. B. Messeguer, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàg. 405-436.

Vila M.P i Galiana, J., 1997, *La nostra memòria escrita. Aproximació als pergamins de l'Arxiu Municipal de la Vila Joiosa*, Companyia de Catalans, la Vila Joiosa.

Viruela Martínez, R., 1985, *La actividad pesquera en el Grau de Castelló*, Universidad de Valencia, sección de geografía, Valencia.

Vocabulario, 1722, *Vocabulario marítimo y explicación...* Sevilla. Còpia facsímil, Librerías París-Valencia, Valencia, 1992.

Bibliografía

Zaragoza i Pérez, P., 1997, *De la Cala al Racó. Poesies benidormeres*, Col·lecció Pàgines de Benidorm 1, a cura de F. X. Llorca Ibi, Ajuntament de Benidorm i Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» de la Diputació Provincial d'Alacant, Benidorm.

Índex de paraules estudiades

Abossar.- 6.	Arreu.- 2.	Bou.- 6.
*Afiladero.- 2.	Artó.- 4.	Braçolada.- 2.
*Aguantar.- 6.	*Avançada.- 4.	*Braguerot.- 3.
Agullera.-4.	Avaria.- 3.	Brollar.- 4.
Aixàvega.- 4.	Avellarenc.- 2.	*Brollet.- 4.
Alatxera.- 3	*Barbulla.- 5.	Bromeig.- 2.
*Alotar.- 4.	*Batafió.- 3.	Bromejar.- 2.
*Antalba.- 3.	Batuda.- 3.	*Bull.- 3.
*Anteó.- 6.	*Boguera.- 3.	*Burló.- 6.
*Apamar.- 4.	Boierí.- 2.	*Busarda.- 2.
Aplatar.- 6.	Bol.- 3.	Cable.- 6.
Arda.- 5.	Boldritja.- 4.	Cadeneta.- 3.
*Arma secreta.- 2.	Bolig.- 4.	*Cala.- 4.
*Armall.- 3.	Bonitolera.- 3.	Calament.- 3.
Armallar.- 3.	Bot del burot.- 5.	Caló.- 4.

Índex de paraules estudiades

Caloma.- 3.	Encimunsar.- 4.	Llampuguera.- 4.
Camiseta.- 5.	Encodillar.- 4.	*Llepó.- 6.
Canto.- 3.	*Enfrenar.- 3.	Llucera.- 3.
*Canyiqué.- 6.	*Engolfar.- 4.	Maestra.- 6.
Cargadera.- 5.	*Enviada.- 4.	Malleta.- 4.
Casseret.- 4.	Estrop.- 4.	Marassera.- 3.
Cec.- 4.	*Faç.- 2.	Marmitó.- 6.
Clar.- 4.	*Fanalot.- 5.	*Marraixera.- 2.
Cobrar.- 6.	*Fillola.- 2.	Matar.- 2.
Cofa.- 2.	Fisca.- 6.	*Melvera.- 3.
*Cóp.- 4.	*Frena.- 3.	Metre.- 4.
Copejada.- 5.	Furgadora.- 4.	*Mola.- 4.
Corda.- 4.	*Gafa.- 5.	Mornell.- 2.
*Corda-mare.- 2.	Galeta.- 6.	Muntó.- 6.
Cornial.- 4.	*Gambosí.- 2,6.	*Mussolera.- 2.
*Cornialó.- 6.	*Gola.- 6.	*Mussolonera.- 3.
*Coronejar.- 3.	Goleró.- 6.	Nansa.- 2.
Corredera.- 5.	*Golf.- 4.	*Nevero.- 6.
*Correguda.- 6.	Guarnir.- 4.	*Nyinyola.- 3.
*Covenejar.- 5.	*Guindolera.- 6.	*Oberta.- 5.
Curricam.- 2.	Halar.- 5.	*Orri (A).- 5.
*Desarmallar.- 3.	*Inyola.- 6.	*Orsada.- 3.
Diablillo.- 2.	*Llagosta.-3.	Orsera.- 3.

Palangre.- 2.	Regonéixer.- 2.	*Torada.- 6.
*Paleret.- 5.	Relinga.- 3.	Traïnya.- 5.
Pantasana.- 3.	*Remanent.- 4.	*Trampa.- 4.
*Pany.- 5.	Remendar.- 3.	*Trapa.- 4.
*Parelló.- 6.	*Repeu.- 3.	Treballar.- 2.
Peça.- 3, 5.	Revissa.- 5.	Tressa.- 3.
Pegar.- 3.	Revolt.- 3.	Trol.- 6.
*Piano.- 2.	*Rollo.- 4.	Vaca.- 6.
Piola.- 3.	*Rossero.- 4.	*Virar.- 6.
*Poblador.- 4.	*Saquet del pa.- 6.	Visera.- 6.
Potera.- 2.	Serrar.- 5.	*Viuda.- 4.
*Provar.- 4.	Solta.- 3.	*Xambel.- 2.
Rall.- 2.	*Sospalmar-se.-4.	*Xanguet.- 3.
*Ramal.- 2.	Tarrafa.- 5.	*Xarleston.- 6.
*Ratera.- 6.	*Tarrafer.- 5.	Xiquet de bord.- 6.
*Rebol.- 4.	Tel.- 3.	Xorrar.- 6.
Redero.- 6.	Tir.- 3.	Xupa-xup.- 5.
Refoll.- 4.	Tonaire.- 3.	